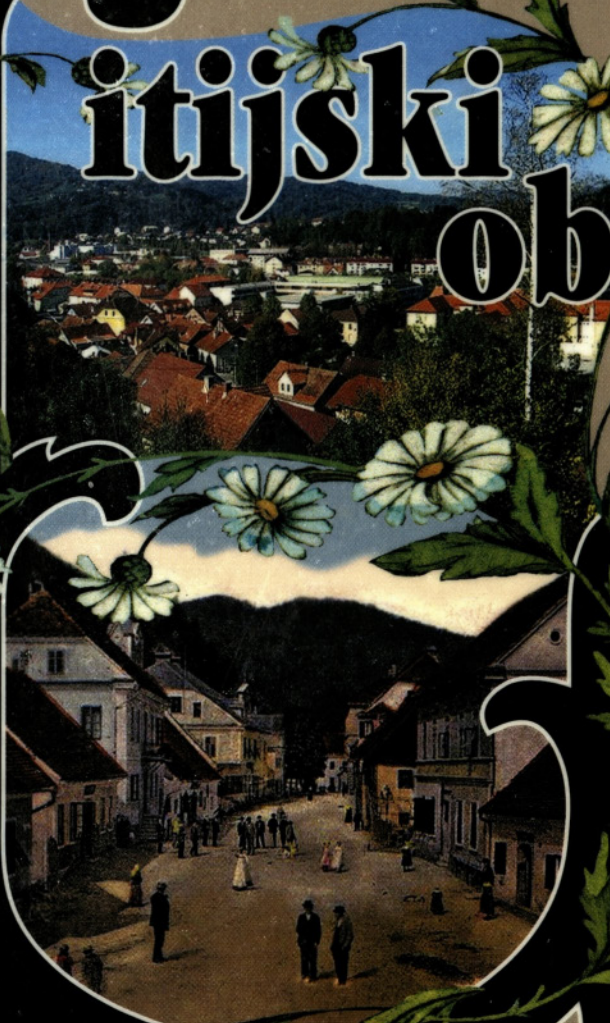


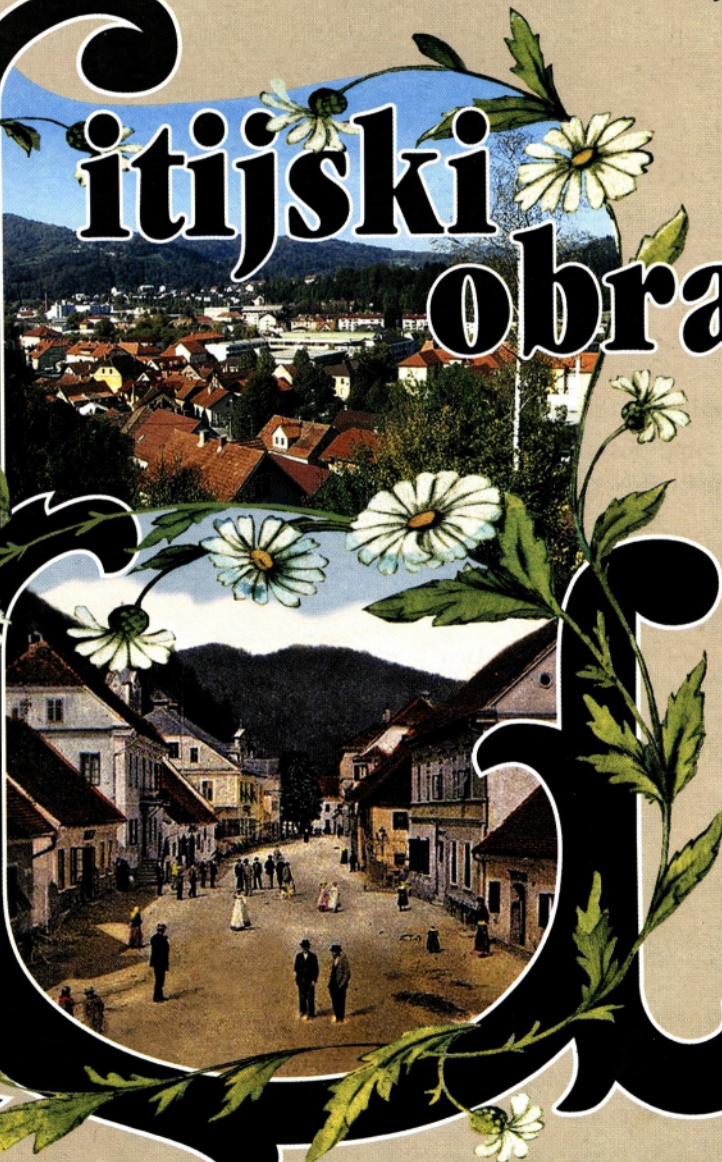
Martin Brilej

itijski obrazi



Martin Brilej

itijski obrazi



LITIJSKI OBRAZI

AVTOR: Martin Brilej

OBLIKOVANJE IN TISK: Tiskarna ACO, Litija

RECENZIJA: Helena Hauptman, Litija

BESEDNI PREGLED: Marija Terezija Brilej, Litija

IZDAJATELJ: Tiskarna ACO, Litija

Litija, 2008

Kopiranje fotografij in prepisovanje tekstov je
dovoljeno samo s soglasjem avtorja.

929



91024

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929(497.4Litija)

BRILEJ, Martin
Litijski obrabi / Martin Brilej. - Litija : Aco, 2008

240645632

RECENZIJA

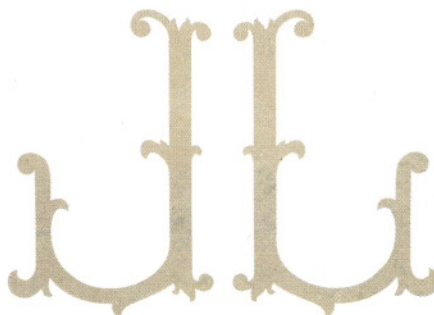
Obraz mesta je mozaik sestavljen iz posameznikov, ki so tako ali drugače oblikovali utrip in življenje v njem. Knjiga Martina Brileja je takšen mozaik in s to knjigo je Litija končno dobila pravi obraz mesta, ki mu je skozi dolgo in bogato zgodovino dajala pečat reka Sava. Litijani smo se premalo posvečali svoji zgodovini in ohranjanju dediščine naših prednikov. Star pregovor pravi, da je spoštovanje dediščine spoštovanje samega sebe in očitno smo v preteklosti premalo spoštovali sami sebe, saj večina prebivalcev ne pozna lastne zgodovine, še manj pa njenih posameznikov, ki so

odločilno vplivali na identiteto in prepoznavnost Litije. Knjiga Litijski obrazi je zato neprecenljiv dokument, ki razgrinja življenje v Litiji in njeni okolici v preteklem obdobju, hkrati pa opozarja vse nas, da smo lahko ponosni na svoje prednike in njihovo delo.

Morda pa smo s to publikacijo na začetku nekega novega in drugačnega odnosa do lastne dediščine, ki si ga Litija kot nekdanje središče širšega območja osrednjega sreza Dravske banovine nedvomno zasluži.

Helena HAUPTMAN, prof.
kustodinja

Javni zavod za kulturo in izobraževanje Litija



UVOD

Kraj, kakršen je bil nekoč Litija je imel kar veliko pogojev, da so v njem vznikli mnogi znani ljudje in se zapisali v litijsko in slovensko zgodovino kot pomembni ustvarjalci. Ne le nekoč, Litija ima še vedno kar lepo število sodobnikov, ki so tudi v novejšem času šli po poti svojih prednikov.

Glavni vzrok za neverjetno hiter razvoj Litije, je prihod Južne železnice Dunaj-Trst, ki je mimo Litije stekla leta 1849. Pred tem je kraj nekaj stoletij nekako miroval, saj je njen sicer živahen utrip zaznamoval predvsem rečni promet po Savi in z njim povezane dejavnosti. Čeprav tudi pred letom 1849 Litija ni bila ravno neproduktivna, je bilo obdobje v drugi polovici 19. stoletja neprimerljivo s prejšnjim. Zaostajalo ni niti Šmartno pri Litiji, pred tem pa tudi Vače. Po prihodu železnice se je pričelo obdobje zelo intenzivnega razvoja, ki je prinesel tudi nove ljudi in znanja ter Litijo v nekaj letih spremenil

v enega najhitreje rastočih in razvijajočih krajev v deželi. S tem pa so bili ustvarjeni tudi dobri pogoji v katerih so vznikli mnogi ustvarjalni Litijani.

Razvoj kraja so vodili ljudje, ki so prihajali v Litijo, se tu ustalili, živeli in delali. Med njimi so prevladovali industrijski delavci, nosilce razvoja pa je predstavljala predvsem tehnična inteligenca, ki je vodila velike industrijske gigante, topilnico, rudnik, predilnico in lesne tovarne. Sopotnik tehnične inteligence pa je bil tudi družbeni razvoj, kar je hitro rastočemu kraju dalo celovitost in čedalje večji pomen. Tako je Litija postajala znana po bogati industriji, hkrati pa tudi po zelo razgledanih, izobraženih in ustvarjalnih ljudeh. O teh ljudeh, ki so vsak po svoje zaznamovali Litijo in druge okoliške kraje ter postali zaslužni in znani po vsej skupnosti in tudi po svetu, govori ta knjiga.

Avtor



PREDGOVOR

Pisanja te knjige sem se lotil že pred mnogimi leti. Želja o tem je v meni dolgo zorela, pravzaprav od otroških let naprej. Vse življenje sem se imel možnost gibati v bližini mnogih ljudi, ki so Litijo trajno zaznamovali in mi v bistvu predstavljali neke vrste vzor. Ni jih bilo malo, mnoge sem moral iz teh tekstov žal tudi izpustiti.

Spodatki je pri takšnih vsebinah največ težav. Čas neusmiljeno hiti, ljudje se selijo v druge kraje, mnogi prekmalu umrejo in s seboj odnesejo dragocene ustne vire. Žal se tudi pisni viri in dokumenti mnogokrat izgubijo, kar je seveda velika škoda.

V knjigi so navedeni ljudje, ki so se v Litiji in drugih krajih sedanje občine bodisi rodili ali pa v njih živeli in delali. Največje pomisleke sem imel v izboru oseb, ki sem jih uvrstil vanjo. Zagotovo bi si še kdo zaslužil, da bi ga omenil, vendar sem o njih imel premalo podatkov. Ločnica med uvrstitvijo in izpustitvijo je zelo nejasna in večinoma je odločala količina in kakovost gradiv. Eden od osnovnih kriterijev pa je bil v izboru oseb, ki ne živijo več, čeprav dobro vem, da je tudi med sedaj živečimi Litijani kar precej takšnih, ki bi lahko našli mesto v tej knjigi. Morda bo kdaj o njih pisal kdo drug, ki bo nanje želel ohraniti spomin.



Metod BADJURA

(1896-1971)

**filmski umetnik, snemalec,
scenarist, režiser**



Metod Badjura je bil rojen 22. februarja 1896 v Litiji. Njegova rojstna hiša je še vedno ohranjena in ima danes naslov Valvasorjev trg 8, Litija. V družini Badjura je bilo pet sinov. Najstarejši je bil Rudolf, za njim so se rodili Janko, Hinko, Ciril in najmlajši Metod, ki je kasneje postal znan slovenski filmski snemalec, scenarist in režiser.

Bil je še otrok, ko se je družina iz Litije preselila v Zagorje. Osnovno šolo je obiskoval v Zagorju, gimnazijo v Ljubljani, umetniško akademijo pa v Leipzigu.

Leta 1903 se je oče Hinko Badjura, ki je bil poveljnik gasilskega društva v Zagorju, smrtno ponesrečil, ko je gasilski voz s konjsko vprego, s katerim so gasilci hiteli na območje velikega požara, zgrmel v Savo. Pod seboj je pokopal poveljnika.

Mati je ostala sama s petimi sinovi in preselili so se v Ljubljano, kjer so živeli zelo skromno.

Vendar so se sinovi kmalu pričeli postavljati na svoje noge, saj so bili vsi po vrsti izredno inteligentni in delavni.

SOŠKA FRONTA, NA SEVERNI MEJI, 2. SVETOVNA VOJNA

Prva svetovna vojna (1914 – 1918) je prinesla v družino Badjura nove pretrese. Vseh pet sinov je bilo vpoklicanih na fronto in mati je ostala sama. Ker je bila prepričana, da se nihče od sinov ne bo vrnil, je po enem letu od žalosti umrla. Vendar je sreča vseh pet bratov ohranila pri življenju.

Fronte v 1. svetovni vojni so bile prave klavnice, zlasti za vojake iz drugih dežel izven Avstrije (Slovinci, Bosanci, Čehi, Slovaki, Madžari...), ki so bili pred-

vsem topovska hrana. Metod Badjura je bil najprej na fronti v Galiciji, potem pa z 2. polkom gorskih strelcev na Soški fronti, nekaj časa tudi na Tirolskem, na Rombonu, Krnu, Sv. Gabrijelu, Sv. Gori... Na Soški fronti je bil kot avstrijski oficir tudi njegov brat Rudolf, vendar v drugi bojni črti. Ves čas vojne drug o drugem nista vedela ničesar.

Takoj po končani 1. svetovni vojni, maja 1918, se je pridružil borcem-prostovoljcem za severno mejo in sicer enoti, ki je pod poveljstvom brata Rudolfa varovala in branila Karavanke.



Spominska plošča na rojstni hiši Rudolfa in Metoda Badjure v Litiji, izdelana po načrtu njegove hčere Tije Badjure.

Po končani vojni je na Dunaju obiskoval grafično šolo, v Leipzigu pa umetniško grafično akademijo in poslušal predavanja fotokemije, optike, analitične kemije in fotografije. V tem času je obiskoval ateljeje UFA, kjer se je seznanjal s snemanjem, tehnično obdelavo filmov in z umetniškim oblikovanjem zapisov na filmski trak. Potem se je Metod Badjura za vedno zapisal filmu.

Po vrnitvi v Ljubljano leta 1924 je ustanovil klišarno in jo vodil kot ravnatelj. Poleg tega je na Grafični šoli v Ljubljani poučeval reprodukcijsko fotografijo in metodiko grafičnih postopkov.

Metod Badjura je pisal filmske scenarije, bil je izvrsten snemalec s kamero in tudi režiser. Pri filmskem snovanju je bil tesno povezan z ženo Milko. Poleg snemanja sta poskrbela tudi za tehnično obdelavo filmov v celoti. Svoje filme sta sama razvijala, kopirala, montirala in jih pripravljala za filmske predstave.

Leta 1927 je Metod Badjura ustanovil lastno filmsko podjetje Sava film in s tem postavil temelj, na katerem je gradil v naslednjem desetletju. V okviru svojega filmskega podjetja je posnel številne dokumentarne filme v obliki reportaž. Posebno pozornost je Badjura posvetil kulturnim in športnim dogodkom. Snemal je športna tekmovanja, etnografske značilnosti na Slovenskem, lepote slovenske krajine in v povojnem času dogodke iz gospodarskega in političnega življenja. Med najpomembnejšimi filmi v tem času so bili: Motociklistične dirke na Ljubelju, Državno prvenstvo v smučanju (1927), Šahisti z dr. Milanom Vidmarjem (1927) in Odkritje spomenika Napoleonu in Iliriji oživiljeni (1929).

Milka Badjura je bila rojena leta 1902 in je izšla iz številne družine kovača Jožefa in Marije Kunstler v Ljubljani, korenine pa je ta družina imela tudi v Ponovičah pri Litiji.

Leta 1925 sta se z Metodom Badjuro odločila za skupno življenjsko pot in s tem tudi za dolgoletno filmsko ustvarjanje. Filme, ki jih je Metod posnel je Milka z montažo oblikovala v smiselno filmsko pripoved. Pozneje je montirala filme pri Triglav filmu, Viba filmu in tudi za druge režiserje in snemalce. Badjurova sta imela svoj laboratorij v gospodarskem poslopju Kunstlerjeve kovačije v Ljubljani, kasneje pa v prvem nadstropju kina Ljubljanski dvor.

Za montažo je Milka Badjura uporabljala preprosta sredstva, montažne mize tedaj še niso poznali. Kopije filmov je razrezala po posnetkih in pri tem uporabljala škarje. Z njimi je emulzijo odstranila do celuloida in film zlepila z acetonom. Tudi lepilnice takrat še niso imeli.

Stroške za snemanje in izdelavo filmov, kar je bilo občutno finančno breme sta Metod in Milka Badjura krila z lastnim zaslužkom, z dohodkom od grafične dejavnosti. Milka Badjura je umrla leta 1992.



Milka Badjura je nastopila tudi kot igralka. Na posnetku je kot žanjica v filmu Triglavske strmine.



Med etnografskimi filmi so v tem času nastali Narodne noše v Ratečah (1929), Škofjeloški narodni običaji (1930) in znani dokumentarec Bloški smučarji (1932), edini avtentični film o starosvetnem smučanju na svetu (!).

Badjura je že sredi dvajsetih let prejšnjega stoletja nameraval posneti film o Zlatorogu, zato je pogosto zahajal v Triglavsko pogorje. Poskusne posnetke je združil v filmskem prvencu Pot na Triglav, ki je nastal leta 1926. Vendar so v okviru »Turistovskega kluba Skala« leta 1931 posneli film V kraljestvu Zlatoroga in si prisvojili njegovo idejo, saj je pred tem Skalašem, na njihovo željo o skupnem sodelovanju, natančno razkril svoje filmske načrte. Plezalci, ki so nastopali v tem filmu pa niso bili zadovoljni z alpinističnimi prizori in so predlagali, da bi posneli nov alpinistični film, ki so ga nato pod vodstvom Metoda in Milke Badjura posneli v treh tednih. Tako je nastal prvi slovenski celovečerni nemi igrani film, saj sta v njem poleg amaterskih igralcev nastopila tudi poklicna gledališka igralca Anton Cerar-Danilo in njegova hči Silva Danilova.

V tridesetih letih 20. stol., je Badjura z ženo Milko posnel množico dragocenih dokumentarnih filmov, med njimi Cankarjeva Vrhnika (1933), Smučarski skoki v Planici (1934), Trgatev v Gadovi Peči (1934), priprave Sokola na tekmovanje (1934), Kozorogi (1934), Zdravstveni dom v Ponikvah (1937), Pohorje (1940) in druge.

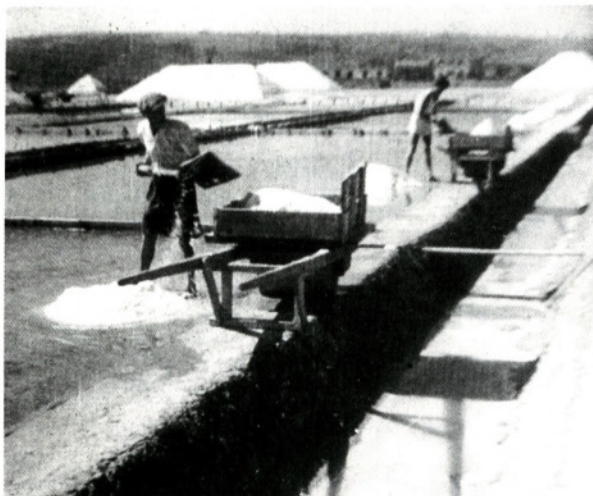
Metod Badjura je med 2. svetovno vojno vse obdobje od 1941 do 1945 spoštoval kulturni molk in ni delal na filmskih projektih, hkrati pa sodeloval z Osvobodilno fronto (OF). Ker je imel v Ljubljani klišarno, sta z ženo Milko izdelovala propagandno



**Prizor iz Badjurovega filma
Bloški smučarji leta 1932.**



Iz Badjurovega dokumentarca ob odkritju spomenika kralju Petru I. v Ljubljani leta 1931. Kraljica Marija ob izhodu iz magistrata.



Metod Badjura: Žetev na solinah v Sečovljah, filmski obzornik Slovenska Istra, 1947.

gradivo, ponarejala osebne izkaznice, živilske nakaznice in tako reševala življenje stotinam ljudi, zaprtih v največjem koncentracijskem taborišču v Evropi – okupirani Ljubljani. To je bilo zelo nevarno početje. Če bi ju okupatorji odkrili, bi ju takoj usmrtili. Ob osvoboditvi Ljubljane je s svojimi posnetki prispeval k dokumentarcu izjemne vrednosti »Ljubljana pozdravlja osvoboditelje.«

Po vojni je z ženo Milko Badjura nadaljeval svojo nadvse uspešno in za Slovenijo pomembno delo na področju filmske umetnosti. Ker v novih družbenih razmerah ni mogel obnoviti svojega filmskega podjetja, sta z ženo Milko pričela delati v novo nastalem Državnem filmskem podjetju, ki se je potem preimenovalo v Triglav film in kasneje v Viba film. V tem obdobju je sodeloval predvsem pri Filmskih novicah, večini Filmskih obzornikov in vrsti dokumentarnih filmov. Kot scenarist, režiser in snemalec

TRIGLAVSKE STRMINE

Film Triglavske strmine je bil slovesno premierno predvajan 9. decembra 1932 v kinu Ljubljanski dvor. Nastal je v produkciji Sava filma, režiral ga je Ferdo Delak (1905-1968), posnela pa Metod Badjura in Stanko Tomiňsek, oba hkrati dobra alpinista, montaža pa je bila delo Milke Badjura. Filmsko zgodbo je napisal pisatelj Janez Jalen: kmečki fant Miha povabi svoje dekle Minko na ples, vendar ga prijatelja zvačita plezat v gore. Na vaški veselici osamljeno dekle tolaži ostareli zapeljivec, ki je v vasi na počitnicah. Skupaj z užaljeno Minko in njeno mlado družbo se odpravi v gore, vendar kmalu omaga. Medtem ko fantje izvajajo plezalne umetnije, se Minka po lažji poti povzpne do cilja. Miha in Minka na vrhu Triglava napišeta poročno pogodbo, v kateri se Minka zaveže, da možu ne bo nikoli branila hoditi v gore...



Prizor iz prvega slovenskega celovečernega igranega filma Triglavske strmine.



Fondacija Villa Litta
je ob 110. obletnici
rojstva Metoda
Badjura v Litiji izdala
spominsko kuverto s
spominskim poštnim
žigom.

je sodeloval z drugimi ustvarjalci pri filmih Mladina gradi (1946), O gradnjah v LRS (1947), Jesen med trtami, France Prešeren (1948-49), Oton Župancič (1950), sodeloval pa je tudi pri snemanju Čapovega filma Vesna. Metod in Milka pa sta v tem času samostojno ustvarila nekaj izjemnih, mednarodno odmevnih dokumentarnih filmov, med njimi Slovensko Primorje (1947-48), Naši lipicanci (1951), Pomlad v Beli Krajini (1952), Kroparski kovači (1954), Življenje velenjskih rudarjev (1955), Zimska radost (1957), Beli konji (1958), Fazani (1959), Brda (1960), Koledniki (1967), S'm z Ribn'ce Urban (1968), Božidar Jakac (1969)...

Film Triglavske strmine je bil 22. februarja 2006, ob 110. obletnici rojstva Metoda Badjura, predvajan tudi v dvorani na Stavbah v Litiji. Bil je brez zvoka, zato ga je z glasbo v živo spremljal pianist, gledalcem pa je ostal v nepozabnem spominu.

Metod Badjura je postal eden najbolj prepoznavnih in ustvarjalnih slovenskih filmskih umetnikov. Bil je snemalec režiser in scenarist, v slovensko filmsko zgodovino pa se je zapisal skupaj z ženo Milko Badjura kot avtor prvega slovenskega celovečernega nemega igranega filma »Triglavske strmine« (1932).

Metod Badjura je bil neumoren filmski delavec. Kot eden pionirjev slovenskega filma ima velike zasluge za nastanek in razvoj slovenske filmske umetnosti. Ustvaril je več kot 100 filmskih del. Pri delu mu je zvesto pomagala žena **Milka Badjura**, kot montažerka in scenaristka, ki je prav tako izjemno zaslužna za slovensko filmsko umetnost. Bil je prvi slovenski filmski režiser, ki je znal v dokumentarnem filmu izraziti osebni odnos do izbrane snovi, mu vliti

NAGRAJENI FILMI METODA IN MILKE BADJURA

BLOŠKI SMUČARJI

I. nagrada na kongresu etnografov 1956, na Švedskem in v Parizu, nagrada mednarodnega združenja filmske umetnosti na festivalu »Šport in turizem« v Kranju, 1966.

SLOVENSKO PRIMORJE

II. nagrada VT NBC v New Yorku, 1952.

NAŠI LIPICANCI

II. nagrada na festivalu v Edinbourgu, 1952.

POMLAD V BELI KRAJINI

Prešernova nagrada (Metod Badjura), 1953.

BELI KONJI

Najvišje priznanje za umetniško vrednost filma v ZR Nemčiji, 1958.

FAZANI

Najvišje priznanje na francoski TV, 1964.

KOLEDNIKI

I. nagrada publike v Kopru na festivalu folklornega filma, 1970.

BOŽIDAR JAKAC

Zlati beneški lev na IX. mednarodnem filmskem festivalu v Benetkah, 1970, nagrada na festivalu kratkega filma v Beogradu, 1970.

MLADINA GRADI

III. nagrada na filmskem bienalu v Benetkah, 1953, zvezna nagrada v Beogradu, 1970.

FRANCE PREŠEREN 1849-1949

Zvezna nagrada v Beogradu.



V Benetkah na beneškem festivalu leta 1969. Od leve proti desni: Tatjana Jakac, Metod Badjura, Milka Badjura in Božidar Jakac.

občudovanje in ljubezen do vsega, kar je umetnik občutil pri opazovanju narave in ljudi v njej.

Poleg filmskih nagrad in priznanj sta Metod in Milka Badjura prejela tudi številna druga priznanja in odlikovanja od najvišjih državnih, kulturnih in športnih. Filmski sklad Slovenije se je Metodu in Milki Badjura oddolžil tudi s poimenovanjem plakete po Metodu Badjuri, ki jo vsako leto podeljujejo ob Tednu slovenskega filma za življenjsko delo najboljšim filmskim ustvarjalcem.

Umrli je 23. decembra 1971 v Ljubljani.

Rudolf BADJURA

(1881-1963)

**turistični, planinski in
smučarski publicist**



LITIJA, ZAGORJE, LJUBLJANA...

Rojen je bil 17. aprila 1881 v Litiji, kjer je tudi obiskoval osnovno šolo, gimnazijo v Ljubljani, abiturientski tečaj pa na nemški trgovski akademiji v Pragi. Po trgovski akademiji je obiskoval razne šole in tečaje smučanja v Visokih in Nizkih Turah ter snežniški tečaj v Moserbodnu pod Weisbachhornom. Prvi smučarski tečaj pa je opravil že okrog leta 1900 v Ebersteinu, kot vojak takratne avstrijske vojske in postal eden najboljših smučarjev. Kmalu za tem je postal tudi smučarski učitelj, prvi na Slovenskem.

Oče je bil krojač, živeli so v majhni hišici v stari Litiji (ki še danes stoji), nasproti gostilne Borišek, zraven Meškove hiše.

Po rojstvu najmlajšega sina Metoda (1896) se je družine preselila v Kisovec pri Zagorju. V Litiji je bilo preveč krojačev in ni bilo zadosti dela za vse, zlasti pa za številno Badjurovo družino. V Zagorju se je Rudi Badjura seznanil z vrstnikom in slikarjem Gvidonom Birollo, ki je tamkaj upravljal družinsko apnenico. Nato sta bila dolga leta prijatelja. Zanimivo je, da sta se prijatelja Rudolf Badjura in Gvidon Birolla rodila in umrla istega leta (1881 – 1963).

NA SOŠKO FRONTO IN KARAVANKE

Ko se je začela prva svetovna vojna (1914 – 1918), je bilo vseh pet sinov Badjura vpoklicanih na fronto. Vsi so imeli veliko srečo in so ostali živi. Po končani vojni in vrnitvi s Soške fronte, pa se je Rudolf Badjura kot pravi domoljub, priključil borcem-prostovoljcem za severno mejo, kjer je prevzel zelo pomembne dolžnosti. Že na mitnici na Viču pri Ljubljani, kjer so se zbirali vojaki, ki so se vračali s Soške fronte, je začel organizirati prostovoljce in zbirati orožje za boj za severno mejo.

SPOMINSKA PLOŠČA V RADOVLJICI

Rudolf Badjura je bil kot borec – oficir – za severno mejo, eno leto in pol komandant celotnega obrambnega območja v Karavankah od Stola do tromeje nad Ratečami. Badjurovi bojni tovariši, borci za severno mejo, so v Radovljici na mestu kjer so prostovoljci za osvoboditev koroških Slovencev, pod vodstvom Rudolfa Badjure ustanovili alpinsko četo, vgradili spominsko ploščo.



Potem je odšel na Karavanke braniti slovensko etnično ozemlje, da si ga ne bi po končani vojni prilastile druge države. Že med prvo svetovno vojno in po njej, je bilo namreč veliko raznih kombinacij razdelitve propadle Avstroogrske monarhije, kamor so spadala tudi ozemlja s slovenskim prebivalstvom. Z odhodom med branitelje severne meje, se je pridružil Majstrovim borcem in tako, kot poveljnik enote, uspel obdržati mejo na Karavankah, kjer je še danes.

Rudolf Badjura je pri nas začetnik sodobnega smučanja, ustvarjal je temelje tekmovalnega smučanja, kakršnega poznamo še danes v tehnično in organizacijsko popolnejši obliki. Smučanje je v desetletjih postalo ena najbolj priljubljenih in uspešnih športnih panog pri nas ter pomembna turistična dejavnost. Z organiziranjem smučarskih tečajev, tekem ter pisanjem in izdajanjem strokovne literature, ki je dotlej na tem področju ni bilo, je pričel uvajati povsem novo miselnost o smučanju in nov odnos do njega.





Rudolf Badjura leta 1913 v Bohinjski Bistrici.

UČITELJ IN ORGANIZATOR SMUČANJA

Smučarske tečaje je pričel organizirati leta 1913 in jih vodil do začetka 1. svetovne vojne, nadaljeval pa po končani vojni oz. vrnitvi iz prostovoljne čete borcev za severno mejo. Potem je s to aktivnostjo še bolj zavzeto nadaljeval vse do pričetka 2. svetovne vojne.

Njegov priljubljen teren za smučarske tečaje je bila Bohinjska Bistrica, v tistem času tudi naše smučarsko središče. Prvi tečaj v tem zimskem središču je Badjura organiziral med 1. in 12. januarjem 1914 za »sportnike, lovce, in gorske vodnike.« Tu je bila 23. marca 1913 tudi prva smučarska tekma kranjsko – primorskih smučarjev, ki so se je udeležili tudi zamejski Slovenci iz Italije. Na tekmi je zmagal Rudolf Badjura.

Tečaje je organiziral tudi v Kranjski Gori, kjer je izdelal tudi prve načrte za izsek smučišč na Preseki, v Planici, Kamniško - Savinjskih Alpah, Pohorju, Zasavju, na Blokah in v Ljubljani. V tridesetih letih je tako organiziral in vodil tudi smučarski tečaj litijske podružnice SPD na Sveti planini v Zasavju, ki se ga je udeležilo 26 tečajnikov iz Litije.

Da se je Badjura zelo načrtno in dolgoročno loteval svojega pionirskega dela pri razvoju smučanja pri nas, dokazuje tudi njegova obsežna publicistična dejavnost. Zavedal se je, da lahko ob vseh aktivnostih, ki jih je izvajal na terenu, k dejanskemu uspehu in rezultatu pomaga tudi pisno gradivo. Tako je leta 1924 izdal priročnik »Smučar,« ki velja za prvo smučarsko



Tečaj litijske podružnice SPD na Sveti planini 1930, vodil ga je Rudolf Badjura, ki je na posnetku v spodnji vrsti na sredini.



knjigo pri nas, pred tem pa drobni, toda dragoceni priročnik »Smuška terminologija.« S tem je Slovincem podaril osnovno smučarsko izrazoslovje. Kasneje je izdal še knjižico »Bloško starosvetno smučanje in besedje«. To gradivo, ki ga je že od leta 1912 zbiral na Blokah, je kasneje uporabil kot osnovo za sodobno smuško terminologijo. Vsa ta knjižna dela so danes bibliografska redkost. Tako velja Rudolf Badjura za začetnika sodobnega tekmovalnega smučanja pri nas in smučarskega turizma, ki je bil dotlej v Sloveniji neznan.

PRVI ZIMSKI VZPONI V GORE

Smučanje je Badjura združeval z razvojem zimskega turizma v Sloveniji nasploh, kamor še danes poleg smučanja, teka in deskanja, štejemo turno smučanje, zimsko hojo po hribih in zimske vzpone v gore. Zlasti slednje je bilo pri nas popolnoma neznano in neuveljavljeno, saj je veljalo, da se v gore hodi le poleti, ko ni snega.

Ko pa sta začetnika zimskih alpinističnih vzponov v Sloveniji Rudolf Badjura in Bogumil Brinšek, najprej sama, potem pa s tovariši, pričela tudi pozimi osvajati visoke vrhove, se je odnos do zimskih vzponov začel spreminjati. Za pričetek organiziranega alpinizma in zimskih vzponov v gore pri nas velja leto 1906, ko so v Ljubljani Rudolf Badjura, Bogumil Brinšek, Pavle Kunaver, Jože Kunaver, Josip Cerkl, Ivan Tavčar in še nekateri drugi, ustanovili društvo Dren. To je bilo prvo alpinistično društvo v Sloveniji, njegov glavni organizator pa je bil Rudolf Badjura. Člani Drena so prvi preplezali severno steno Triglava po Slovenski smeri.



Rudolf Badjura na Jermanovih vratih 5. januarja 1908. Fotografijo je posnel Bogumil Brinšek.





Pozimi leta 1911 je Rudolf Badjura vodil Drenovce na prvi smučarski pohod na Krvavec in Zvoh, kar je bil mejnik pri osvajanju naših gora na smučeh. Na fotografiji sta Rudolf Badjura (levo) in Bogumil Brinšek s svojima fotografskima aparatoma na Kriški planini, posnetek pa je napravil Joža Kunaver.

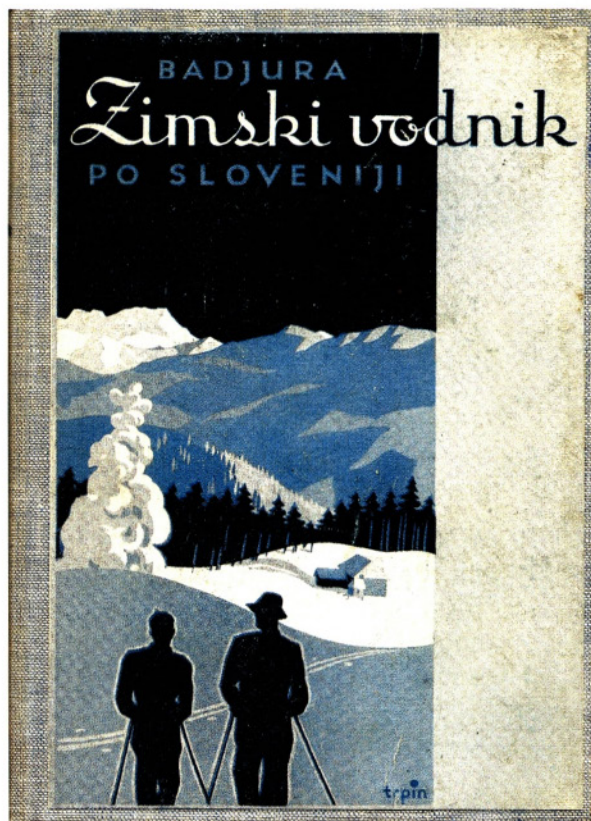


Rudolf Badjura in Bogumil Brinšek, ki je bil tudi odličen fotograf, pa sta se leta 1907 povzpela na 1796 m visoki Loški Snežnik, 5. januarja 1908, pa sta izvedla prvi zimski vzpon v naše visokogorje in se po običajni poti povzpela na Jermanova vrata oz. Kamniško sedlo, kar štejemo za začetek zimskega alpinizma v tem predelu.

Nato so sledili še drugi vzponi, Drenovci pa so izvajali vedno več alpinističnih vzponov in zimskih pohodov v gore. Pričeli so tudi s turnim smučanjem, poleg tega pa so se ukvarjali z jamarstvom. Tako so Drenovci leta 1911 organizirali prvi smučarski pohod na Krvavec in Zvoh, ki so se ga udeležili Rudolf Badjura, ki ga je tudi vodil, Bogomil Brinšek in Joža Kunaver.

ZAČETNIK SLOVENSKEGA TURIZMA

Rudolf Badjura je že v začetku 20. stoletja, po letu 1905, pričel planinstvo oz. obiskovanje gora in smučanje povezovati v skupno dejavnost – turizem. Ta zamisel se mu je dokončno izoblikovala že pred prvo svetovno vojno z ustanovitvijo društva Dren. Nato pa se mu je še okrepila ob smučarskih tečajih, zimskih vzponih in smučanju v gorah. Badjura se je turizma, kot povsem nove dejavnosti na Slovenskem, lotil izjemno načrtno. Zavedal se je, da brez javnega in širokega publiciranja in opisovanja lepote svoje domovine, ne bo uveljavil te – pri nas dotlej povsem nove – dejavnosti.



Leta 1934 je Rudolf Badjura v samozaložbi izdal knjižico »Zimski vodnik po Sloveniji.« Posvetil jo je svojemu najboljšemu planinskemu prijatelju in tovarišu in prvemu slovenskemu planinskemu fotografu Bogumilu Brinšku, ki je padel v 1. svetovni vojni leta 1914. Ta knjižica je bistveno pripomogla k razvoju zimskega in smučarskega turizma pri nas.



V vodniku »Jugoslovenske alpe« iz leta 1922 je Badjura Litijo opisal takole: »Lepo ležeč trg Litija, 233 m, se nahaja 5 min. od železniške postaje na drugi strani mosta preko lepe in široke Save na podnožju podolgovatega hriba Sitarjevec 450 m... Zelo prijetna in zanimiva okolica; ugodno za letovišče... Pred gradnjo Južne železnice je bila Litija važno rečno pristanišče za rečni promet po Savi... Tu so izdelovali največ ladij... Imeli so tri vrvarske delavnice v katerih so izdelovali vrvi za vlečenje ladij. V Sitarjevcu je veliko starih jam, tam so rudo kopali že Rimljani... Litija: 700 prebivalcev, pošta, brzozav, zdravnik, lekarna, 5-razredna osnovna šola, Okrajno glavarstvo, sodišče, podružnica SPD (Slovenskega Planinskega društva), hranilnica-posojilnica, večja industrijska podjetja, gostišča, hotel »Čikago« (8 sob, 15 postelj), restavracija »Pri Pošti« (2 sobi, 3 postelje) pred železniško postajo, zelo ugodno naravno kopališče v Savi, lov, ribolov, veliko lepih in položnih sprehajalnih poti in izletov.«

Turistiko, kot so tedaj imenoval turizem, je Badjura razvijal na osnovi opisovanja smučanja in obiskovanja gora, kar pa je združil še z obširnimi opisi domala vseh slovenskih krajev z vsemi podrobnostmi, ki naj bi jih takratni popotnik – turist moral poznati. Rudolf Badjura zato velja za začetnika slovenskega turizma in prvega pravega turističnega delavca pri nas.

Za izhodišče svojih opisovanj je uporabil, takrat najbolj uporabljano javno prevozno sredstvo – vlak. Ta mu je večinoma služil kot pričetek opisovanja vsakega izleta. Badjura je kraje, mimo katerih se je popotnik peljal z vlakom, in kraje, ki so bili možna izhodišča za izlete, to pa so bili domala vsi, opisoval izjemno natančno. Poleg osnovnih zgodovinskih podatkov je vedno navajal podatke o značilnostih krajev, industriji, pošti, prenočiščih, telefonu, elektriki,



»Na Triglav, v kraljestvo zlatorogovo« je Badjurov prvi planinsko turistični vodnik, izdal ga je leta 1913.

34. 19

Villa Litta klub - fondacija Litija



Rudolf Badjura
planinski publicist

* Litija 17.4.1881 † Ljubljana 19.9.1963



V Litiji je Fondacija Villa Litta leta 2003, ob 40. obletnici smrti Rudolfa Badjura, izdala spominsko kuverto in spominski poštni žig.

Tudi Litija je bila v teh letih znan turistični kraj, saj so iz Ljubljane in drugih krajev v Litijo vozili posebni kopalno-izletniški vlaki. Obiskovalci so ponavadi najprej odšli na krajši izlet v bližnje vasi in hribe, predvsem na razgledne točke kot Ostrež, Polšnik, Vače, Golišče, Javorje, Štanga in druge, nato pa so se v Litiji kopali v Savi, ki je imela prekrasne sipine in čisto vodo. Nazadnje so se dobro okrepčali v litijskih gostilnah in si naredili lep dan.

vodovodu, kopanju, cestah, gostilnah, hotelih, oddaljenosti izletniških ciljev in še mnogo drugih podatkov. Da je vse to silno obsežno zbirko podatkov uredil in sistematično vnašal v besedila, je potreboval predvsem obilo znanja, volje in sposobnosti. Vse to pa je Badjura imel, zato je bil tudi izjemno uspešen in plodovit pri svojem publicističnem delu.

Po 1. svetovni vojni je bil Badjura zaposlen kot referent za turizem v Sloveniji pri oddelku Ministrstva za trgovino in industrijo v Ljubljani. Na tem mestu je proučeval možnosti razvoja turizma v Sloveniji, sistematično zbiral gradiva, krajevne znamenitosti in gradiva urejal v programe turistične ponudbe. To je





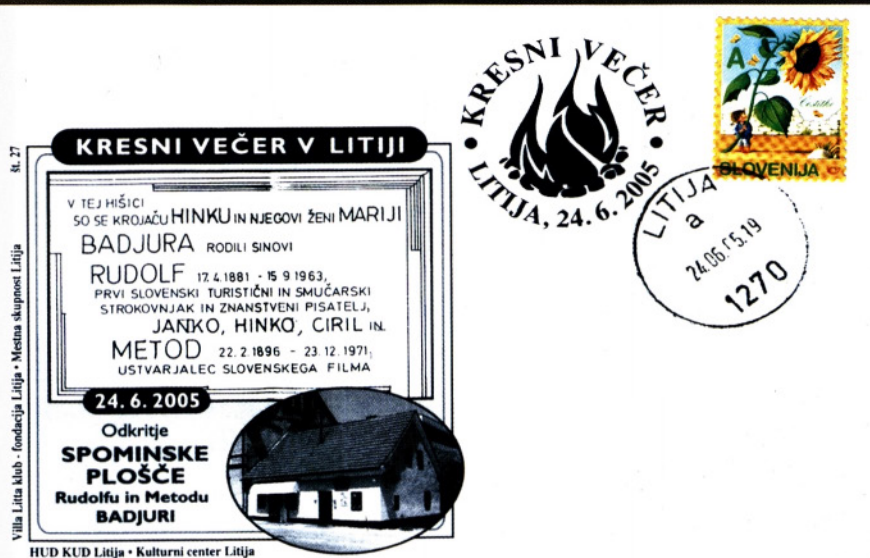
Turistično planinski vodnik »Zasavjek«, ki ga je Rudolf Badjura izdal leta 1928. Na naslovnici je Zasavska sveta gora.

NAJPOMEMBNEJŠA DELA RUDOLFA BADJURE

Badjura je od leta 1922 do 1934 izdajal knjige in priročnike kot po tekočem traku. Med njimi že omenjeno **NA TRIGLAV** (1922), **VRBSKO JEZERO** (1920), **KLOPINJSKO JEZERO, BOHINJ** (1921), **SMUČARSKA TERMINOLOGIJA** (1921), Smuške ture v Bohinju, razni članki v reviji »Sport«, **VODNIK KROZ JUGOSLAVENSKE ALPE** (1922) v dveh izdajah, **SMUČAR** (1924), ki je prva smučarska knjiga pri nas, **POHORJE** (1924), **KOZJAK** (1927), **ZASAVJE** (1928), **STO IZLETOV PO GORENJSKI, DOLENJSKI IN NOTRANJSKI** (1930), **SMUŠKA TERMINOLOGIJA** (1932), **IZLETI PO KARAVANKAH** (1932), **SMUČARSKI VODNIK** (1934), **ZIMSKI VODNIK PO SLOVENIJI** (1934), **SLOWENIEN, KLEINER FÜHRER** (1936), **BLAD, IZBRANI IZLETI** (1953), zelo pomembni pa so bili tudi zemljevidi slovenskih krajev in gora ter drugih zanimivosti.

Poleg vodnikov je Badjura pisal tudi strokovna dela, kot **GORSKI PREHODI V LUČI LJUDSKE GEOGRAFIJE** (1951), **BLOŠKO STAROSVETNO SMUČANJE IN BESEDJE** (1953), **LJUDSKA GEOGRAFIJA**, terensko izrazoslovje (1953) in druga dela. Napisal je vrsto razprav, zbral veliko krajevnih imen in delal za Geografski inštitut v Ljubljani.





V Litiji so na kresni večer, 24. junija 2005 na rojstni hiši Rudolfa in Metoda Badjura ter njihovih bratov, odkrili spominsko ploščo. Dogodek sta Mestna skupnost Litija in Fondacija Villa Litta Litija obeležili tudi z izdajo spominske kuverte in poštним žigom.

bilo pionirsko delo na področju turizma v Sloveniji. Zlasti so bila pomembna turistično propagandna gradiva, ki jih je Badjura publiciral, saj se je v letih med obema vojnama v naših krajih začel širiti turizem, ki je ustvarjal povsem nove možnosti.

Rudolf Badjura je bil prvi turistični delavec pri nas (v takratni Jugoslaviji) in prvi smučarski učitelj. Leta 1924 je napisal prvo slovensko smučarsko knjigo »Smučar.«

NEIZMERNOST USTVARJALNOST

Rudolf Badjura je prvo knjigo »Na Triglav – v kraljestvo Zlatorogovo« napisal leta 1913, torej še pred 1. svetovno vojno. Knjiga je bila izdana v slovenskem jeziku in kmalu razprodana. Danes je ni možno dobiti in predstavlja izjemno redkost. Kasneje (1922, v novi državi Jugoslaviji) je izšel ponatis v srbohrvaščini. Sicer pa je v Domu in svetu že v letih 1908 do 1910 priobčil s skicami in fotografijami posnetke Okrešlja, Križne jame, Velike planine, prvi zimski vzpon na Kamniško sedlo in druge, v Planinskem vestniku pa od leta 1908 naprej Zima v planinah, Nove jame ob Cerknškem jezeru in druge.





Predsednik Mestne skupnosti Litija Bojan Železnik in Martin Brilej pred Badjurovo rojstno hišo v Litiji leta 2005, ko so na njej odkrili spominsko ploščo za katero je načrt naredila Tija Badjura, hči Metoda Badjure.

Rudolf Badjura je pisal knjige in vodnike izjemno hitro. Ob dejstvu, da se je v tistih časih v glavnem pisalo z roko in na navadne pisalne stroje ter da je bila tiskarska tehnologije v tistem obdobju primerjavi z današnjo, neprimerljivo počasna, zamudna in utrujajoča, je jasno, da je Rudi Badjura imel velike sposobnosti hitrega in hkrati zanesljivega ter točnega dela. Vse poti, ki jih je opisal v planinskih in turističnih vodnikih in knjigah, je pred tem sam prehodil, meril čase, zapisoval značilnosti, zanimivosti, poti, koč itd. Včasih se mu je na teh poteh pridružil najmlajši brat Metod. Nato je bilo treba urediti besedilo, fotografije, skice in zemljevide, ki jih je izdelal sam, v tiskarni so mu ročno postavili stavke in naredili krtačne odtise. Sledile so korekcije, ki jih je prav tako opravil sam.

Poleg tega je Badjura moral poskrbeti tudi za denar za tisk, material, vezavo, distribucijo... Pridobil ga je v glavnem od objavljenih reklamnih oglasov, ki so natisnjeni v knjigah.

V tistih časih pa je izdajal več kot eno knjigo oz. vodnik na leto...

V Litiji so litijski planinci po Rudolfu Badjuri poimenovali planinsko pot okrog Litije – »Badjurova krožna pot,« že vrsto let priljubljena in množično obiskana, po njemu pa je imenovana tudi ena lepih litijskih ulic.

Rudolf Badjura je umrl 19. septembra 1963 v Ljubljani.



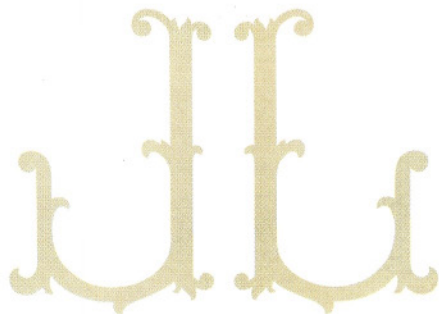
Ivan (1855-1920) in Ludovik BAJDE glasbena izumitelja

Ivan Bajde je bil doma iz Hotiča pri Litiji, rodil se je 18. junija 1855. Na prelomu 19. v 20. stoletje je izumil glasbeni instrument, ki je bil nekakšna kombinacija citer, harfe in godala (gosli, viola, čelo). Instrument je imel obliko ozkega harmonija z dvema klaviaturama in pedalom. Med naštetimi instrumenti je Bajde najbolj posnel citre, harfo in čelo. Instrument bi potreboval razne dopolnitve, da bi bil tudi praktično uporaben v glasbi.

Končno je Bajdetov instrument odkupila firma Ludovik Hupfeld A.G. Zanj pa sta se zanimala tudi cesar Franc Jožef I. in knez Lichtenstein.

Ivan Bajde je umrl 8. oktobra 1920.

Sin Ivana Bajdeta Ludovik, prav tako iz Hotiča pri Litiji, je izumil klaviolino. Tudi ta instrument je imel obliko manjšega harmonija, na desni strani so bile pritrjene gosli ali viola, lahko pa tudi čelo. Igralec na klaviolino je imel v desni roki lok, s katerim je igral na gosli, z levico pa je igral na klaviaturi. V začetku je bil izum klavioline deležen precej zanimanja, kasneje pa je bil pozabljen.



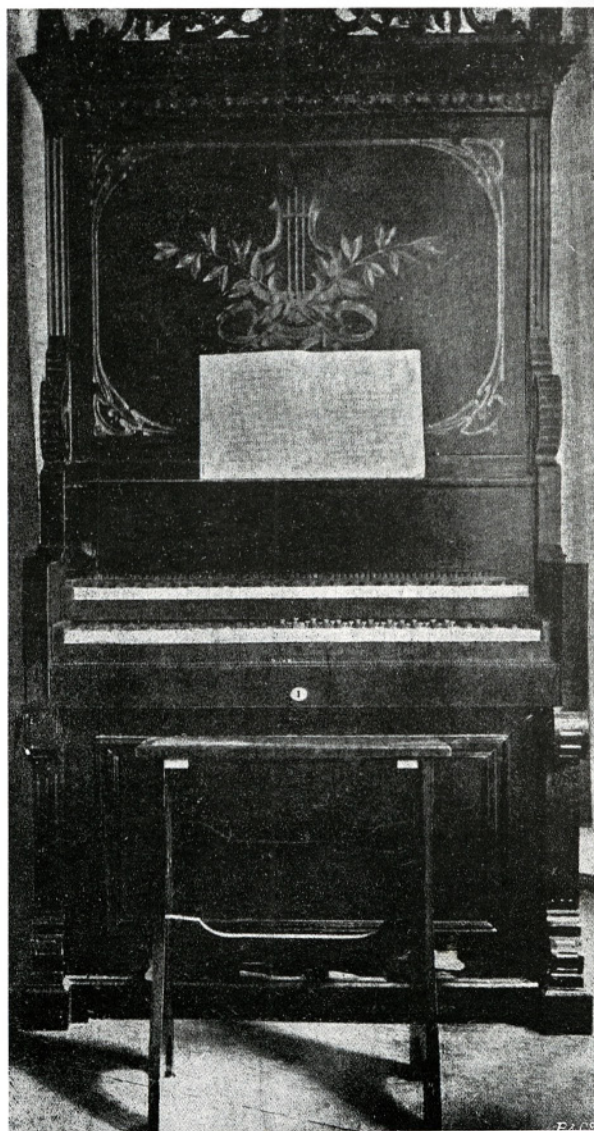
Dom in svet je leta 1907 pisal o Bajdetovi iznajdbi, pisec pa je menil, da ima iznajdba lepo bodočnost.

Inštrument s tipkami, ki bi združil funkcijo glasov glasbil na lok, kot jih imajo violina, viola, čelo in bas, so poskušali izumiti že davno pred Bajdetom, vendar ni nikomur uspelo. Bajdetu pa je uspelo vse to združiti v enoten inštrument, ki je s pritiskom na tipko ustvaril značilen in nežen glas, ki ga ustvari lok na violini, struna v klavirju in orgle.

Kot piše Dom in svet Ivan Bajde pri izumljanju novega inštrumenta ni bil deležen prav nobene podpore in se je obenem boril z bedo in siromaštvom. Zato je Bajde vreden vsega občudovanja za vseh 23 let dela, da je inštrument izdelal in ga javno predstavil v Ljubljani.

Na predstavitvi Bajdetovega inštrumenta je bilo obilo pohval in prijaznih besed, vendar mu kljub temu nihče ni dal prav nobene finančne podpore, da bi svoj inštrument še izpopolnil za praktično uporabo.

Tisti, ki bi radi kaj dali, nimajo, oni, ki imajo pa ne dajo, je zapisal pisec v Dom in svet.



Bajdetov inštrument na tipke, v katerem je združil funkcije violine, viole, čela in basa.



France BEZLAJ

(1910-1994)

jezikoslovec, etimolog



France Bezljaj se je rodil v Litiji 19. septembra 1910. Njegova rojstna hiša še vedno stoji in sedaj nosi hišno številko 11 na Grbinski cesti v Litiji. V času njegovega rojstva se je hiši reklo Rogličeva hiša, kasneje pri Vidoviču, po kovaču Gojku Vidoviču, ki je v njej živel s svojo družino. V hiši je bila pred in po 2. svetovni vojni tudi gostilna. Ker se je Bezljajeva družina preselila v Šmartno, ko je bil France star komaj pet let, je osnovno šolo obiskoval v Šmartnem pri Litiji. Tam je družina ostala pet let, potem pa so se preselili v Kranj.

France je imel kot svobodoljuben otrok iz liberalne družine v šmarnski šoli precej težav.

Znana je anekdota iz njegovega otroštva, ko je bil nekoč po pouku zaprt. Ker mu takšna kazen ni bila všeč, je enostavno ušel skozi okno. Učiteljica je za njim vpila »Bezljaj, Bezljaj!«, med begom pa ji je nazaj zavpil: »Saj bezljaj!«

Nadalje se je šolal na gimnaziji v Kranju in Ljubljani in vpisal slavistiko na ljubljanski univerzi, kjer je leta 1936 tudi diplomiral. Še pred diplomo je prebil nekaj študijskih let na Karlovi univerzi v Pragi, kjer se je med drugim seznanjal z metodami fonetičnega raziskovanja in tudi samo snovjo v laboratoriju Josefa Chlumskega za eksperimentalno fonetiko. Po opravljenem doktoratu leta 1939 je nekaj let poučeval na bežigrajski gimnaziji. Po vojni je bil do leta 1950 lektor češkega jezika, nato pa nekaj let zna-



Vidovičeva hiša v Litiji pred 2. svetovno vojno (zgoraj) in danes. V njej je bil rojen slovenski jezikoslovec France Bezlaj.



nstveni svetnik na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Leta 1958 se je kot izredni profesor za primerjalno slovansko jezikoslovje spet vrnil na Filozofsko fakulteto in ostal na tem mestu do leta 1980. Upokojitev je bila zanj samo umik od pedagoškega dela, znanstveno pa je še redno delal, kolikor mu je dopuščalo zdravje. Njegove znanstvene zasluge so bile visoko cenjene in zanje je prejel najvišja nacionalna in tuja priznanja. Leta 1957 je prejel Prešernovo nagrado, leta 1969 je bil odlikovan z redom zaslug za narod z zlato zvezdo, leta 1981 je bil imenovan za zaslužnega profesorja Filozofske fakultete, leta 1991 je postal častni doktor ljubljanske univerze in bil izvoljen za člana več slovanskih akademij: Slovenske akademije znanosti in umetnosti (1964), Akademije znanosti in umetnosti BiH (1973), nekdanje Jugoslovanske akademije v Zagrebu (1983) in Poljske akademije znanosti v Krakovu (1992).

Kot etimolog je tudi ime Litija razlagal drugače kot Valvasor. Bezlaj je menil, da je ime nastalo na osnovi najstarejšega zapisa Lutidia, kar naj bi kazalo na ilirsko jezikovno področje. Sicer pa je France Bezlaj obvladal kar 14 jezikov.

Njegove so zasluge za ustanovitev in delovanje Etimološko-onomastične sekcije pri SAZU, v kateri je najprej delal skoraj sam, do svoje smrti pa jo je tudi vodil, in na njegovo pobudo je bila leta 1972 ustanovljena Sekcija za zgodovinske slovarje pri SAZU, v njej pa naj bi se sistematično preučevalo in izdajalo slovensko zgodovinsko gradivo.



SLOVENIJA
Vesta priča,
Zgornji Otok

Spominska
pisemska ovojnica
s priložnostnim
poštnim žigom, ki
jo ob 105. obletnici
rojstva Franceta
Bezljaja izdala
Fondacija Villa Litta
iz Litije.

France Bezlaj je slovensko etimologijo obdelal tako temeljito, da mu tehnika ni zmogla slediti. Njegove tekste so pripravljali in tiskali z velikimi težavami, napak je bilo ob vsakem njegovem pregledu pred tiskom toliko, da se je vsaka izdaja močno zavlekla, saj v tiskarnah preprosto niso znali in zmogli pravilno sestaviti zahtevnih tekstov.

Kot utemeljitelj in avtor nacionalnega projekta Etimološki slovar slovenskega jezika I (1976), II (1982), III (1995), Eseji o slovenskem jeziku (1967) in Slovenska vodna imena I in II (1956, 1961), si je pridobil trajno in visoko mesto med učenjaki slavističnega sveta. S temi deli in mnogimi drugimi strokovnimi spisi – izdal je prek 200 strokovnih zapisov – je zapustil neponovljiva dela, iz katerih se učijo vsi naslednji rodovi jezikoslovcev in slavistov.

Umrli je 27. aprila 1994 v Ljubljani.



Gvidon BIROLLA

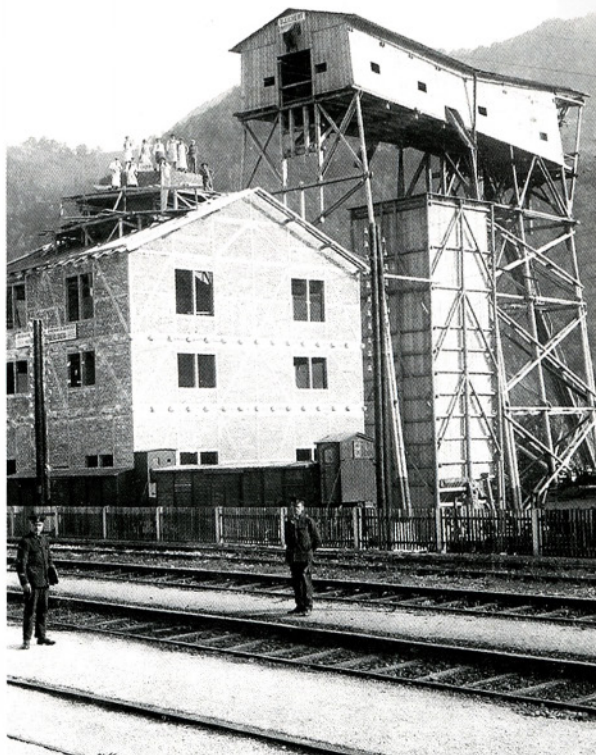
(1881-1963)

slikar



Slikar in ilustrator Gvidon Birolla, se je rodil 12. junija 1881 v Trstu. Otroška in mladostna leta je od leta 1885 preživel v Škofji Loki. Oče Ivan Birolla, ki je v Zagorju zgradil apnenico, je leta 1901 umrl, za njim je apnenico prevzela sestra Antonija, njena sinova Josip in Ivan pa sta jo vodila.

Ko se je leta 1910 Josip Birolla smrtno ponesrečil, je apnenico prevzel brat Ivan, kmalu za njim pa Gvidon Birolla, ki jo je vodil do leta 1928. Tedaj je pričel iskati boljšo lokacijo za apnenico in se odločil za Kresnice.



Apnenica v Kresnicah leta 1930.



Ob 40. obletnici smrti Gvidona Birolle je izšla spominska kuverta (avtor Janez W. Stopar), na pošti v Kresnicah pa priložnostni poštni žig, ki ga je izdala Fondacija Villa Litta Litija.



Gvidon Birolla:
»Tujec«.
(Iz zbirke
»Triglav«,
Frana
Saleškega
Finžgarja).



Gvidon Birolla je ilustriral tudi mladinsko povest Karla Široka »Trije bratje in trije razbojniki«.

Na levem bregu Save v Zapodju, so bile odlične zaloge apnenca. Apnenico je zaradi transportnih ugodnosti lociral na drugi strani Save, tik ob železniški progi nasproti postaji v Kresnicah. Hkrati z apnenico je prek Save zgradil tudi žičnico za dovoz osnovne surovine. Apnenico in žičnico je pričel graditi leta 1928, končal leto dni kasneje, leta 1930 pa je pričela obratovati. Gvidon Birolla je bil njen lastnik in kasneje družabnik vse do 2. svetovne vojne in še dve leti po njej, vse do nacionalizacije podjetja leta 1947.

Gvidon Birolla se je šolal v Ljubljani in na umetniški akademiji na Dunaju, kjer so takrat študirali tudi znameniti slovenski slikarji Maksim Gaspari, Hinko Smrekar, Saša Šantel in drugi. Skupaj z njimi je ustanovil umetniško društvo Vesna, ki je imelo namen uveljavljati slovensko narodno umetnost. Njegove slike prevevajo domačnost in pravično razpoloženje. Sicer je živel v Škofji Loki, kjer je imel svoj atelje, nato v Zagorju in Ljubljani.

Med prvo svetovno vojno in skoraj do začetka druge je slikarstvo zaradi vodenja apnenice v Zagorju in Kresnicah opustil. Birolla je bil odličen ilustrator ljudske motivike, njegove ilustracije so v mnogih delih slovenskih književnikov, srečamo ga v delih Milčinskega, Frana Saleškega Finžgarja, Simona Gregorčiča, Karla Široka, Franceta Bevka in drugih predvsem mladinskih pisateljih. Umrl je 29. maja 1963 v Ljubljani.



Ko je Gvidon Birolla živel v Škofji Loki je naslikal tamkajšnji Kapucinski most.



Etbin BOJC

(1906-1975)

pisatelj



Rojen je bil 22. oktobra 1906 na Vačah. Ker je bil oče orožnik, se je moral seliti po raznih krajih, med drugimi je služboval v Kočevju, Dobropolju, Ljubljani in tudi na Vačah. Oče je kmalu umrl in vdovi zapustil tri otroke. Pri Bojčevih v Kočevju so se zbirali verni študentje - bodoči duhovniki (Čampa, Gregorič, Lušin, Kramarič) in pisali članke za dijaške časopise (Bliskavice, Naši ognji).

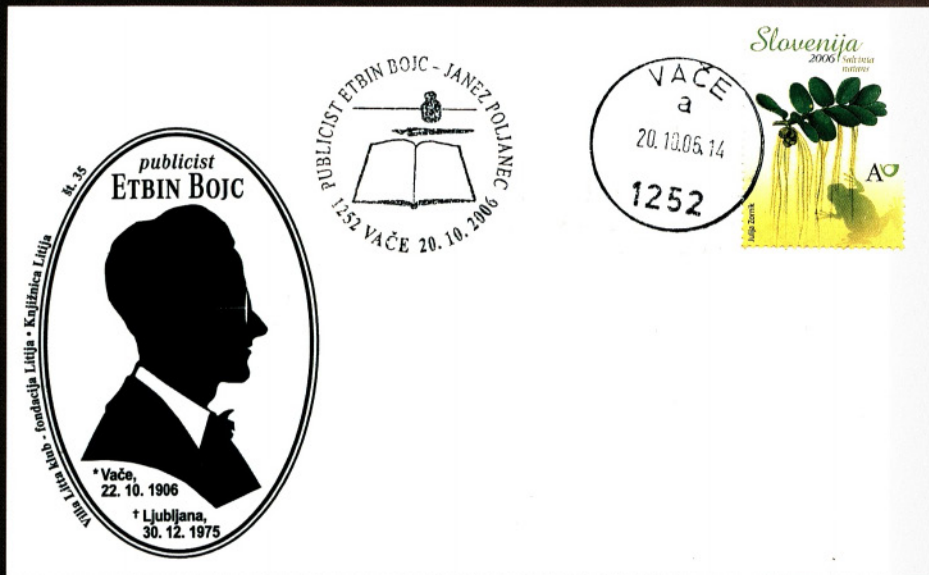
Po maturi je Etbin na vseučilišču v Ljubljani 1931 diplomiral iz pedagogike, filozofije in slavistike. Bil je zelo aktiven sodelavec pri Zvezi mladih intelektualcev. Služboval je kot srednješolski profesor pri uršulinkah v Ljubljani in Škofji Loki, Mariboru, Ljubljani (bežigrajska gimnazija), Domžalah, itd. Med okupacijo je bil interniran na Rab.

Napisal je ogromno člankov posebno v časopisih in revijah z nabožno vsebino. Njegovo prvo tiskano delo je bil članek "Ognji", objavljen v reviji Stražni ognji. Nato je v raznih revijah in zbornikih objavljajal leposlovne prispevke, knjižne ocene, poročila in prevode. Po drugi svetovni vojni je objavljajal v revijah Jezik in slovstvo, Sodobna pedagogika, Prosvetni glasnik in Naši razgledi.

Njegove priljubljene teme so bile: duhovna rast, osebnost in krščanstvo, vrednote materinščine, problemi krščanske mladine. Napisal je kar nekaj knjig o Slomšku (Slomšek – naš duhovni vrtnar, Slava Slomšku (skupaj z L. Kramolcem), Knjiga o Slomšku (skupaj s Fr. Hrasteljem). Podpisoval se je s psevdonimom Janez Poljanec.

Proučeval je zgodovino slovenskega šolstva in napisal zelo obsežno, vendar še ne dokončano delo (obdelani so kraji do črke R), ki bi ga bilo

Spominska
pisemska kuverta
s priložnostnim
poštnim žigom, ki
jo je Fundacija Villa
Litta leta 2006 izdala
ob 100. obletnici
rojstva Etbina Bojca.



Znan je naslednji pomemben dogodek iz njegovega življenja: na veliki četrtek leta 1941 je bil Etbin Bojc zadnji govornik na Ljubljanskem radiju. Z veliko ljubeznijo do lastnega naroda je pozval Slovence, da se borijo za svojo narodno svobodo. Čisto nazadnje je citiral Cankarja: »Prišel je dan, ko smo morali zadeti križ na svoje rame in nastopiti krvavo pot na Golgoto. Trpeli bomo in dotrpeli ter doživeli svoje narodno vstajenje in poveličevanje.«

Nato se je odpeljal s kolesom v Polje, kjer je stanoval, kajti Italijani so ga že iskali. Spremljajoči policist, ki je Etbina dobro poznal, pa je italijanske policiste, ki so spraševali po prof. Bojcu, usmeril drugam.



Etbin Bojc je bil zadnji govornik na Radiu Ljubljana pred 2. svetovno vojno.

dobro dokončati. Bil je neutrujen borec za vero, duhovno rast, za slovenstvo in materinščino.

Najbolj znano njegovo delo je **Pregovori in reki na Slovenskem**, ki je najobsežnejše delo te vrste pri nas.

Umrli je 30. decembra 1975 v Ljubljani.

Milan BORIŠEK

(1920-1950)

športnik, jadralni padalec



Letalstvo je v Litiji zaživelo že pred drugo svetovno vojno. Takrat so se z letalstvom ukvarjali mladi fantje in se poskušali tudi v izdelavi jadralnih letal. Med najbolj zavzetimi je bil tudi Milan Borišek, ki je bil rojen 25. aprila 1920 v Litiji v Boriškovi gostilni, ki je ni več. Stala je v starem delu Litije zraven Elsnerjeve hiše, na njej pa je bila vzdana spominska plošča Milanu Borišku.

Z Litijani sta takrat veliko sodelovala tudi Lado Ambrožič-Novljan iz Stične, legendarni partizanski komandant med NOB in Ludvik Starič-leteči Kranjec, ki se je poleg jadralnega letalstva, ukvarjal tudi s cestnimi hitrostnimi dirkami in z motorjem dosegal imenitne uspehe. Milan Borišek je leta 1939 na Blokah opravil izpite za jadralnega pilota in inštruktorja.

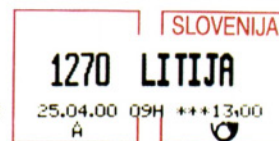
Ker je med 2. svetovno vojno ilegalno deloval z Osvobodilno fronto v odporu proti okupatorju, je bil z vso družino izgnan v Srbijo. Leta 1942 se je vrnil v Litijo in se povezal z OF, kasneje pa se je tudi aktivno priključil k partizanski vojski.

Po končani vojni se je Milan Borišek resno posvetil jadralnemu letalstvu. Opravil je vsa potrebna dodatna šolanja, izpite in polete ter postal vrhunski jadralni letalec. Delal je kot letalski inštruktor na Blokah in v Ribnici, nato so mu zaradi njegove velike zavzetosti in sposobnosti zaupali delo letalskega inštruktorja v Zveznem letalskem centru v Vršču.

V Sloveniji je Milan delal in letal z najboljšimi slovenskimi letalci, med drugim tudi legendama slovenskega letalskega športa Ludvikom Staričem - letečim Kranjcem in Ibrom Kopeckim. Nastopal je na letalskih mitingih na vseh slovenskih letališčih, zlasti na Blokah, v Ribnici, Cerkljah, Lescah...

Spominska
pisemska ovojnica
s priložnostnim
poštnim žigom, ki jo
je leta 2000 izdala
Fundacija Villa Litta
ob 80. obletnici
rojstva Milana
Boriška

Villa Litta klub fondacija Litija - Aero klub "Milan Borišek" Litija št. 9



Ibro Kopecki, izvrsten letalec, sicer slaščičar, je bil znan tudi po junaškem dejanju med italijansko okupacijo Ljubljane med 2. svetovno vojno. V noči pred italijansko proslavo, ki naj bi bila na Prešernovem trgu, je splezal na Frančiškansko cerkev v Ljubljani in na zvonik obesil slovensko zastavo. Italijani je niso mogli na noben način sneti in so proslavo odpovedali....

Milan Borišek je bil večkratni državni rekorder in prvak. Leta 1950 je na svetovnem prvenstvu v jadrnem letalstvu v Oerebru na Švedskem osvojil 3. mesto, kar je bil njegov največji uspeh. S sotekmovalcem Maksom Arbajterjem pa sta postala tudi ekipna svetovna prvaka.



Milan Borišek vstopa v jadrnalno letalo na letališču v Lescah.



Litija



Boriškova hiša v Litiji (levo) okrog leta 1925, ko je Milan Borišek preživel otroška leta. Pri Borišku je bila vseskozi znana gostilna. V drugi polovici prejšnjega stoletja so jo porušili.



Spominska plošča, ki je bila na Boriškovi hiši, vgradil jo je litijski Aero klub, ki se imenuje po Milanu Borišku.

Z JADRALNIM LETALOM NA NOGOMETNEM IGRIŠČU

V Litiji se je Milan Borišek nekoč, bilo je leta 1949 ali 1950, odločil, da bo svojim Litijanom pokazal kakšno letalsko veščino. Odločil se je, da bo z jadralnim letalom pristal na nogometnem igrišču. Golov niso odstranili in na igrišču se je zbralo ogromno ljudi, da bi videlo ta podvig. Množica je kar vzvalovala, ko je zaslišala hrup motornega letala, ki je vlekle jadralca. Od motornega letala se je Milan Borišek odvezal kakšnih 10 minut pred pristankom. Lepo je jadral v krogih in se približeval zemlji. Pristanek je izvedel z vzhodne strani. Priletel je kakšen meter nad golom, nato pa brez težav pristal že na sredini igrišča! Gledalci so bili neizmerno navdušeni, aplavzi kar niso ponehali.

Po vrnitvi je nadaljeval svoje inštruktorsko delo v Zveznem letalskem centru v Vršču.

22. avgusta 1950 so tam snemali film o jadralnem letalstvu in prišlo je do nesreče. Milan Borišek je z letalom zgrmel na tla in se smrtno ponesrečil. Pokopani so v Litiji. Na pogrebu na litijskem pokopališču, so mu njegovi letalski tovariši z letala vrgli venec na grob.



Jože BORŠTNAR

(1915-1992)

general, narodni heroj



General in narodni heroj Jože Borštnar-Gabrovčan je bil rojen 8. novembra 1915 v Gabrovki. Osnovno šolanje je opravil v Gabrovki, nato pa obiskoval železniško prometno šolo v Beogradu. Tu je začel sodelovati v delavskem gibanju in pridobivati marksistična znanja. Pred vojno je končal šolo za rezervne oficirje, kar mu je kasneje zelo koristilo.

Po končani prometni šoli je bil prometnik v Rajhenburgu (Brestanica), leta 1940 je postal član KPJ, kasneje tudi eden vodilnih funkcionarjev KPJ. Po okupaciji Jugoslavije leta 1941 je kot član Okrožnega komiteja KPJ za Posavje odšel v Novo mesto, kjer je organiziral Osvobodilno fronto (OF) in pripravljaval ustanavljanje partizanskih enot. Istega leta so prvi železničarji odšli v partizane in med njimi je bil tudi Jože Borštnar.

Od oktobra 1941 do junija 1942 je bil član Okrožnega komiteja KPJ za Belo krajino, nato pa politični komisar Belokranjskega odreda. Potem je bil vse do konca vojne v borbenih enotah NOV. Iz Belokranjskega odreda je odšel v Cankarjevo brigado, v kateri je bil politični komisar do julija 1943, nato pa politični komisar XV. divizije. Marca 1944 je postal politični komisar, avgusta pa komandant IV. operativne cone. Pod njegovim vodstvom so partizanske enote na Štajerskem začele z novim načinom vojskovanja proti okupatorju in sistematično osvobajati slovensko ozemlje. Najprej so osvobodile Savinjsko dolino.

Januarja 1944 je Borštnar postal komandant IX. korpusa, ki je deloval na Primorskem. Pred Borštnarjem, so bile tedaj zelo pomembne naloge, saj je postal komandant IX. korpusa v času najhujših borb partizanskih enot proti nemški okupacijski vojski, ki je

Štab IV. operativne cone in Šlandrove brigade leta 1944 po zmagi v Ljubnem. Tretji z leve je komandant IV. operativne cone Franc Poglajen-Kranjc, četrti pa politični komisar cone Jože Borštnar.



Spomenik Jožetu Borštnarju-Gabrovčanu
na Trgu svobode v Litiji.

štela 50 tisoč vojakov, Nemcev in četnikov. Glavna naloga IX. korpusa na čelu z Borštnarjem, je bila osvoboditev Trsta in Gorice. IX. korpus je izjemno zahtevno nalogo opravil uspešno, saj je ob sodelovanju IV. jugoslovanske armade v težkih bojih osvobodil Gorico in Trst. Toliko kot je bila osvoboditev Trsta za Borštnarja najbolj pomembno dejanje v vsem njegovem obdobju NOV, je bila hkrati začinjena tudi s kančkom razočaranja, saj je z nekaterimi poveljniki Jugoslovanske armade prišel celo v konflikte, ker je bila vloga IX. korpusa in vseh slovenskih partizanov potisnjena nekako na obrobje, čeprav je v IX. korpusu slovenske partizanske vojske v bojih za Trst, tik pred osvoboditvijo, padlo veliko slovenskih partizanov.

Posledice teh konfliktov so ga spremljale tudi po vojni, saj ga vrh JLA dolgo ni povišal v generala, kar je bilo do njega krivično. Ko so ga slednjič le povišali v generala, je bil 15. julija 1952 razglašen tudi za narodnega heroja.

Za zasluge med NOB je
Jože Borštnar-Gabrovčan prejel
ŠTEVILNA ODLIKOVANJA:

- red narodnega heroja
- red partizanske zvezde I. stopnje
- red bratstva in enotnosti I. stopnje
- red za hrabrost
- red zaslug za ljudstvo II. stopnje
- partizanska spomenica 1941



Jože Borštnar-Gabrovčan, komandant mesta Ljubljane, 25. maja 1945 na proslavi Titovega rojstnega dneva na Kongresnem trgu v Ljubljani. Na njegovi desni je komandant pionirjev Lojze Ulčar.



Jože Borštnar-Gabrovčan kot polkovnik 25. maja 1945 v Ljubljani na proslavi Titovega rojstnega dneva.



Osvoboditev Trsta, maja 1945 je vanj vkorakal IX. korpus s komandantom Jožetom Borštnarjem-Gabrovčanom na čelu.



Ob otvoritvi spomenika v Pogoniku je bil slavnostni govornik Jože Borštnar-Gabrovčan.

Kot izjemno dobrega partizanskega komandanta in imenitnega političnega komisarja, ga je ocenjeval tudi legendarni slovenski general in komandant IX. korpusa Lado Ambrožič-Novljan v svoji knjigi *Novljanovo stoletje*.

Po osvoboditvi je bil komandant mesta Ljubljane, kasneje pa je opravljal pomembne funkcije v oblastnih organih. Med drugim je bil tudi direktor železnic v Ljubljani, pomočnik zveznega ministra za promet, minister za trgovino in preskrbo Ljudske republike Slovenije, član Izvršnega sveta Skupščine Ljudske republike Slovenije in predstavnik LR Slovenije v coni B svobodnega tržaškega ozemlja. Večkrat je bil tudi poslanec, imel pa je tudi visoke politične funkcije kot član Centralnega komiteja ZKS in glavnega odbora ZSDL Slovenije.

Leta 1984 je bil Jože Borštnar tudi podpisnik peticije, ki je nastala na pobudo Alenke Puhar in Matevža Krivica, s katero so podpisniki zahtevali pojasnila o postopku proti udeležencem beograjske svobodne univerze ter o procesu proti šesterici Beograjčanov. Peticija je predstavljala gesto solidarnosti z beograjsko politično alternativo in se je opirala na načela legalnega političnega boja. Podpisalo jo je 148 intelektualcev različnih nazorov, objavljena pa je bila v *Novi reviji* (št. 28/29).

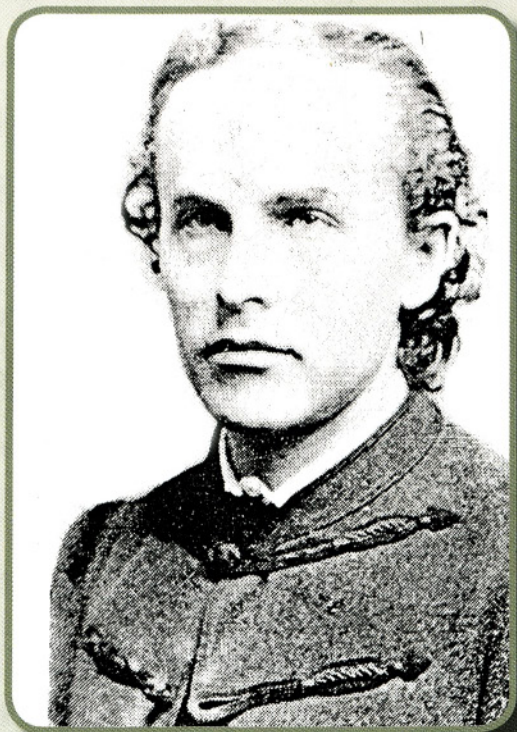
Nazadnje je bil sodnik ustavnega sodišča SR Slovenije v Ljubljani, kjer je tudi živel. V Litiji je sodeloval z Zvezo borcev in SZDL, pri obujanju tradicij NOB, pisanju člankov o NOB in proslavah v počastitev dogodkov iz NOB.

Umrli je leta 1992 v Ljubljani.

Fran CELESTIN

(1843-1895)

pisatelj in kulturni zgodovinar



Fran Celestin je bil rojen 13. novembra 1843 na Kleniku pri Vačah. V osnovno šolo je hodil na Vačah in Ljubljani, kjer je obiskoval tudi gimnazijo, nato pa na Dunaju študiral slavistiko in klasične jezike. Po končanem študiju je leta 1869 odšel v Rusijo. Najprej v Petrograd, nato pa v Moskvo, kjer je opravil profesorski izpit iz latinščine, grščine in ruščine ter ruske zgodovine in zemljepisa. Potem je bil gimnazijski profesor v Vladimiru in Harkovu. Skušal je doseči univerzitetno profesuro, kar mu kot tujcu ni uspelo, zato se je leta 1873 vrnil na Dunaj, kjer je nadaljeval študij in doktoriral. Od leta 1876 do 1890 je bil profesor na gimnaziji v Zagrebu in od leta 1878 naprej predavatelj slovanskih jezikov na zagrebški univerzi.

Zanimanje za leposlovno delo se je v Celestinu prebudilo že v gimnazijskih letih, predvsem pod vplivom sošolca Josipa Jurčiča. Pisal je domoljubne in lirske pesmi, zgodovinske, kmetijske in potopisne povesti (Oskrbnik Lebeškega grada, Gostinja, Mala Furlanka), napisal je veseloigro Roža, prevajal Iliado in druga dela. Posebno mesto v njegovem leposlovnem delu ima lastni življenjepis **Veselo življenje** (Slovanski svet 1891), ki ga je napisal dve leti pred smrtjo in ki mu je, po vseh trpkih življenjskih doživetjih, dodal tudi vedre in satirične poudarke. Trajni Celestinov pomen za razvoj slovenske kulture pa je bolj kot v leposlovju, v kulturno zgodovinskem pisanju. Posebej velja omeniti njegovo razpravo o slovenskih literatih Jenku, Jurčiču, Levstiku in Stritarju v prispevku **Naše obzorje** (Ljubljanski zvon 1883), s programom družbenokritičnega realizma, pa tudi v tisku objavljeni govor **Žensko vprašanje** (Ljubljanski zvon 1881), zgodnje delo s tega družbenega področja.

Celestin je bil med tistimi slovenskimi izobraženci v drugi polovici 19. stoletja, ki so iskali slovensko prihodnost v povezavi z drugimi južnoslovanskimi narodi in predvsem z velikim ruskim narodom. Takšna usmerjenost ga je vodila na študij in delo v Rusijo, kjer je proučeval leposlovne, kulturne in politične razmere. Te je v številnih časopisih in revijah prikazoval matičnemu narodu, prizadeval pa si je tudi za kulturno izmenjavo v obratni smeri.

Njegovo najbolj znamenito delo o sodobni Rusiji je leta 1875 v nemščini natisnjena knjiga **Russland seit Aufhebung der Leibeigenschaft** (Rusija po odpravi suženjstva). Ob vsem spoštovanju ruske kulture in političnih možnosti največjega slovanskega naroda pa je bil Celestin kritičen do tamkajšnjega dogajanja in vplivov na postopni razvoj slovenske samostojnosti. V svojih zagrebških letih si je predvsem prizadeval za kulturno povezovanje s sosednjim hrvaškim narodom, ki mu je prav tako posredoval poglede na sodobno Rusijo, približati pa mu je želel tudi slovensko ustvarjalnost in predvsem pesnika Franceta Prešerna.

Umrli je 30. oktobra 1895 v Zagrebu.



Franc GORENC

(1914-1981)

**družbeni delavec,
gospodarstvenik**



Ni dvoma, da je imel Franc Gorenc Litijo nadvse rad. To je dokazoval vse svoje življenje, saj se je nenehno zavzemal zanjo, predvsem pa za to, da bi bila lepa za življenje in privlačna za razvoj.

Rojen je bil 3. oktobra 1914 v Litiji, kjer je tudi preživel vsa otroška leta. Gorenčevi so stanovali na Grbinu, na planoti Litijska Dobrava, ki se razprostira med Litijo in sosednjim Šmartnem. Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato tehnično šolo v Ljubljani in postal gradbeni tehnik, kar je bila v tistem času dostojna izobrazba.

V Litiji je bil Franc Gorenc že pred vojno zelo aktiven družbeni delavec. Zlasti je bil navdušen in vsestranski športnik. Kot član Sokola je bil odličen telovadelec, atlet in še boljši nogometaš. Nogomet je igral pri »SK Litija«, nekaj časa tudi po vojni.

Po šolanju se je zaposlil na Okrajnem cestnem podjetju Litija. Ko se je začela 2. svetovna vojna, se je življenje Francu Gorencu temeljito spremenilo. Kot zaveden Slovenec je začel razmišljati o odporu proti okupatorju in v Litiji je bil leta 1941 med organizatorji OF - Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Vendar so ga okupatorske sile zaradi delovanja z OF aretirale in zaprle v litijski zapor, nato pa odpeljale v zapore v Begunje. Po spletu različnih dogodkov in srečnih okoliščin so ga izpustili in v Litiji se je spet priključil k OF in deloval na širšem območju Litije.

Leta 1942 je s sklepom OF odšel na Koroško z nalogo, da ujame nekega hudega izdajalca, ki je tja pobegnil, ker so mu bili organi OF na sledi. Tam so Nemci Gorenca ujeli in zaprli, vendar mu je uspelo na spektakularen način pobegniti. Nemci so ga namreč z vlakom peljali v Litijo, kjer naj bi ga pri litijski štirni javno obesili. Gorenc pa se je na vlaku tik



Franc Gorenc (desno) pred 2. svetovno vojno kot športni delavec z namiznoteniškimi igralci.

pred Litijo odločil za tvegano akcijo. Ko je vlak peljal mimo Save, je na hitro obračunal s stražarji in skočil z drvečega vlaka. Pri tem so mu krepko pomagale njegove telesne sposobnosti, ki si jih je pridobil kot nogometaš in telovadec pri Sokolu. Ušel je v bližnje gozdove in se ponoči prebil v Litijo.

Nato se je priključil partizanski vojski in se v različnih enotah boril za osvoboditev izpod okupatorskega jarma po Dolenjski, Notranjski, Gorskem Kotarju..., dokler ni s partizansko vojsko 9. maja 1945

kot namestnik komandanta Notranjskega odreda in partizanski kapetan doživel osvoboditev.

Čeprav so bili prvi dnevi in tedni po osvoboditvi povsem v znamenju postavitve oblastnih organov, gospodarstva, šolstva, zdravstva, preskrbe in drugih nujnih dejavnosti, so se partizanski borci, željni svobodnega življenja, organizirali tudi za športno dejavnost. Zlasti so te aktivnosti pogrešali tisti borci, ki so bili pred vojno športniki, med njimi tudi Franc Gorenc. Tako so že 18. maja organizirali



Litijski Sokoli leta 1934. Franc Gorenc je šesti z desne v zgornji vrsti.



Nogometna ekipa ŠK Litija leta 1939. Franc Gorenc je drugi z leve.

prvo nogometno tekmo v svobodni Ljubljani med moštvom VII. korpusa in SK Ljubljana. Tekmo sta si poleg številnih gledalcev ogledala tudi komandant VII. korpusa Franc Poglajen-Kranjc in komandant mesta Ljubljana Jože Borštnar.

Po vojni je Franc Gorenc opravljal pomembna dela. Najprej je bil v vodstvu Uprave cest v Mariboru, potem pa v Ljubljani. Tudi nadaljnja službovanja so bila v glavnem povezana s cestami. Med drugim je

bil tudi dolgoletni direktor cestnega podjetja Novo mesto, nazadnje pa direktor Združenja cestnih podjetij Slovenije, vse do upokojitve leta 1973. Bil je odličen poznavalec cestne problematike in ta znanja je tudi ustvarjalno uporabljal za gradnjo, vzdrževanje in načrtovanje slovenske cestne infrastrukture.

Leta 1965 je bil izvoljen za poslanca Skupščine Republike Slovenije in za odbornika Občinske skupščine Litija. V obdobju, ko je bil republiški po-



Nogometna ekipa Old boys Litija pred tekmo s Trbovljami leta 1954 v Litiji ob 25. letnici SK Litija. Rezultat je bil 5:3 za Litijo. Na fotografiji so bivši odlični nogometaši NK Litija, od leve stojijo: Cveto Vidovič (ali Albin Petje?), Ivan Belec-Beli, Milan Planinšek-Planička, Franc Gorenc, učitelj Vidic, Lado Rotar, Edi Muljavec, Jan (gostujoči igralec iz Kranja), Jože Eltrin; čepijo: Adi Slabe, Kolman (ali gostujoči igralec iz Kranja?) in Franjo Likovič.

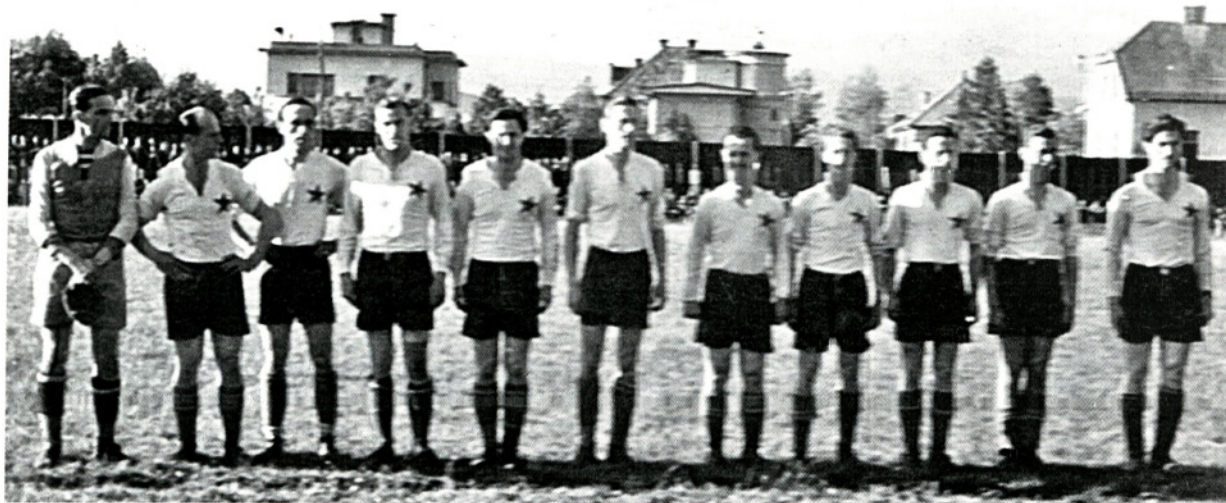


V partizanih kot kapetan in namestnik komandanta
Notranjskega odreda.



Franc Gorenc na motorju Horex, s katerim je leta
1941 za partizane pripeljal razstrelivo iz Kamnika v
Besnico pri Kranju.





Moštvo VII. korpusa, ki je 18. maja 1945 odigralo prvo tekmo v osvobojeni Ljubljani proti SK Ljubljana. Zmagalo je moštvo SK Ljubljana s 5:2, prihodek od tekme pa so nogometaši namenili beguncem. V partizanski ekipi so igrali: Rožič, Žitnik, Bukovnik, Gorenc, Šercer Svarc, Zidarič, Kroupa, Žigon, Sandi Lah in Milačič. Franc Gorenc je peti z desne. V moštvu SK Ljubljana pa so igrali: Pleško, Dekleva, Piskar, Perharič, Pilej, Pupo, Lazar, Medved, Hacler, Pepček in Smole.



Franc Gorenc kot partizan na Notranjskem med NOB (grafika Nikolaj Pirnat).

slanec in občinski odbornik, se je Franc Gorenc zelo prizadeval za posodobitev litijske cestne infrastrukture. Takrat je bila Litija precej odrezana od glavnih centrov, predvsem Ljubljane, s katero jo je povezovalo nekaj cest, vendar so bile vse ozke, ovinkaste in seveda makadamske.

Poleg službenega in političnega dela je Franc Gorenc po vojni deloval tudi v drugih organizacijah. Med drugim je bil dolgo vrsto let član Planiškega

komiteja, v Litiji pa predsednik Zveze borcev v času, ko je bil postavljen spomenik žrtvam NOB, delo arhitekta Jožeta Plečnika. Bil je tudi član Planinskega društva Litija in na osnovi njegovega predloga, so potem litijski planinci odprli Badjurovo krožno planinsko pot.

V Litiji je deloval kot pravi Litijan. Znan je bil po svojih zavzemanjih za ohranitev starega mestnega jedra, še posebno tistih hiš, ki so predstavljale



Na Velikem vrhu na vikendu Franca Krljkarja leta 1952. Od leve proti desni: Emil Koprivnikar, Franc Krljkar, Gusti Kunstler, Edo Skušek, Janez Kavšek st., Avgust Špat, Zvone Bric, Polde Knol, Franc Gorenc in Janez Kavšek ml.

Leta 1964 se je začela gradnja sodobne ceste, ki bi Litijo in Zasavje povezala z Ljubljano, obenem pa bi cesta predstavljala tudi obvoznico mimo Litije. Med nekaj variantami poteka ceste, se je Franc Gorenc zavzemal za tisto, ki jo je utemeljeval kot najbolj ugodno, funkcionalno in obenem dolgoročno rešitev. Bila pa je tudi zadosti oddaljena od takratnih naselij, tako da ne bi bila moteča. Vendar se je država kot investitor zavzemala za cenejšo,

ki bi potekala več ali manj po obstoječi trasi. Temu predlogu so je pridružila tudi litijska občina.

Obvozno cesto mimo Litije, ki jo je zagovarjal Gorenc in ki so jo na območju Litije in Kresnic že gradili, so nenadoma ustavili in dolgo vrsto let se ni v zvezi s tem dogajalo ničesar. Po mnogih letih se je pokazalo, da je imel Franc Gorenc prav, saj Litija še vedno nima obvozne ceste.



Franc Gorenc (sedi prvi z leve) kot odbornik občinske skupščine Litija od 1965 do 1969, ko se je zavzemal za litijsko obvoznico.



VODNIK

po Badjurovi krožni poti

Tov. Francetu Gorencu

*za prvo javno pobudo upravnemu
odboru PD k realizaciji
litijske planinske krožne poti
ob njeni otvoritvi.*

V imenu PD Litija:

30.6.1974

F. Damjan

Izdalo in založilo
Planinsko društvo Litija
1974

Litijski planinci so Francu Gorencu leta 1974 podarili vodnik po Badjurovi krožni poti s spominskim posvetilom, ki ga je podpisal Vinko Damjan, ki je vodnik sestavil. Gorenc je idejo za Badjurovo planinsko pot dobil v letih, ko sta Litijo pogosto obiskovala Milka in Metod Badjura. Običajno sta v gostilni »Pri Lindnerju« naročila golaž ali vampe, nato pa se odpravila na planinski izlet v okolico Litije.

značilno podobo Litije in bile tudi sicer znamenite, npr. Svetčeva hiša. Zelo si je prizadeval za ohranitev starega litijskega lesenega mostu, ki je bil simbol Litije. Gorenc je terjal, da se most ohrani za pešce ter za razpoznaven, lep in tradicionalen pogled na Litijo.

Umrli je 1. decembra 1981 v letalski nesreči na Korziki.



Franc Gorenc kot predsednik Združenja cestnih podjetij Slovenije

Janez GRILC

(1860-1931)

najditelj Vaške situle



Situla z Vač, ki se nahaja v muzeju v Oxfordu.

Janez Grilc je bil rojen leta 1860 na Plazetovi domačiji na Kleniku pri Vačah, kjer je tudi živel. Njegova rojstna hiša v Kleniku še vedno stoji in ima hišno številko 8. Bil je kmet in samouki ljubitelj starin, zlasti izkopanin in je že kot mlad fant spremljal izkopavanja na Kroni in Slemšku.

Izkopavanja se je loteval tudi samostojno in tako je nad vasjo Klenik, 17. januarja leta 1882, našel Vaško situlo, ki jo je spomladi leta 1878 izročil Deželnemu



Izkopavanja v okolici Vač leta 1927. Skrajno levo je Janez Grilc.





VAŠKA SITULA je najznamenitejši predmet med izkopanimi v grobovih v okolici Vač. Je daleč najbogatejša izmed štirih Situl, najdenih na Vačah. Situla z Vač je okrašena s tremi figuralnimi pasovi. V zgornjem je prikazan slavnostni sprevod, v katerem je upodobljenih več venetskih konjenikov in vprežnih enoosnih vozov. Srednji pas prikazuje slavje ali simpozij. V spodnjem figuralnem pasu je sprevod kozorogov in koz, ki jim sledi panter, kateremu z gobca visi človeška noga.

Gre za vrhunsko umetnostno uprizoritev takratne venetske družbe v neposredni okolici Vač. Izrednega pomena so noše upodobljenih ljudi in usklajenost upodobljenih prizorov. Posebno zanimiv je venetski konjenik, ki je danes upodobljen tudi v uradnih dokumentih Republike Slovenije. Hrani jo ljubljanski narodni muzej.



št. 39

Villa Litta klub - Fondacija Litta • Kapišnica Litta



Ob 125. obletnici najdbe situle z Vač je Fondacija Villa Litta Litija izdala spominsko pisemsko kuverto in priložnostni poštni žig.

muzeju v Ljubljani, kjer jo hranijo kot izjemno izkopanino. Tudi pri izkopavanjih na Lestini v letih 1926 in 1927 je bil navzoč in je pomagal s svojim poznavanjem terena nad Klenikom. »Grilčeva« situla pa ni edina z Vač, saj je večina izkopanin odšla v tujino in se nahaja po mnogih muzejih po vsem svetu. Eno od situl z Vač hrani Ashmolean Museum v Oxfordu, kamor je prišla prek vojvodinje Mecklenburške, ki je na Vačah veliko izkopavala v drugi polovici 19. stol. Po njeni smrti je njena hčer Maria Antoniette zbirko izkopanin odpeljala v Zürich, kjer so jo na dražbi prodali po vsem svetu.

Vaška situla je najznamenitejša izkopanina na Vačah in sploh na Slovenskem. Najverjetneje je nastala na prelomu 6. v 5. stoletje pred našim štetjem. Situla je visoka 23,8 cm in je izdelana iz bronaste pločevine. Odlikuje jo bogata figuralika, ki prikazuje življenje vojaškega plemstva.

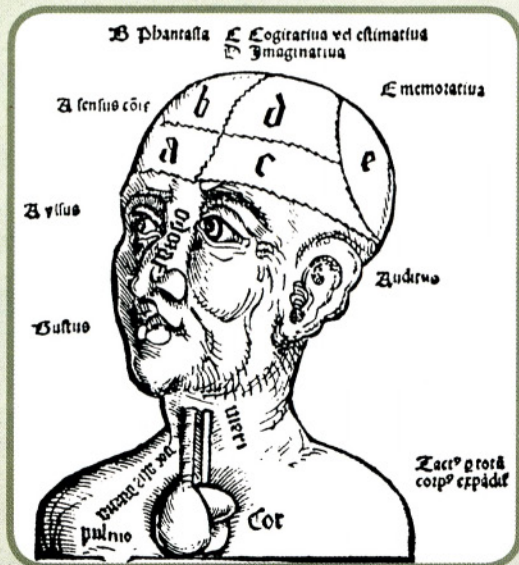
Janez Grilc je umrl leta 1931.



Matija HVALE

(1470-1518)

filozof



Hvaletova anatomska podoba.

Matija Hvale (tudi Matthie Qualle, Mathias Qualle) sodi med slovenske izobražence, ki so že pred mnogimi stoletji delovali na evropskih visokošolskih ustanovah. Poučeval je tudi na dunajski univerzi. Označujejo ga kot predstavnika pozno srednjeveške sholastike, vendar pa so v njegovem delu že opazni sledovi novoveške humanistične miselnosti. Hvale si je prizadeval za originalno sistemizacijo vrednosti iz filozofije narave, skušal je izpovedati svoj odnos do univerzalne fizike, ki jo je tedaj močno označevala Aristotelova filozofija.

Rojen je bil na Vačah okoli leta 1470 ali še prej. Živel je torej v času odkritja Amerike, Erazma Rotterdamskega in Martina Luthra ter drugih revolucionarnih sprememb, značilnih za konec srednjega veka.

O njegovi mladosti ni ničesar znanega. Leta 1491 se je odpravil študirat na Dunaj. Študije je končal leta 1498 in je bil najkasneje leta 1502 že magister na artistski fakulteti, kar pomeni, da je na univerzi, kjer je sam študiral, poučeval na oddelku filozofsko-naravoslovne smeri. Leta 1510 je postal dekan dunajske artistske fakultete. Predmet njegovih predavanj je bila predvsem logika. Leta 1510 je postal dekan na svoji fakulteti. Bil je izvrsten govornik in ljudje so ga hodili poslušati iz vseh stanov. Družil in povezoval se je z znamenitimi Slovenci tistega časa. To so bili: Tomaž Prelokar (učitelj cesarja Maksimilijana 1., prvi rimsko nemški cesar, ki je zato znal celo slovensko), Brikij Preprosti (večkratni dekan na artistski in teološki fakulteti na Dunaju), Jurij Slatkonja (glasbenik in škof), Bernard Perger (pisec latinske slovnice, cesarjev zaupnik, univerzitetne funkcije) in Pavel Oberstein (cesarjev zaupnik in diplomat).

Znan je naslednji dogodek iz Hvaletovega življenja. Ko je leta 1510 na Dunaju pustošila kuga, je Hvale zavzeto pospeševal gradnjo bolnišnice za obolele študente. Če je bilo treba, je tudi sam prijel za čopič in prebelil stene z apnom.

Leta 1513 je izšlo njegovo najpomembnejše delo *Commentarii in parvulum philosophiae naturalis* – Razlaga filozofije narave, ki jo je posvetil prijatelju in kranjskemu rojaku Pavlu Obersteinu, pravniku in humanistu, ki je dosegel visoke cerkvene, politične in univerzitetne funkcije.

Matija Hvale je prvi znani slovenski filozof. Imenovali so ga »vir unis libri« ali »človek ene knjige«. Njegovo delo je bilo na vrhuncu takratne modroslovne znanosti. V knjigi je objavljena najstarejša od slovenskega avtorja priobčena anatomska podoba, ki želi ponazoriti povezavo med človekovimi psihičnim doživljanjem in telesnimi odzivi. Očitna je pa tudi portretnost te podobe – morda je to celo lik avtorja.

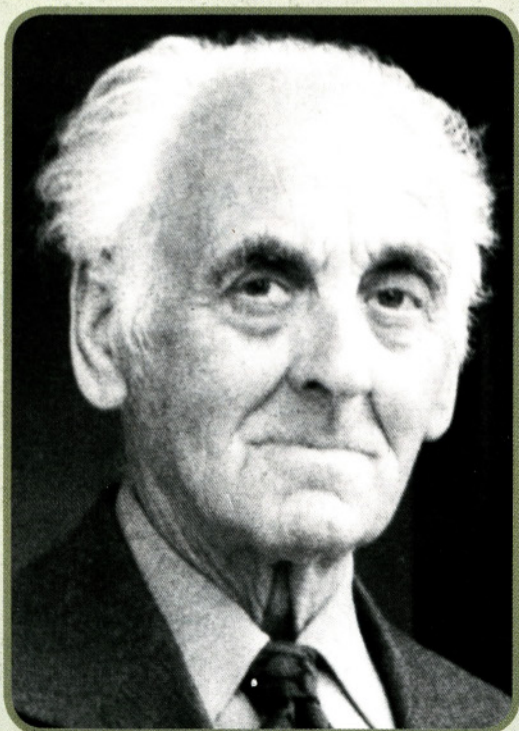
Izhodiščni tekst za knjigo je napisal Peter Geritche iz Dresdna in obsega 22 strani. Hvaletovi teksti so dolgi 179 strani in so razdeljeni v tri dele. V prvem razpravlja o naravi, snovi, oblikah, gibanju, prostoru in času (fizikalne vsebine), v drugem razpravlja o prvinah, spreminjanju, propadanju in obnavljanju (biološke vsebine), v tretjem pa o duševnosti, nezavednem, čutnem, miselnem (psihološke vsebine).

Umrli je leta 1518.

Ciril Jeglič

(1897-1980)

botanik, krajinski arhitekt



Prof. ing. Ciril Jeglič je bil rojen 26. januarja 1897 v Sv. Križu pri Gabrovki. Po osnovni šoli je obiskoval klasično gimnazijo v Ljubljani in po maturi leta 1917 vpisal visokošolski študij na Dunaju, ki ga je končal leta 1922 v Zagrebu.

Nato se je posvetil vrtnarstvu in v nadaljnjih študijah predvsem oblikovanju vrtov in krajine. Ciril Jeglič je deloval na področju strokovne organiziranosti vrtnarske proizvodnje in v društvih, hkrati pa tudi na pedagoškem področju pri oblikovanju vrtov, krajine in varstva narave. Na obeh področjih je dosegal izjemne uspehe, zato je težko opredeliti, katero njegovo delo je pomembnejše.

Svoje pedagoško delo je začel leta 1924 v kmetijski šoli na Grmu na Dolenjskem, nadaljeval pa na srednjih vrtnarskih šolah v Mariboru, Zagrebu, Celju in v Srbiji, nato pa leta 1950 na prvi katedri za vrtnarstvo na ljubljanski univerzi.

Dobrih deset let po končani drugi svetovni vojni je pričela v Ljubljani delovati skupina hortikulturnih zanesenjakov, zbranih okrog profesorja Cirila Jegliča. Želeli so, da bi tudi pri nas pričeli sodobno vrtnarsko urejati okolico, tako domače vrtove kot javne površine. Da bi te ideje čim lažje in čim hitreje prodrle v takratno javnost, so februarja 1957 ustanovili Hortikulturno društvo Slovenije.



STROKOVNO IN PEDAGOŠKO DELO

S pisano besedo v leposlovju je začel z objavljanjem člankov v revijah Dom in svet, Mladika, Klasje in izdal zbirko črtic Obrazi. Pozneje se je posvetil strokovnemu pisanju in napisal blizu tisoč člankov in osem knjig.

Delo Cirila Jegliča kot vrtnega in pejsažnega arhitekta je v takratni Jugoslaviji pomenilo velik premik v dotedanjem pojmovanju vrtnega prostora in krajine. Pejsažno vrtnarstvo je namreč že v obdobju pred drugo svetovno vojno, začelo dobivati nekatere izjemne stvaritve kot Medveščak in Mirogoj v Zagrebu, po vojni pa tudi v Beogradu, Ohridu, Brionih, Volčjem Potoku in drugod. Ravno na tem področju gredo Jegliču največje zasluge za pričetek novega pojmovanja krajine, ki je poleg estetskega izgleda vsebovalo tudi strokovne rešitve, predvsem glede dolgoročnih posledic posegov v naravno okolje. Prof. Ciril Jeglič je bil tudi avtor in načrtovalec mnogih vrtnarskih in krajinskih projektov, ki so pomenili vzorčen pristop k projektom, ki so jih pričele ustvarjati generacije, ki so prihajale za njim.

VOLČJI POTOK IN JULIJANA

Eden od Jegličevih pomembnih projektov pri nas je park v Volčjem potoku, ki ga je Jegliču uspelo rešiti žalostne usode mnogih drugih graščinskih parkov na Slovenskem, ki so jih doživljali po drugi svetovni vojni. Za ta čudovit park so obstojali načrti, ki bi ga zanesljivo uničili, če ne bi leta 1952 ustanovili arboretuma in za njegovega vodjo imenovali prof. Jegliča. Načrti, ki so parku predvidevali vsebine kot



Ančka Kavs, Ciril Jeglič in Anton Tožbar v maju 1961 v Trenti.



Posvet o Julijani 12.7.1962 pred Špikovo domačijo v Trenti. Od Leve: Ančka Kavs, Tone Tožbar, inž. Ciril Jeglič, dr. Angela Piskernik, Edo Turnher, dr. Ciril Žižek, Gizela Smielkovsky, dr. Anton Polenec.

Ob 110. obletnici
rojstva Cirila
Jegliča je Fundacija
Villa Litta izdala
spominsko pisemsko
kuverto in spominski
poštni žig, ki je bil
v uporabi na pošti v
Gabrovki.



so sindikalni turizem, gostinske lokale, živinorejsko posestvo in podobno, bi ga zanesljivo uničili. Prof. Jeglič je v kratkem obdobju vodenja parka od leta 1952 do 1957 izdelal ureditveni načrt, po katerem so se takoj lotili terenskih del. Uredili so poti, na novo zasadili velika in nova območja, izdelali jezero, očistili zanemarjene predele in park je postal še lepši kot prej, saj se je število različnih lesnatih vrst in sort povzpelo na več kot tisoč.

Prof. Jeglič je poleg tega napisal monografsko delo "Arboretum Volčji Potok". Knjiga, ki je izšla leta 1956, vsebuje najizčrpnejše podatke o tem parku.

Botanični vrt Julijana v Trenti je bil po drugi svetovni vojni prav tako zapuščen kot Volčji Potok. Najprej so se obnove lotili delavci Prirodoslovnega muzeja iz Ljubljane, zlasti botaničarka dr. Angela Piskernik. Do leta 1959 je preurejanje vrta vodil prof. Ciril Jeglič, leta 1960 pa se mu je pridružil tedanji muzejski kustos za botaniko Tone Wraber. Po zamislih prof. Jegliča so uredili pretežni del Julijane in prvi botanični vrt pri nas je bil obnovljen. Leta 1971 je bil izvoljen za častnega člana Prirodoslovnega društva Slovenije.

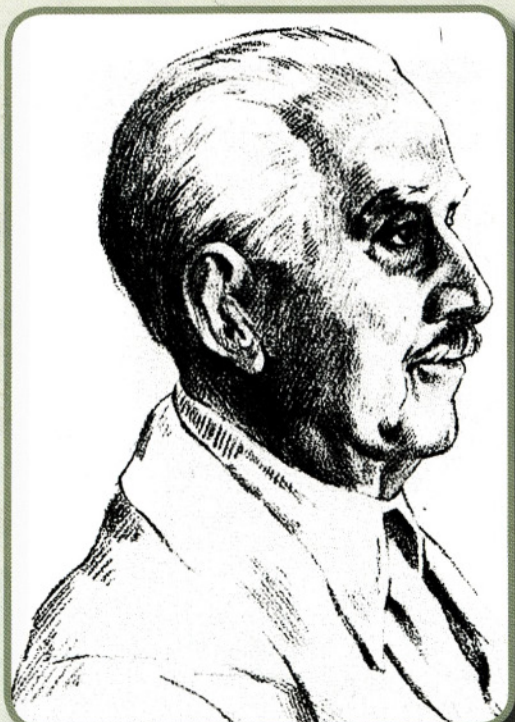
Ciril Jeglič je umrl 12. avgusta 1989 v Radovljici.



Peter JEREB

(1867-1951)

skladatelj



Skladatelj Peter Jereb je bil rojen 1. julija 1867 v Cerknem pri Idriji. Njegova rojstna hiša še vedno stoji, včasih se ji je reklo pri Lužarjevih. Cerkljani so v obdobju Jerebovega rojstva živeli skromno, večinoma od tistega, kar so pridelali sami, nekateri pa tudi od skromne trgovine. Tako je tudi Petrov oče imel trgovinico, poleg tega je od domačinov kupoval sir, maslo in druge domače pridelke in jih s konjem prevažal ter prodajal v večjih mestih, v glavnem v Gorici. Jerebova družina si je s tem precej izboljšala življenje. Ko je začel Peter obiskovati osnovno šolo v Cerknem je bilo v kraju izobraževalno društvo in čitalnica, ki je imela tudi glasbeni odsek in orkester. Kapelnik cerkljanskega orkestra je takoj odkril, da ima Peter zelo dober posluh, zato ga je spodbujal h glasbenemu izobraževanju. Najprej je začel igrati violino, nato pa še druge instrumente. To so bili njegovi prvi koraki v svet glasbe, ki ji je nato ostal zvest do konca življenja.

Vendar se je Petrovo mladostno in razigrano življenje prehitro končalo, saj sta mu starša umrla, ko Peter ni imel niti deset let. Postal je sirota in k sebi ga je vzel stric v Tunjice pri Kamniku, kjer je živel do svojega sedemnajstega leta. Ker je tudi stric vedel za Petrov odličen posluh, ga je vpisal v orglarsko šolo v Ljubljani. V tistih časih je Avstro-ogrška država začela v občinah zahtevati strokovno izobražene občinske uslužbenke. Poslovanje občin je namreč zahtevalo čedalje več administrativnega dela, ki ga župani niso zmogli, zato so v orglarski šoli v Ljubljani slušatelje izobraževali tudi za delo v občinski administraciji. Ko je tako glasbeno in upravno izobražen 20-letni Peter Jereb končal šolanje, je leta 1887 dobil prvo službo v Litiji kot občinski tajnik in hkrati cerkveni organist.



Rojstna hiša Petra Jereba v Cerknem nad Idrijo.

Peter Jereb je v Litiji poleg službe občinskega tajnika in organista, opravljal še vrsto drugih del. Bil je tajnik trškega odbora, tajnik in blagajnik gasilskega društva in gasilec, pevodja Lipe, vodja litijskega orkestra, kapelnik gasilske godbe, blagajnik šolskega odbora, tajnik in blagajnik okrajnega cestnega odbora, zastopnik okrajnega tožilca v Litiji...

Litija je bila takrat še majhen toda pomemben kraj. Imela je dobro razvito gospodarstvo, saj so takrat delovale močne gospodarske družbe: Topilnica, Rudnik Litija, Predilnica in nekaj obratov lesne industrije. Poleg tega je bila močna tudi obrtna dejavnost. V Litiji je bil takrat tudi sedež Okrajnega glavarstva, ki je imel veliko občin in je obsegal ozemlje od Janč do Kuma ter od Vač in Zagorja do reke Krke. V Litiji je bilo že takrat sodišče in davčni urad. V vseh državnih ustanovah je bila uradni jezik nemščina, nekateri zavedni Litijani pa so govorili slovensko.



Skladatelj Peter Jereb s sinom Petrom na litijskem mostu, januarja 1933.



PRVA GASILSKA GODBA LITJI 1-1899

Prva litjska gasilska godba Litija, ustanovljena leta 1899. Zgornja vrsta: Rak, Krhlikar, Tič; srednja vrsta: Do-bravec, Sevič, Jereb, Blaznik, Koprivnikar; spodaj: Zaman, Simončič. Fotografija je bila posneta leta 1903.



Ker je nekaj let pred Jerebovim prihodom v Litijo na županskih volitvah zmagal Slovenec Kobler-Šegač, je Litija imela povsem slovenski navdih. To je bilo ugodno tudi za novega občinskega tajnika Petra Jereba. Jerebov prvi župan v Litiji je bil Josip Damjan, ki je imel urad kar doma v Urbanovčevi hiši, ki še vedno stoji in jo je za Damjanom nasledil Franc Simončič. Litija je takrat imela le prva dva razreda ljudske šole, v višje razrede pa so otroci hodili v sosednje Šmartno, ki je bilo pred prihodom železnice bolj pomembno kot Litija.

V času, ko je leta 1887 Peter Jereb v Litiji nastopil službo občinskega tajnika, niso poznali pisalnih strojev, niti peres. Pisati so znali le redki ljudje, takratno pisalo pa je bilo gosje pero. Peter Jereb je bil 47 let litijski občinski tajnik, v tem obdobju se je zamenjalo 10 županov.

Poleg službe občinskega tajnika in mnogih drugih društvenih opravil se je Peter Jereb v Litiji zapisal svojemu najljubšemu konjičku - komponiranju. Ker je imel absolutni posluh, je takoj zaznaval melodijo in jo udejanjal v notnih zapisih. Blizu mu je bila ljud-



Pevski zbor »Lipa« iz Litije kot drugi najstarejši pevski zbor v Sloveniji, leta 1935. Peter Jereb je četrti z leve v spodnji vrsti. Na njegovi desni strani sta litijski župan Franci Lajovic in podjetnik Kunstler, na levi pa okrajni glavar Podboj, ing. Pavel Kobler in Pavla Mešek.



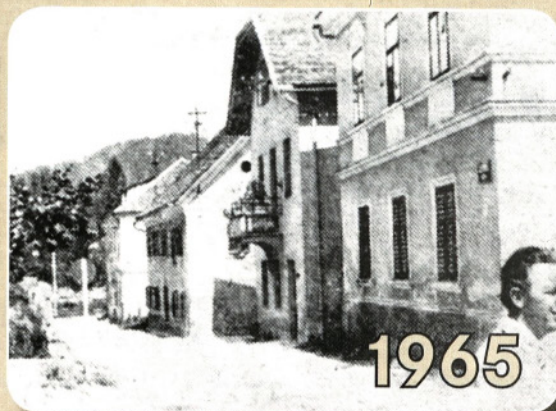
Ob 50. obletnici skladateljeve smrti, je Fondacija Villa Litta iz Litije izdala spominsko pisemsko ovojnico in priložnostni poštni žig.

ska pesem in komponiral je pesmi za moške, ženske in mešane zборе. Poleg zborovskih je komponiral tudi nabožne pesmi. Zlasti so mu ugajale pesmi Cvetka Golarja, med drugim tudi zelo znani in lepi »Pelín roža in »O kresu«. Jerebova prva zbirka pesmi je izšla v samozaložbi leta 1924 z naslovom *Deset moških in mešanih zborov*. Leta 1937, ob skladateljevi 70-letnici, pa je Hubadova župa v Ljubljani izdala zbirko osmih zborov.

V vsem svojem življenju je Peter Jereb napisal nad 90 skladb. Poleg zborovskih je pisal tudi skladbe za klavir in violino ter koračnice. Imel je izreden občutek za melodijo, harmonijo in ritem, kar mu je ob absolutnem posluhu omogočalo hitro ustvarjanje skladb.

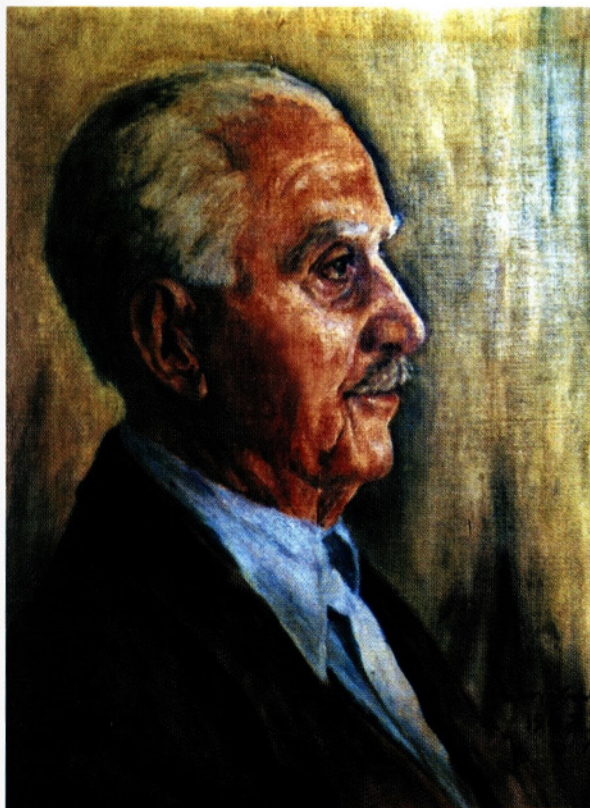
Litijski pevski zbor Lipa je bil Jerebova velika ljubezen. Ko je prišel v Litijo, je zbor že deloval, Peter Jereb pa je prevzel njegovo vodenje. Lipa je hitro zrasla v odličn in daleč naokrog znan zbor. V zboru so peli pomembni Litijani, biti član Lipe, ki jo je vodil tako eminenten pevovodja, je bila velika čast. Lipa je domala na vsakem koncertu zapela tudi kakšno Jerebovo pesem, v Litiji pa je bilo veliko koncertov, posvečenih izključno Jerebovim skladbam.

Najbolj znane Jerebove pesmi so: O kresu, Moj deklič, Pisemce, Treba ni, Pevec, Slovan, Morska zvezda, Ave Marija, Hej devojka, Pri meni bod, Planinam, Smo fantje z vasi, Pelin roža, Noč na vasi...



JEREBOVA ULICA v Litiji se je v več kot 100 letih zelo spremenila.

Na posnetku je ulica v letih 1897, 1912, 1965 in 2008.



Portret Petra Jereba, ki ga je narisal slikar Leopold Kernc, učitelj v Litiji. Sliko so pevci Lipe Petru Jerebu podarili leta 1947 ob njegovi 80-letnici na koncertu, ki je bil pred poslopjem današnje osnovne šole Litija.



Peter Jereb je za svoje glasbeno ustvarjalno delo prejel številna priznanja. Leta 1914 so mu pevci »Lipe« podarili srebrno dirigentsko palico, leta 1930 pa je prejel diplomu Južno slovenske pevske zveze.

Peter Jereb je bil poročen z Anči Lajovic, ki je izvirala iz znane litijske družine Lajovic. Bila je sestra predvojnega župana Litije Francija Lajovica in skladatelja Antona Lajovica. Tudi Anči je pela pri Lipi, prav tako nekateri drugi njeni bratje in sestre: Mici, Maks, Franci in Pavla.

Leta 1912 se je Jerebova družina preselila v občinsko zgradbo v kateri je bila pred tem šola. Takrat so namreč v Litiji zgradili novo šolo, ki še vedno stoji

poleg stare sodnije, v kateri je prav tako šola. Zadnje prebivališče skladatelja Petra Jereba je bil Farbarjev turn v starem delu mesta, kjer je 3. oktobra 1951 tudi umrl. Pokopan je na litijem pokopališču.

Litija se je slavnemu skladatelju primerno oddolžila. Njegove pesmi so vedno v programih litijskih pevskih zborov, Litija ima po njem imenovano ulico v starem delu mesta, na Farbarjevem turnu pa ima skladatelj vzdano spominsko ploščo.



»Stara občina« je bilo dolga leta ime za to litijsko hišo. Najprej je bila v njej šola, od leta 1912 naprej pa občina. V njej je delal kot občinski tajnik tudi skladatelj Peter Jereb (na fotografiji stoji na pragu hiše), ki je v njej z družino tudi stanoval. Leta 1986 so jo podrli in tam zgradili poslovno-stanovanjsko zgradbo v kateri je tudi sedanja občina. Ulica pa se še vedno imenuje po Petru Jerebu.

Leopoldina KOVIČ

(1895-1950)

učiteljica in družbena delavka



Leopoldina Kovič je bila učiteljica v Jevnici, ki je bila do njenega prihoda malo znana, revna in odmaknjena od glavnih tokov življenja. Če ne bi bilo železnice, bi bila Jevnica, tako kot drugi kraji ob Savi, bolj ali manj nepomembna vas. Železnica pa Jevnici ni kar čez noč prinesla kakšne koristi, saj tam postaje ob izgradnji leta 1849 niso zgradili. Načrtovali so jo v Kresniških Poljanah, vendar se z lastniki zemljišč niso mogli dogovoriti za odkup zemljišča in tako so jo zgradili le v Kresnicah, naslednjo proti Ljubljani pa šele v Lazah. Kljub temu je železnica Jevnico in okoliška naselja vsaj toliko prebudila, da so se ljudje začeli tam naseljevati.

Leopoldina Kovič je bila rojena 15. novembra 1895 v Ljubljani, kjer je obiskovala osnovno oz. ljudsko šolo, nato pa učiteljske v Gorici, kjer je bil v službi njen oče in ga tudi uspešno dokončala. Potem je nastopila prva svetovna vojna, že pred tem je oče umrl in družina je zbežala na Koroško. Tam, v Žihpolju, je bila Leopoldina tudi učiteljica.

V Jevnico je prišla februarja leta 1921 in službo nastopila v takrat ustanovljeni šoli kot prva učiteljica. Šola je bila takrat še v zasebni hiši, kjer je učiteljica tudi stanovala. V Jevnici je v začetku naletela tudi na težave, saj se vsi ljudje niso strinjali z njenim zavzetim delom, ki je presegalo šolske okvire. Nekateri starši so otroke po starih običajih želeli imeti predvsem doma in jih privajati na domača dela. Ko pa je Leopoldina v Jevnici pričela organizirati tudi kulturne prireditve in ustanovila prosvetno društvo, se je življenje začelo spreminjati. Vsaka prireditev je pridobila nove ljudi, ki so podpirali njena prizadevanja za napredek kraja. Poleg tega je začela organizirati za tisti čas zelo napredne in koristne tečaje, kot kuharske, o kulturi oblačenja, urejanja doma in

Ob 110. obletnici
rojstva Leopoldine
Kovič je 15.
novembra 2005 Villa
Litta klub – fondacija
Litija s sodelovanjem
Krajevne skupnosti
in Kulturnega
društva Jevnica,
izdala spominsko
pisemsko kuverto in
priložnostni poštni
žig. Tega dne je v
Jevnici delovala tudi
začasna priložnostna
pošta.

št. 30

Villa Litta klub - fondacija Litija • KS-KUD Jevnica

LEOPOLDINA KOVIČ

učiteljica v Jevnici

*Ljubljana 15. 11. 1895

†Jevnica 25. 9. 1950



SLOVENIJA
Vrsta pošte:
Zgodnji Obraz



*15. vi. 1921. Dne 15. julija 1921 se otvorila v Jevnici
se otvorila poštna nabiralnica; katere vodstvo
p. nabiralnica je prevzela uč. L. Plevelj.*

Zapis iz dnevnika Leopoldine Kovič, roj. Plevelj o pomožni pošti v Jevnici.



higijene. V Jevnici je Kovičeva organizirala in vodila tudi pomožno pošto in na splošno delovala za napredek kraja in okolice.

Bila je tudi pobudnica gradnje železniške postaje, kar je bilo za Jevnico in okolico odločilnega pomena za njen razvoj. Prebivalci so jo gradili tudi s prostovoljnim delom. Zgrajena je bila leta 1928 in to je bila ena večjih prelomnic v življenju prebivalcev Jevnice in zaledja. Skoraj sočasno se je lotila še gradnje šole in za to pridobila prebivalce, ki so ustanovili poseben šolski odbor in leta 1929 postavili prvo šolo v Jevnici.

Ob začetku druge svetovne vojne so okupacijske oblasti v Jevnici nastavile svojega učitelja, čeprav so to službo ponudili tudi Leopoldini, ki pa je zaradi ponosa ni hotela sprejeti, čeprav je obvladala nemški jezik. Zato so jo upokojili brez pravice do pokojnine. Potem je postala aktivistka OF. Po vojni se je v Jevnici spet z vso vnemo lotila dela v kraju. Začela je poučevati v šoli, organizirati prireditve in živela za napredek in kakovostno kulturno življenje ljudi. Bila je tudi pobudnica gradnje zadružnega doma. Vendar pa je njeno ustvarjalno življenje in delo prekinila bolezen in 25. septembra 1950 je v Jevnici umrla, pokopana pa je v Ljubljani.



Leopoldina Kovič ob prihodu v Jevnico.



Vili KRALJ

(1942-2007)

glasbenik



Vili Kralj je bil zelo znan in razpoznaven litijski glasbenik. Rojen je bil v Trbovljah 2. marca 1942, v Litijo pa se je njegova družina preselila, ko je bil še otrok. Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato pa gimnazijo v Ljubljani. Poleg rednega šolanja je obiskoval tudi glasbeno šolo, najprej v Litiji, nato pa v Zagorju.

Že kot mlad fant je začel igrati pri Litijskem pihalnem orkestru, nato pa kmalu tudi v Pihalnem orkestru godbe slovenske ljudske milice, ki je vedno veljal za kakovostno godbeno skupino. V začetku je igral tudi violino, in postal državni prvak v igranju na ta instrument.

V letih 1955 do 1958 je kot mlad fant v Litiji sodeloval domala pri vseh glasbenih predstavah, ki jih ni bilo malo, bile so tudi kakovostne in zelo dobro obiskane. Litijsko delavsko kulturno društvo »Svoboda« je bilo zelo produktivno, med drugim so Litijani naštudirali in izvajali tudi operete, kar se ni kasneje več ponovilo. To so bili zlati časi litijske glasbene ustvarjalnosti, ki jim je tudi Vili Kralj dajal pomemben prispevek.

Vili Kralj je otroška in mladostna leta preživel v Litiji, tako kot drugi otroci in mladeniči. Njegov čas je bil sicer bolj zaseden kot pri drugih otrocih, saj je bil velikokrat v glasbeni šoli, na raznih vajah in nastopih. Kljub temu pa si je ustvaril širok krog prijateljev, s katerimi je preživel prelepa mladostna leta. Ko so prišli skupaj, skoraj nikoli ni manjkala Vilijeva harmonika in vedno se je ob njegovi spremeljavi veliko pelo in veselilo. Vili je v krogu prijateljev



Leta 1957 so člani DPD Svoboda Litija v dvorani na Stavbah uprizorili opereto »Hmeljska princesa«. Med nastopajočimi glasbeniki je bil tudi Vili Kralj (drugi z leve z violino čepi v spodnji vrsti).



dajal ton tudi s svojim neusahljivim humorjem. Bolj ko je postajal zrel, več je bilo v njem humorja, saj ga je glasbena pot vodila daleč po svetu, kjer je marsikaj doživel. Ko se je po takšnih potovanjih vrnil v svojo Litijo, je zbranim družbam vedno povedal kakšno zanimivo in šaljivo dogodivščino.

Ko se je usmeril na igranje harmonike, se je njegova glasbena pot začela strmo dvigati. Leta 1961 je začel igrati v ansamblu »Veseli planšarji«, po treh letih pa



Vili Kralj leta 1962, ko mu je bilo 20 let.



Ansambel »Slovenski muzikantje«. Vili Kralj je s svojo harmoniko v njem nastopal 40 let.

Z ansamblom »Slovenski muzikantje« je Vili Kralj nastopal v Avstriji, Vzhodni in Zahodni Nemčiji, Švici, Franciji, Nizozemski, Hrvaški, Belgiji, Veliki Britaniji, Monaku, Španiji (tudi na Kanarskih otokih), Portugalski, Senegal, Avstraliji in ZDA.



V enem od mnogih Vilijevih nastopov v Litiji z oktetom Valvasor.



Najboljša prijatelja, Vili Kralj in Mirko Kaplja.

je kar 40 let igral harmoniko pri glasbeno instrumentalnem ansamblu »Slovenski muzikantje«. To je bila zasedba, ki je zaslovela po vsej Evropi, koncerti in drugi nastopi »Slovenskih muzikantov« so bili razprodani in ansambel je ponesel ime Slovenije po Evropi, Avstraliji in ZDA.

Harmonika je bil Vilijev prvi instrument, čeprav je obvladal tudi druge. Nanjo je igral s takšno lahkoto in sproščenostjo, da je poslušalec dobil vtis, da je prirasla k njemu, čeprav je igranje na ta instrument zelo težko, zahtevno in harmonikarje precej utruja.

Na svojih številnih turnejah se je Vili Kralj seznanil z mnogimi pomembnimi osebami. Med drugimi se je večkrat pogovarjal tudi s predsednikom Jugoslavije Josipom Brozom Titom, ki je rad prihajal



Harmonika je bila Vilijeva stalna spremljevalka.

v Slovenijo. Tito je pri prihodu v Slovenijo vedno želel, da mu kakšno domačo vižo zaigra ansambel »Veseli planšarji«.

Kljub obsežnemu delu, potovanjih in nenehnih nastopih doma in v tujini, je Vili Kralj vedno našel čas za nastope v svojem domačem mestu Litiji. Rad jo je imel, saj je v njej živel od rane mladosti do smrti. Videl jo je v vojnem času, potem je doživel njeno rast in obnovo po vojni, doživil jo je v samostojni Sloveniji... Vili se je rad odzval na mnoga neformalna povabila raznih družb in skupin, da jim je zaigral viže, ki so si jih sami zaželeli. Skratka, odklonil ni domala nobenega povabila, če le ni bil že vnaprej zavzet s kakšnim drugim dogovorjenim nastopom.

Vili Kralj je bil pravi človekoljub, saj je pomagal vsakomur, če je le mogel. V ljudeh je iskal pozitivne lastnosti, saj je večkrat povedal, da je v vsakemu človeku tudi ustvarjalnost in dobrot, le najti jo je treba. Sicer pa sta bili, zlasti v zrelih letih, njegovi veliki ljubezni konjenštvo in morje. Bil je član Valvasorjeve konjenice, na morju pa je užival v ribolovu, jadraniu in opazovanju življenja ob njem.

Leta 2005 je Vilija Kralja začela napadati bolezen, ki se ji je vztrajno upiral vse do 17. septembra 2007, ko je bitko z njo izgubil. Pokopan je na litijskem pokopališču.



Anton LAJOVIC

(1878-1960)

pravnik in skladatelj



Anton Lajovic je bil rojen 19. decembra 1878 na Vačah, kjer je preživel zgodnje otroštvo. Ko se je družina preselila v Litijo, je tu obiskoval ljudsko šolo, šolanje pa je nadaljeval v Ljubljani.

V Litiji je Antonov oče Franc Lajovic naredil imenitno gasilsko kariero. Tudi Anton je Litijo vzljubil, imel jo je za svoj kraj, se nanjo in na Litijane navezal in jo velikokrat obiskoval. Tu je v zrelih letih našel kar nekaj starih prijateljev, s katerimi je kramljal v starih litijskih gostilnah.

Družina, v kateri je bil na Vačah rojen Anton Lajovic, je bila številna, saj je bilo v njej kar 12 otrok, 9 sinov in 3 hčere. Anton je bil najstarejši med njimi, in kot je bila takrat navada, ga je oče poslal študirat, drugi pa so se morali znajti po svoje. Želel je postati glasbenik, vendar je oče vztrajal, da gre študirat pravo. Kljub temu je Anton študiral tudi glasbo, najprej klavir in harmonijo pri Glasbeni matici v Ljubljani, kjer je bil njegov mentor Matej Hubad, nato pa kontrapunkt in kompozicijo na konservatorij na Dunaju, kjer je leta 1902 diplomiral. Ob tem je na dunajski pravni fakulteti študiral pravo in leta 1907 diplomiral.

Znan je dogodek, ko je Anton po končanem študiju prava leta 1907, prišel domov in očetu naznanil, da je diplomiral iz prava. Oče je dejal: »Dobro!« Nato pa ga je poslal čistit konjski hlev.



Ob 125. obletnici rojstva skladatelja Antona Lajovica je Fondacija Villa Litta iz Litije leta 2003 izdala spominsko pisemsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom.



Anton Lajovic (desno) z Otonom Župančičem leta 1934.

Anton Lajovic je študiral glasbo in pravo. Ko je zaključil študij na pravni fakulteti, je najprej služboval kot pripravnik na okrajnem sodišču v Litiji, kot sodnik pa na Brdu pri Lukovici, Kranju in Ljubljani kjer je bil do leta 1945. Kot pravnik se je zelo uveljavil in dosegel tudi izjemno visok ugled. Med drugim je bil – kot edini Slovenec – predsednik Omizja sedmerice, takrat najvišjega sodišča v medvojni Jugoslaviji. Od leta 1940 je bil tudi redni član SAZU.



Družina Lajovic izvira z Vač. Stojijo z leve: Albin, Milivoj, Janez, Anton, Franci, Maks, Vladislav. Sedijo z leve: Pavla (poročena Končar), Mici (poročena Medič), oče Franc Lajovic in Anči (poročena Jereb).

Anton Lajovic je bil kot vrhunski pravnik zelo angažiran in uspešen. Kljub zadovoljstvu s tem poklicem in delu v ugledni pravni stroki, se je izjemno veliko posvečal tudi svoji osnovni ljubezni – glasbi, ki ji je posvetil vse svoje življenje.

Veder, a umirjen in nekoliko ravnodušno vzvišen je Anton Lajovic izoblikoval posebno razmerje do slovenskega glasbenega življenja. To mu je omogočalo, da je objektivno posegel v glasbeno prizadevanje, v katerem je bil aktiven zlasti organizacijsko. Velik

vpliv je imel na ljubljansko Glasbeno matico, do konca 1. svetovne vojne pa tudi v nemško usmerjeno Filharmonično družbo, ki jo je reorganiziral in tako rekoč naredil slovensko. Pri tem si je prizadeval, da bi slovensko glasbo dvignil na evropsko raven, ne da bi se hkrati odpovedala svojemu nacionalnemu bistvu.

Anton Lajovic je postavil tudi temelje glasbeni kritiki. Njegove kritike so imele močan vpliv na javno mnenje, saj je bil odličen glasbeni strokovnjak. Bile



Anton Lajovic v študentskih letih.

so ostre, njihov osnovni namen pa je bil v odpravljanju provincializma in približevanju evropskim glasbenim vzorcem, kar je zasledoval tudi pri svojem lastnem skladateljskem delu.

Kot skladatelj je z umetniško in sodobno naravnanoostjo odločilno pripomogel, da je slovenska glasba sledila sodobni evropski glasbi, ne da bi zanemaril osnovne značilnosti izvirne slovenske glasbe, ki jo je tudi ohranjal in razvijal.

Anton Lajovic je prispeval tudi k razvoju slovenske instrumentalne glasbe. Po prvih simfonijah je ustvaril svoja najboljša instrumentalna dela, ki jih je kasneje nadgrajeval še z vokalno instrumentalnimi skladbami.

Za skladateljsko življenjsko delo je Anton Lajovic prejel Prešernovo nagrado. Njegov opus obsega okrog 40 samospevov, 20 zborovskih skladb, 2 kantati, 5 simfoničnih pesnitev in druga dela.

Litija, kot mesto, kamor je skladatelj vedno rad zahajal, saj je bilo tu njegovo prvo službeno mesto, po preselitvi z Vač pa je tu živela tudi njegova družina, se je skladatelja spomnila ob 125. obletnici njegovega rojstva. Fondacija Villa Litta je takrat izdala spominsko pisemsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom. Tudi na Vačah se ga spominjajo z vsakoletnimi spominskimi koncerti.





**Anton Lajovic, kot ga je narisal
slikar Božidar Jakac.**



Leta 1964 je Društvo slovenskih skladateljev na njegovo rojstno hišo na Vačah, ki je precej predelana, vzdalo spominsko ploščo z besedilom:

**»V TEJ HIŠI SE JE RODIL
ANTON LAJOVIC, PRVI
MOJSTER SLOVENSKE
MODERNE GLASBE.«**



Sicer pa je spomin in ponos nanj v Litiji še vedno dokaj živ, predvsem med starejšo generacijo intelektualcev in poznavalcev glasbe. Mnogi se ga spominjajo, ker so ga tudi osebno poznali. Vedno, kadar je prišel v Litijo, je našel sogovornike najprej med glasbeniki, predvsem med pevci tedanjega litijskega pevskega zbora Lipa. Glasba je bila pač njegova največja ljubezen.

Umrli je 28. avgusta 1960 v Ljubljani.

Franci LAJOVIC

(1894-1975)

župan v Litiji

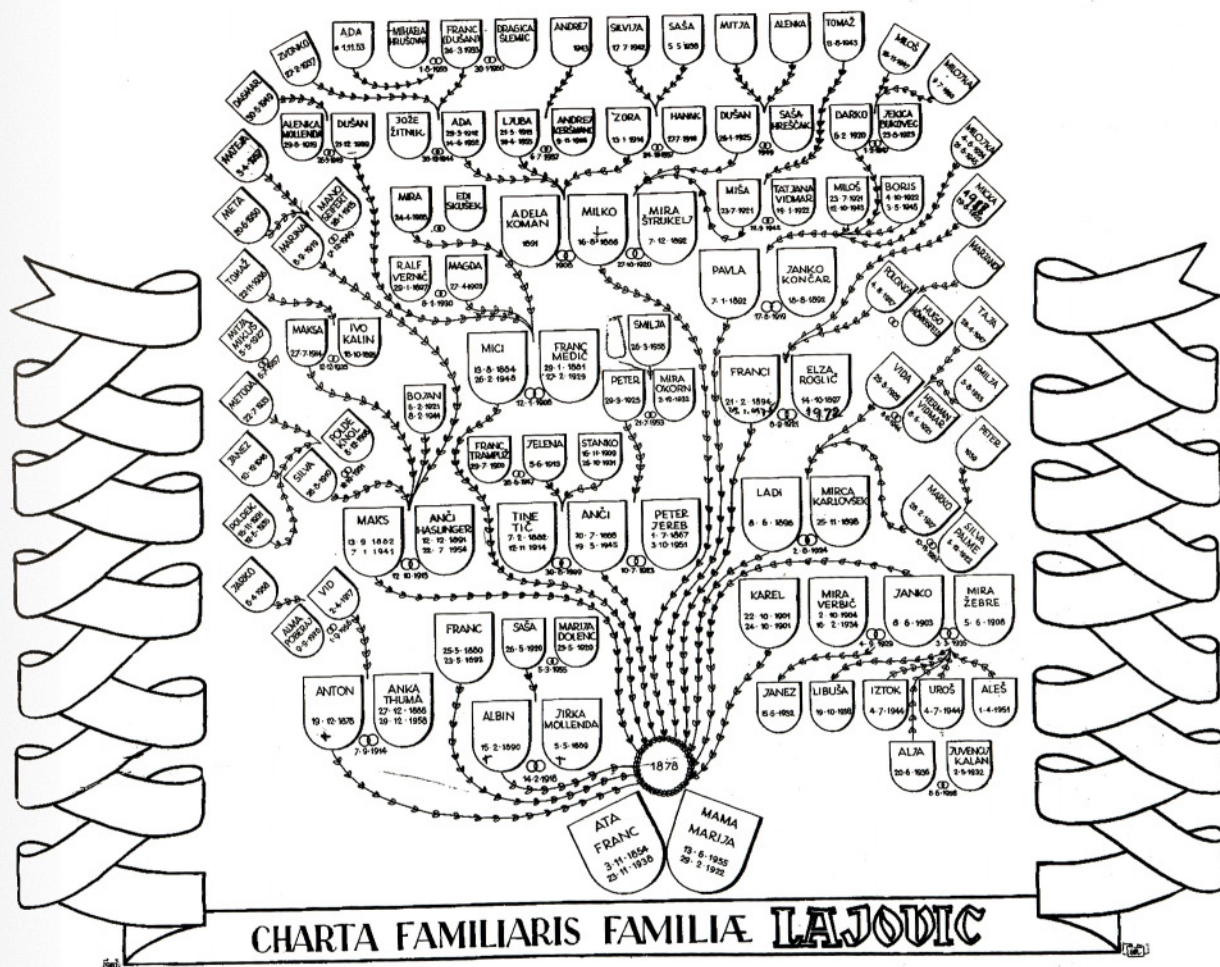


Rojen je bil 21. februarja 1894 v Ljubljani. Lajovčevi sicer izvirajo iz zelo razvejane družine Lajovic z Vač. Oče Franc Lajovic st. je bil na Vačah kmet, gostilničar in mizar. V družini je bilo 12 otrok, 9 fantov in 3 dekleta. Franc Lajovic st. je bil sposoben in iznajdljiv mož, v dolgih zimah je izdeloval diatonične harmonike, harmonije in druge izdelke, ki so jih ljudje potrebovali pri vsakdanjih opravilih. Ena njegovih redkih izvirnih harmonik je shranjena tudi v litijem Zavodu za kulturo, pripravljena za razstavitev v litijem muzeju.

Ko so se Lajovčevi z Vač preselili v Litijo, je oče Franc odprl gostilno in postal eden najbolj pomembnih Litijanov, saj se je s svojimi dosežki in delom zapisal v litijsko zgodovino. Zlasti se je izkazal v gasilstvu, kjer je bil dolga leta predsednik društva, kasneje pa je bil tudi visok gasilski funkcionar v pokrajinski gasilski organizaciji. Ker so gasilska društva v drugi polovici 19. stol. delovala tudi kot močna narodnostna in kulturna gibanja, se je Franc Lajovic st. vpisal v zgodovino Litije tudi kot eden največjih buditeljev narodne zavesti in kulture.

Franci Lajovic je po šolanju v Litiji in Ljubljani začel uvajati tekstilno in pletiljsko obrtno dejavnost, ki je zrasla v ugledno podjetje. Tako kot vsi njegovi bratje in sestre, je tudi Franci zelo zgodaj začel kazati gospodarske sposobnosti, poleg tega pa se ni zapiral v svoj domači krog, temveč je videl in zaznaval tudi širše probleme ljudi v Litiji.





Družinsko drevo Lajovčevih, ki ga je leta 1980 izdelal Mano Seifert, mož Marine Lajovic, hčere Francijevega brata Maksa Lajovica.



Tekstilno podjetje, v katerem so izdelovali pletenine in druge tekstilne izdelke je imelo sedež v Podkraju, starem delu Litije, kjer so Lajovčevi tudi stanovali. Precej prenovljena hiša še vedno stoji.

Franci Lajovic je že v mladosti užival velik ugled, saj je izhajal iz velike in znane družine. Bil je uspešen podjetnik, v Litiji je med prvimi prebivalci imel avto. Tako kot njegovi bratje in sestre, se je tudi sam glasbeno udeleževal, saj je pel pri pevskem zboru Lipa, v katerem so bili člani najuglednejši Litijani.



Franc Lajovic st., slavn gasilski starešina, leta 1935 na litijemskem mostu.

Franci Lajovic je bil pred drugo svetovno vojno župan Litije, kot kandidat na listi liberalcev, kar je bila značilna drža domala vseh Lajovcev. Tudi kot župan je v Litiji ohranjal in negoval liberalne ideje in v takratnem času zelo racionalno ravnal z denarjem davkoplačevalcev.

Izvolitev Francija Lajovica za župana je bila v Litiji pravzaprav manjše presenečenje, saj je ta volilni okraj dotlej veljal za bolj konservativnega. Občino je vodil gospodarno, ni se zadolževal, niti obljubljal programov brez denarne osnove. Litija je bila v



Lajovčeva hiša v Podkraju pred drugo svetovno vojno. Pod hišo je del družine pri kopanju v Savi. Pozimi je Sava pod hišo običajno zamrznila, zato je bilo takrat tam tudi drsališče. Na škarpi je del napisa »VOLITE LAJOVICA«, ki so ga napisali ob njegovi kandidaturi za litijskega župana. Na desni čepi v vodi znana litijska vzgojiteljica Franja Potokar, ki je leta 1928 prišla k Lajovčevi družini, da bi varovala in vzgajala njihove otroke. Kmalu za tem je bil na njeno pobudo v Litiji ustanovljen prvi otroški vrtec, ki ga je vzgojiteljica Franja dolga leta tudi vodila.



Pevsko društvo »Lipa« Litija leta 1952 v katerem je sodeloval tudi Franci Lajovic (prvi z desne v srednji vrsti).

tistem času v političnem obdobju, ko je bil v Marseilleu v atentatu ubit kralj Kraljevine Jugoslavije Aleksander Karađorđević. Nasledstvo Kraljevine je bilo negotovo, saj je bil naslednik Peter, kraljev sin, še mladoleten. V takšnih razmerah so se neka-ko prebujale liberalne ideje, kar je Francu Lajovicu tudi pomagalo k izvolitvi.

Med županovanjem je bil Franci Lajovic zelo angažiran. Glavno skrb je posvečal komunalni ureditvi Litije, cestam na terenu in ohranjanju kulturnega, športnega ugleda Litije in njene estetske podobe. Bil je tudi med glavnimi pobudniki ustanovitve meščanske šole v Litiji in predsednik njenega šolskega sveta. Šola je imela sedež na Stavbah.

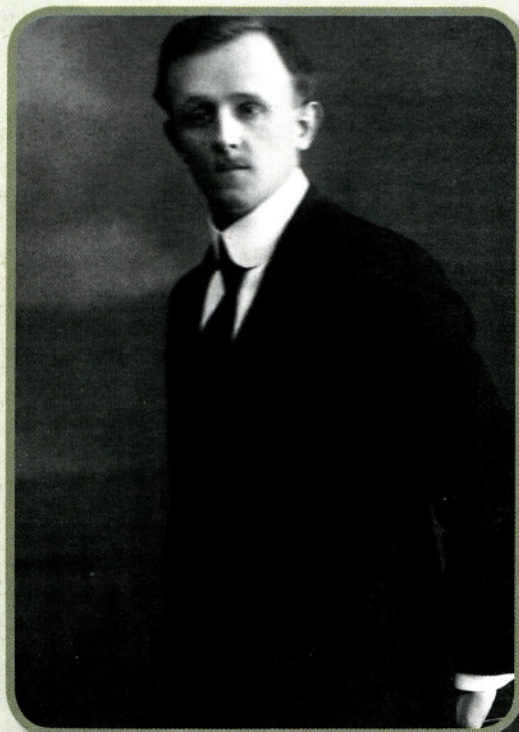
Franci Lajovic je umrl 29. januarja 1975 v Ljubljani.



Hinko LEBINGER st.

(1894-1978)

župan v Litiji



Družina Lebinger je v preteklosti Litijo močno zaznamovala. V drugi polovici 19. stol. je v Litiji imel Heinrich Lebinger, Hinkov oče, veliko trgovsko podjetje in trgovino »Pri Škofu« (današnja zgradba KGZ Litija na Valvasorjevem trgu 3), ki je delovala skupaj s poslovnim partnerjem Karlom Bergmannom. Heinrich Lebinger je imel pet sinov in tri hčere. Hinko je bil rojen 15. aprila 1894, njegov mlajši brat Franc, kasneje litijski zdravnik, pa leta 1903. Njegov poslovni partner Karl Bergmann je imel pet sinov, ki pa so vsi kmalu umrli in družina je izumrla.

Ljudsko šolo je Hinko obiskoval v Litiji, nekaj časa pa je imel tudi zasebnega učitelja. Nato je v Ljubljani leta 1910 začel obiskovati trgovsko akademijo, ker naj bi po očetu podedoval trgovsko podjetje v Litiji.

Najprej se je zaposlil pri Okrajnem cestnem podjetju v Litiji. Tam je nekaj let pred drugo svetovno vojno delal skupaj tudi z Avgustom Špatom, znanim Litijanom, kasneje vodjem gospodarskega oddelka na občini in direktorjem Komunale ter enim glavnih organizatorjev litijskega pustnega karnevala, ki ga je Hinko tudi vzel v službo.

Ko se je Hinko kot vojak Avstroogrške vojske leta 1920 vračal s solunske fronte, je v Srbiji v Sandžaku, spoznal svojo bodočo ženo Katarino-Kajo, ki jo je pripeljal v Litijo.

Hinko Lebinger je postal družbeno aktiven že v obdobju po prvi svetovni vojni. Bil je navdušen telovadec, šahist in organizator raznih prireditev v Litiji.

Politično se je začel angažirati kmalu po končani prvi svetovni vojni, postal je član SLS, stranke, ki je v tistih časih veljala za bolj domoljubno in slovensko usmerjeno in v svojem življenju naredil lepo politično kariero. Politične razmere so bile v tistem obdobju namreč zelo nepregledne. Slovenci so živeli v Kraljevini SHS, ki se je leta 1929 preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo. Politične



Hinkov oče Heinrich Lebinger (levo) in Karl Bergmann, na prelomu 19. v 20. stol., ko sta imela v Litiji trgovsko podjetje.



Hinko Lebinger se je po prvi svetovni vojni poročil s Srbkinjo Katarino-Kajo, ki jo je kot vojak spoznal pri vračanju s solunske fronte. Pred poroko je Katarina-Kaja prestopila iz pravoslavne vere v katoliško, poročila pa sta se v Beogradu v katoliški cerkvi.



Hinko Lebinger kot mladenič v čolnu na Savi.



Trgovsko podjetje Le-
binger & Bergmann je
bilo ugledno, kar je v
tistem času potrjevalo
tudi izdajanje svojih
razglednic.



Družina Hinka Lebingerja
leta 1959. Z leve: Hinko
ml., Katarina-Kaja, Hinko
st., Marijela in Tone.

stranke so bile v takratnem političnem sistemu zelo različno orientirane, saj so delovale na ravni Kraljevine, hkrati pa naj bi zastopale tudi slovenske interese, kar je velikokrat povzročalo zmedo med ljudmi.

Hinko Lebinger je bil prvič izvoljen za litijskega župana leta 1925, nato je bil kot poslanec SLS izvoljen še v skupščino Dravske banovine. Do druge svetovne vojne je bil še dvakrat izvoljen za litijskega župana. Vmes je bil enkrat izvoljen liberalec Franc Lajovic. Zadnjega županskega mandata pred vojno Hinko Lebinger ni zaključil, saj so ga nemške okupacijske oblasti v Litiji takoj v začetku vojne z družino vred izgnale v Srbijo. Tako je vsa družina, najstarejši sin Hinko, mlajši Tone, hči Marijela in žena Katarina-Kaja preživela vojno v izgnanstvu.

Po končani drugi svetovni vojni se je Hinko Lebinger leta 1946 z družino vrnil v Litijo. Ker je medtem njihova hiša prešla v drugo lastnino, so se vselili v Pečkajevo hišo na Levstikovi ulici v Litiji, kjer je živel vse do svoje smrti.

Hinko Lebinger je bil zelo komunikativen človek. Znan je bil tudi po tem, da je rad kar na ulici pokramljal z ljudmi, otroke spraševal »čigav pa si ti?« in jim delil bonbone, ki jih je vedno imel v žepih. Do pozne starosti je ohranjal svoje športne navade, v Savi se je kopal še leta 1965, ko je bil star že prek 70 let. Tudi navdušen planinec je bil, zlasti je rad zahajal na Zasavsko sveto goro, ki jo je v nekaterih letih obiskal skorajda vsak dan.

Bil je tudi šaljivec. Najbolj znana je bila njegova šala, ko je še vsa leta po drugi svetovni vojni rad povedal, da je litijski župan, ker ga dotlej ni še nihče razrešil. Ko je nastopila druga svetovna vojna, so ga Nemci kot litijskega župana izgnali v Srbijo, po osvoboditvi pa je nastala povsem drugačna družbena in politična ureditev.



Poslopje trgovskega podjetja Lebinger & Bergmann v Litiji na prelomu 19. v 20. stol.



Klub poslancev SLS ljubljanske oblasne skupščine, Ljubljana 23. februarja 1927

Franc Uršič	Peter Arnez	Janez Majeršič	Filip Krizanik	Franc Podvinski	Ivan Perdirc	Jozef Drme
Hotavlje, Kranj	Jesenice, Radovljica	Tržič, Kranj	Tribolje, Laško	Blatno, Brežice	Toplice, Novo mesto	Ponova vas, Ljublj. ok.
Ferdinand Novak	Jozef Poznič	Alojz Kutnar	Matevž Deželak	Josip Nemanč	Jozef Lavrižar	Jozef Kastelic
Vrhnolje, Kamnik	Girardski, Kamnik	Zaboršt, Litija	Loče, Laško	Zelebej, Črnomelj	Kranjska gora; Radovljica	Zužemberk, Novo mesto
Anton Rojina	Lovro Plavina	Anton Umanik	Ignacij Pevec	Matej Tomazin	Franc Kobal	Jozef Erjavce
Ljubljana	Škofja Loka, Kranj	Senčur, Kranj	Škovec, Novo mesto	Cerkije, Krško	Gabrijele, Krško	Draga, Litija
Ivan Colarič	Jozef Brenšič	Jozef Tratnik	Jozef Eppich	Dr. Ivo Česnik	Ivan Mazovec	Jozef Štand
Orehovec, Krško	Vrhnika, Ljublj. ok.	Rajhenburg, Laško	Stara cerkev, Kočevje	Novo mesto	Ljubljana, Kamnik	Podgor. i. kočevje
Dr. Anton Milavec	Peter Hauptman	Anton Skubic	Jakob Jan	Dr. Anton Breclj	Jozef Gostinčar	Dr. Marko Natlačen
Ljubljana, Krško	Dobruva, Ljublj. ok.	Ribnica, Kočevje	Podhom, Radovljica	Ljubljana, Ljublj. ok.	Vižmarje, Ljublj. ok.	Ljubljana, Logatec
						Hinko Lebinger
						Aloncij Peterlin
						Kočevje
						Ivan Lovrač
						Izlake, Litija
						Dol. Logatec, Logatec

Poslanci SLS ljubljanske oblasne skupščine leta 1927. Hinko Lebinger je četrti z desne v spodnji vrsti. Na njegovi desni je kasnejši ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen, s katerim je pred vojno veliko sodeloval in se družil.

Hinko Lebinger (drugi z desne v spodnji vrsti) kot litijski župan na srečanju županov okraja (sreza) Litija v Višnji Gori okrog leta 1930.



HL



HL

Šah je bil ena od priljubljenih aktivnosti Hinka Lebingerja. Na posnetku je Hinko, sedi, tretji z desne, kot šahist okrog leta 1934.



Hinko Lebinger (desno) na Zasavski sveti gori v družbi z Žigo Šmitom, Mijo Lanc (Šmit) in Vido Lanc. Fotografijo je posnel Jože Šmit.



Hinko Lebinger leta 1968 v Dolskem.

Vendar njegovo življenje po osvoboditvi ni bilo postlano z rožicami. Leta 1948 so ga zaprli in kaznovali s prisilnim delom, ki ga je do leta 1950 opravljal pri gradnji hidroelektrarne Moste.

Potem se je kot računovodja zaposlil v Steklarni Hrastnik, nato v Ljubljani v Združenju steklarske industrije, nazadnje pa v litijem gradbenem podjetju.

Umrl je leta 1978 v starosti 86 let, pokopan je na litijem pokopališču.

Hinko LEBINGER ml.

(1921-2001)

učitelj, športnik, planinec



Hinko Lebinger je bil rojen v Litiji 15. julija 1921, tu se je šolal, kasneje v Ljubljani in Beogradu. Vse življenje, razen med okupacijo in nekaj let po osvoboditvi je živel v Litiji.

Že pred drugo svetovno vojno se je aktivno ukvarjal z različnimi športi. Letalstvo je bilo takrat zelo vabljivo in Hinko je bil navdušen nad tem športom. V tem času je bil jadralni letalec in padalec. Bil je sodobnik znanega jadralnega letalca Milana Boriška, tudi Litijana. Tudi atletika ga je privlačila. Pred drugo svetovno vojno se je resno ukvarjal z njo in postal tudi mladinski državni prvak v skoku v višino. Pred vojno, ko je bilo v Litiji zelo razvito skavtsko gibanje, je bil tudi skavt.

Mlada, še ne dvajsetletnega fanta, so okupatorske oblasti že v prvih dneh druge svetovne vojne izgnale v Srbijo. Njegov oče, v tistem času litijski župan, za okupatorsko oblast ni bil primeren, zato je morala v izgnanstvo vsa družina.

Po vojni je študiral na visoki športni šoli v Beogradu, nato je nekaj časa poučeval v Zagorju, okrog leta 1952 pa je prišel spet nazaj v Litijo in se zaposlil v litijski osnovni šoli. Tu se je resno posvetil pedagoškemu delu, posebno aktiven pa je bil tudi v različnih občinskih dejavnostih. V Litiji je postal zelo zavzet športni delavec, deloval je v Atletskem klubu, Aero klubu Milan Borišek, Namiznoteniškem klubu, zlasti pa pri organizaciji množičnih telovadnih nastopov na prostem, ki so bili v tistem času zelo popularni. Obenem pa je bil tudi sam tekmovalec, najresneje v atletiki.



Množični telovadni nastopi v prvih letih po vojni, so bili na nogometnem igrišču (zgoraj, iz leta 1952) in igrišču ob Savi (desno, iz leta 1954). Veliko jih je organiziral in vodil Hinko Lebinger.





Hinko Lebinger (desno) ob narasli Savi pri litijemskem sejmišču leta 1967.



Litijsko nogometno igrišče je imelo tudi atletske stezo in druge atletske naprave. Litijska atletika je bila takrat zelo kakovostna, klub pa eden najboljših v Sloveniji. Hinko Lebinger je bil privržen športu na splošno, atletiki pa še posebej in bil uspešen skakalec v višino. Na posnetku je na atletskem stadionu v Litiji.



S čolni na Savi v Zagorju leta 1952. Od leve proti desni: Vida Bezljaj, Maležič, Janez Pogačar, Funa Drovenik, Jože Nejedly, Hinko Lebinger, Franci Lesjak.



Na nogometnem igrišču, ki je bilo hkrati tudi atletsko, saj je imelo atletsko stezo, skakališča in metališča, leta 1953. Od leve proti desni so: Milan Kolbe, Marjan Tomažič, Janez Vozel, Jože Sodnik-Pepo, Andrej Kralj, Hinko Lebinger, Franci Jug.

Malo je ljudi, ki jim v življenju uspe živeti s tolikšnimi in raznoterimi dejavnostmi in jih tudi vseskozi z veliko vnemo doživljati. Hinko je bil tak človek. V bogato doživetem življenju je deloval na zares pestrih področjih, pri čemer je dosegel tudi nadvse zavidljive rezultate, obenem pa doživljal srečo in osebno zadovoljstvo.

Deloval je tudi na tehničnem področju. To ga je tako prevzelo, da je tehnika postala za daljše obdobje celo njegova prva in velika ljubezen. Dolga leta je v litijski šoli tudi poučeval razne predmete s področja naravoslovja in tehnike. Tedaj je bil tudi navdušen radioamater, v litijemskem aeroklubu Milan Borišek pa letalski

modelar, vzgojitelj in tekmovalec. V tem obdobju je pričel resno delati še v fotografiji, ki mu je bila nato vse do konca življenja stalna spremljevalka.

Tudi reka Sava ga je privlačila, v takratnem Brodarskem društvu Litija je bil nadvse aktiven. Bil je med prvimi resnejšimi veslači, ki so po Savi pričel voziti s kajaki. Najprej s šolskimi, nato s tekmovalnimi. V Litiji so veslači postavili tudi progo za treninge in tekme, ki je potekala od Podkraja do Stavb. Pod starim litijski lesenim mostom so bila najtežja mesta, polna brzic in vrtincev. Hinko je Savo mnogokrat preveslal, med Ljubljano in Zidanim mostom doma la ni bilo brzice in tolmana, ki ga ne bi poznal.



Namiznoteniška ekipa litijske Nižje gimnazije pod vodstvom Hinka Lebingerja leta 1955. Od leve proti desni: Zoran Bizjak, Metod Hostnik, Jana Kolar, Milan Plaskan, Hinko Lebinger, Vera Maselj, Darinka Plank, Karli Malis, neznana igralka, Lado Mlakar, Jože Hostnik. Fotografijo je posnel prof. Jože Rupnik.



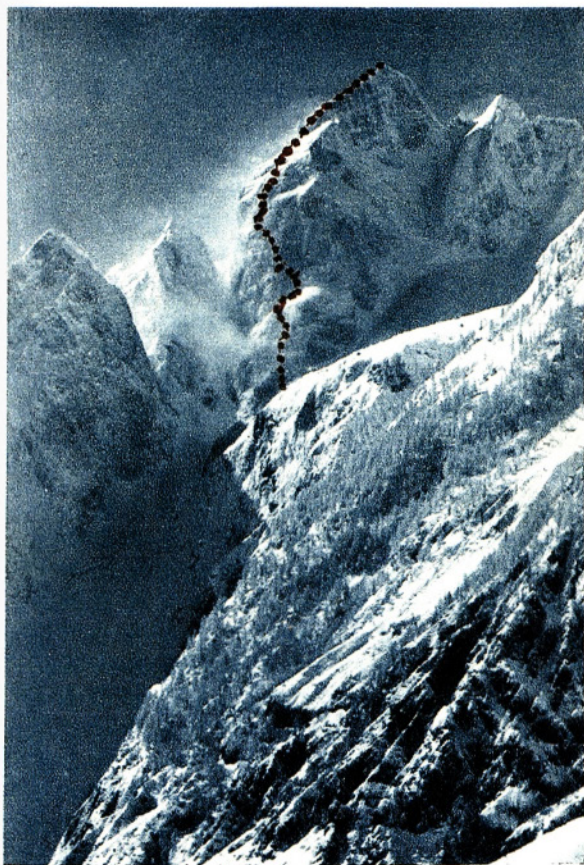


Hinko Lebinger kot učitelj telesne vzgoje z dijakinjami 3. letnika litijske Nižje gimnazije leta 1954 na igrišču ob Savi. Od leve proti desni stojijo: Stanka Lovše, Aga Štrus, Dragica Repovž, Olga Zupančič, Hinko Lebinger, Olga Savšek, Vida Golja, dijakinja iz Zasavja, Anica Kajtna. Čepijo: Fani Muljavec, Elza Savšek, Ani Kolenc, Eli Žnidar, Fani Janežič, Marina Juvančič.

Nato je prišlo obdobje njegove namiznoteniške ljubezni. Tu je pravzaprav dosegel imenitne uspehe. Z ekipami litijskega namiznoteniškega kluba je tekmoval v raznih ligah, obenem pa je ta šport ponovno uvedel tudi v litijsko Nižjo gimnazijo. Trenerskemu delu se je posvetil zelo strokovno in je vzgojil vrsto uspešnih igralcev in igralk, ki so posegali tudi v takratni kako-vostni vrh slovenskega namiznega tenisa.

Leta 1968 je za obsežno, kvalitetno in dolgoletno delo v športu prejel eno najvišjih priznanj na področju športa v Sloveniji – plaketo Stanka Bloudka.

Priznanje ga ni ustavilo v njegovih aktivnostih. Ščasoma se je pričel vračati k svoji nedvomno največji ljubezni – planinstvu, ki je bilo v njegovem življenju prisotno že od mladih let. Tu je dosegel tisto, čemur se še dolgo ne bo nihče uspel približati. Ne samo po osvojenih vrhovih, preplezanih stenah, prehojenih transverzalnih planinskih poteh in pohodih, temveč po celovitem pristopu do planinstva. Znal je združiti in povezati v celoto vse tisto, kar planinstvo pravzaprav je. Od življenja v naravi do ohranjanja njene prvobitnosti, od zmag nad vrhovi, stenami, potmi, naravo in samim seboj, do več kot



Dobnikarjeva varianta Hornove smeri.
~~VEČERJAZNIČE~~ Plezala: Dobnikar.
 in Lebinger 23. julija 1948. 5½ h.

Dobnikarjeva varianta Hornove smeri v Jalovcu.
Hinko jo je preplezal 23. julija 1948 skupaj
Dobnikarjem. Vzpon je trajal 5 ur in pol.



Hinko Lebinger (tretji z leve), leta 1980 pod
Poldansko špico v Julijskih Alpah.

odličnih fotografij, ki bodo spominjale nanj, od planinske klasike do ekstremov...

Leta 1989 je bil vpisan celo v Ginesovo knjigo rekordov za Slovenijo, za izjemno število in raznovrstnost planinskih pohodov, ki jih je opravil. S tem dosežkom se ni nikoli hvalil in razglašal v javnosti. Svojo prislovično skromnost je vedno ohranjal tudi navzven, kar mu je kot intelektualcu v bistvu pomenilo nekakšno zadovoljstvo.

Hinko Lebinger s svojimi deli ni zaznamoval samo mesta Litije in občine, temveč tudi širši prostor. Poznal ga je ogromno ljudi po vsej Sloveniji in tudi v prejšnji skupni državi. Kako tudi ne, saj je prehodil mnoge vrhove in poti vseh bivših republik in pokrajin, mnoge italijanske, avstrijske, nemške..., slovenske pa skoraj vse.

Umrli je 6. februarja 2001, pokopan je na litijem pokopališču na Frtici.

Franc LEBINGER

(1903-2000)

zdravnik



Med legendarnimi Litijani je tudi Franc Lebinger, dolgoletni zdravnik. Rojen je bil 22. novembra 1903 v Litiji v znani družini Heinricha Lebingerja, litijskega trgovca in podjetnika. V družini se je rodilo osem otrok (pet sinov in tri hčere), Franc je bil najmlajši.

Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato so ga poslali v nadaljnje šolanje v Ljubljano, kjer se je vpisal v klasično gimnazijo. Po maturi je odšel na študij medicine na Dunaj, ki ga je dokončal leta 1929.

Prvo službo je nastopil v Novem mestu, kjer je tri leta delal kot porodničar. Občasno je prihajal v Litijo, proste dni pa je že takrat rad izkoristil za svojo veliko ljubezen – lov.

Včasih je v Litiji zgodaj zjutraj, ko se še ni začelo daniti, vstal in odšel v gozd poslušat petje divjega petelina. Ko se je zdanilo, se je kar s kolesom odpeljal v službo v Novo mesto.

Vojaški rok je služil v Boki Kotorski. V zvezi s tem je dr. Lebinger rad povedal anekdoto, s katero je želel poudariti vojaško birokracijo in postopke. Ko ga je vodnik ob prihodu v vojašnico vprašal kaj je po poklicu, je dr. Lebinger odgovoril: »Zdravnik.« Vodnik pa naprej: »Ali si pismen?«

V Litiji je leta 1933 prevzel mesto zdravnika. Njegov mentor je bil dr. Premrov, ki ga ni vpeljeval le v konkretno medicinsko prakso, temveč tudi v vse skrivnosti in veščine lova. Dr. Lebinger je nato v Litiji kot zdravnik deloval vse do začetka druge svetovne vojne in tudi med njo. Že leta 1938 je imel svoj osebni



Učenci litijske osnovne šole leta 1909, med njimi je tudi Franc Lebinger. Zadaaj, v sredini, je nadučitelj Bernard Andoljšek.

avtomobil, ki ga je uporabljal predvsem za terensko zdravniško delo, v prostem času pa za lov. To je bil DKW s platneno streho in dvotaktnim motorjem, ki je imel značilen zvok. Z njim je naredil na tisoče kilometrov po prašnih in makadamskih cestah, do mnogih pacientov pa je moral pešachi. Dr. Lebinger je bil pravi ljudski zdravnik. Vedno je bil »na razpolago«, na poti k bolnikom ali v ambulanti. V tistih predvojnih časih, sistem specializacije in specializiranih ambulant ni bil tako razvit kot sedaj. Tudi ni bilo prav lahko

priti v Ljubljano, saj je bil vlak domala edino prevozno sredstvo, ceste pa zelo slabe in makadamske. Če je bil bolnik res v težkem stanju so ga v Ljubljansko bolnico prepeljali z gasilskim avtomobilom. Tako je bilo tudi še veliko let po vojni, zato je moral dr. Lebinger v glavnem ukrepati sam. V tem je bil zelo več. Večino lažjih telesnih poškodb je pozdravil kar doma. Ker je bil izjemno dober diagnostik, je večinoma takoj pravilno ugotovil vzroke za bolnikove težave in jih velikokrat tudi sam odpravil.



Franc Lebinger kot študent medicine na medicinski fakulteti na Dunaju.



Dr. Lebinger se je rad kopal v Savi. Na posnetku iz leta 1949 je v Savi pri litijskem mostu s sinovoma Petrom (levo) in Pavletom (desno).



Dr. Franc Lebinger (sedi, prvi z desne) kot sanitetni poročnik v vojski Kraljevine Jugoslavije.



Sanitetni poročnik dr. Franc Lebinger v vojski Kraljevine Jugoslavije.



Otvoritev prvega zdravstvenega doma v Litiji 13. marca 1955, ki ga je strokovno zasnoval dr. Franc Lebinger. Na posnetku so tudi (z leve proti desni): na skrajni levi pevovodja Lipe Jože Cajhen, pod Titovo sliko je Slavka Poglajen, zraven nje je učitelj, pevovodja in slikar Vereno Korošec, nato pevec Lipe Ivan Brilej, občinski tajnik Slavko Poglajen (s klobukom), Metoda Gorenc, mladinska aktivistka Marija, Blaž Svetina (s klobukom) in predsednik Občinskega ljudskega odbora Litija Miha Berčič (s klobukom).

Dr. Lebingerja se tudi ni dalo pretentati z navidezno boleznijo za bolniški dopust, ki je bil zlasti v povojnih letih pogosto uporabljan poskus lažnih bolnikov, da dobijo nekaj prostih dni, navadno za košnjo, kopanje krompirja, zidanje hiše, podaljšan dopust itd. Takšne poskuse je takoj zaznal.

Zlasti vojna leta so bila težka, saj je zdravnikov zelo primanjkovalo, hkrati pa so imeli ogromno dela, zlasti terenskega. Leta 1943 je bil na službeni poti težko ranjen in se je moral dolgo časa zdraviti. Potem se je vojna končala in njegova družina je najprej stanovala na Pošti, to je bila velika zgradba blizu železniške postaje, ki so jo leta 2007 podrli in tam zgradili stanovanjski blok. Na Pošti je bila prva



Leta 1934 na narasli Savi v Litiji. Dr. Lebinger je četrti z leve.



Na praznovanju obletnice mature v Ljubljani. Dr. Lebinger je drugi z leve v prvi vrsti, harmonikar pa je Avgust Stanko.



Na domačem dvorišču.

litjska pošta, potem pa zelo ugledna restavracija s prenočišči, kegljiščem, vrtom itd. Nekaj časa je na Pošti imel tudi zasebno ordinacijo, ko pa je za takratno oblast takšna oblika dela postala nesprejemljiva, se je zaposlil v družbenem sektorju in imel ambulantno v litjski Predilnici. Tam je delal za Predilnico, železniško podjetje in tudi za vse druge ljudi.

To so bila leta največje ustvarjalnosti dr. Lebingerja v Litiji. V tem obdobju je v Litiji postavil sistem protituberkulozne zaščite in ga tudi nadvse pedantno izvajal. Tedaj v prvih povojnih letih, je bila tuberkuloza še dokaj pogosta in težka bolezen. Dr. Lebinger jo je v Litiji uspešno zajezil in pri tem dosegel zavidljive uspehe. Za ustvarjalno delo je prejel tudi visoko priznanje – Bohinčevo nagrado.

Dolgoletna strokovna sopotnica dr. Lebingerja je bila medicinska sestra Danica Kolšek (1916 – 1973), ki je orala ledino medicinske nege v Litiji. Zlasti mu je bila v veliko pomoč pri organizaciji in izvajanju protituberkulozne zaščite.

Njegov drugi velik uspeh je bil postavitve novega zdravstvenega doma, ki je slavnostno otvoritev doživel leta 1955. Zgradili so ga po njegovih zamislih, gradnjo je vseskozi osebno spremljal in nadzoroval, tako da je Litija dobila lep, velik in zelo funkcionalen zdravstveni dom. Franc Lebinger je bil nato v novem zdravstvenem domu deset let upravnik, hkrati pa tudi zdravnik. V njem že dolgo ni več zdravstvene dejavnosti. Ker se je leta 1964 tedanja mestna občina Litija s priključitvijo vseh sosednjih občin močno povečala, se je tudi število prebival-





Na enem zadnjih lovov pod Mamoljem leta 1996.

cev bistveno povečalo in »Lebingerjev« zdravstveni dom, čeprav zelo funkcionalen in izvrstno zasnovan ter zgrajen, je nenadoma postal premajhen. Upokojil se je še pred gradnjo sedanjega zdravstvenega doma, ki je bil zgrajen 11. novembra 1980.

Dr. Franc Lebinger je domala vse življenje v Litiji živel ob Savi. Poznal je vsak njen tok, vrtinec, skalo in vse bogato rastlinsko in živalsko življenje v reki in ob njej. Vedel je, kje so lipani, sulci in ščuke, ptice... Otroci smo bili velikokrat z njim in tako spoznavali skrivnosti Save in njenih obrežij.

V prostih dneh se je dr. Lebinger rad nastavljal soncu, ki takrat še ni imelo tako škodljivih učinkov kot sedaj. Na dvorišču se je usedel v svoj ležalni stol in se prepustil toplim žarkom. Vse do leta 1960 je pil vodo iz Save kar iz struge. Preprosto je odšel dol do obrežja, zabredel vanjo, jo zajel z dlanmi ter pil. Otroci smo ga posnemali, saj je bil zdravnik in z nikomer ni bilo ničesar narobe.

Dr. Franc Lebinger je kot zdravnik v Litiji in širši okolici pustil velike in trajne sledi. Tako na strokovnem področju kot tudi v družbenem. Bil je lovec z dušo in srcem, velik poznavalec lova in ljubitelj narave. Poznali so ga vsi Litijani in domala vsi prebivalci občine. Užival je ugled, saj je bil odličen zdravnik, hkrati pa priljuden in vesel človek.

Umrli je 29. avgusta 2000 v Litiji, kjer je tudi pokopan na Litijskem pokopališču.



Pavel LEBINGER

(1942-2006)

zdravnik



Dr. Pavel Lebinger ali Pavle, kot mu je večina znancev in prijateljev rekla, je bil otrok Litije. Rojen je bil 30. julija 1942 v Litiji, njegovo otroštvo pa je bilo v znamenju povojnih razmer, ko je bila Litija povem drugačna. Njegova družina je takrat stanovala na »Pošti«, to je bila velika zgradba nasproti železniške postaje, v kateri je bila imenitna restavracija in stanovanja. Njegov oče dr. Franc Lebinger je bil zdravnik in na »Pošti« je imel nekaj časa tudi svojo zasebno ordinacijo. Nato se je družina preselila v novo hišo na Ljubljanski cesti.

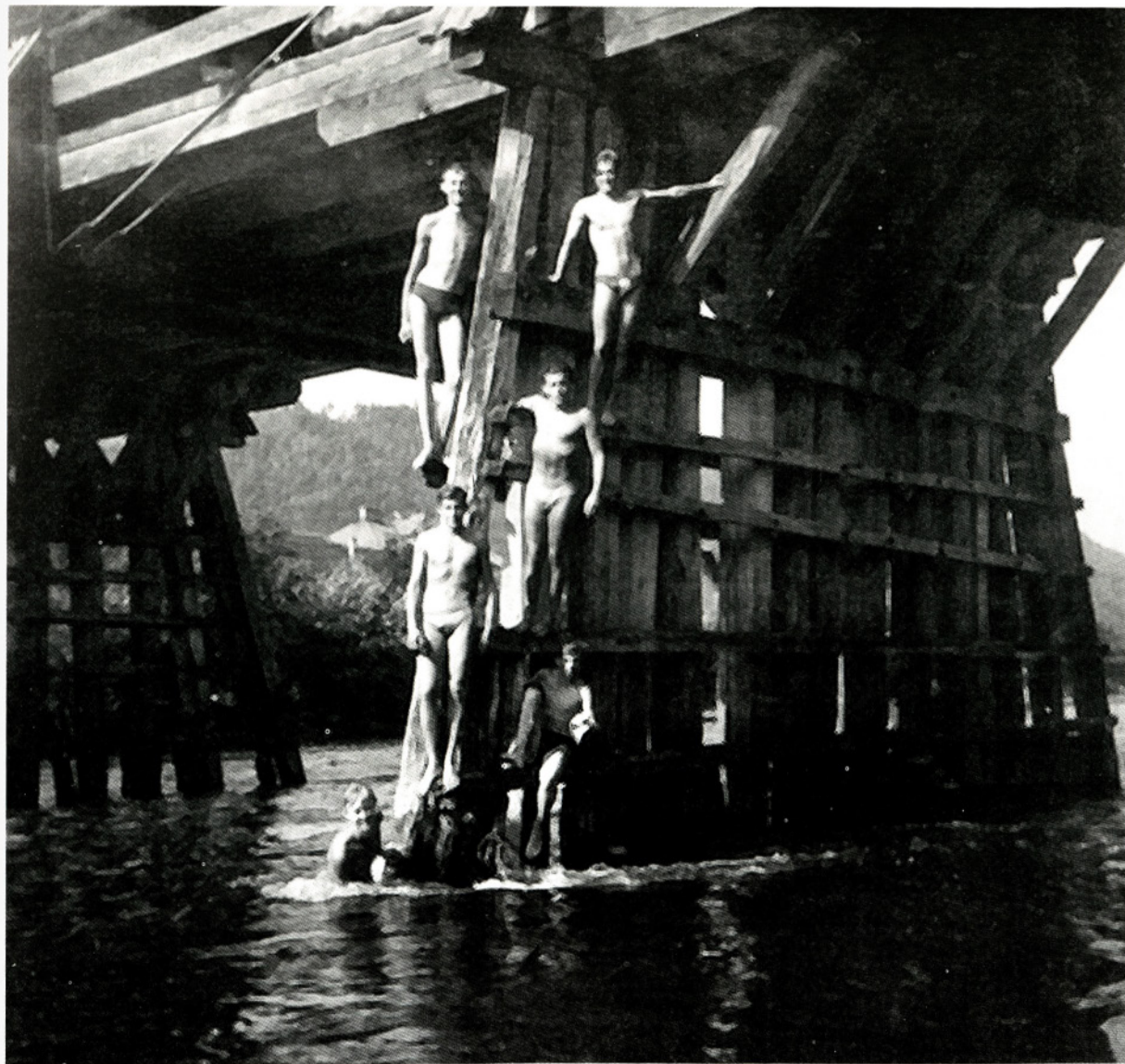
Dr. Pavle Lebinger je imel naravno otroštvo, tako kot vsa takratna generacija otrok. To je bilo otroštvo preživeto predvsem ob Savi in železnici, gozdovih Svibna in Sitarjevca ter litijskih ulicah, po katerih smo otroci od aprila do septembra hodili in tekali bosi. Takrat, v prvih povojnih letih, je bilo okolje čisto, plastike ni bilo, steklenice so bile prava dragocenost in jih ljudje niso razbijali in tudi na splošno so ves »odpadni« material spravili in ga koristno uporabili za kaj drugega.

Najbolj značilno, zanimivo in privlačno pa je bilo kopanje in plavanje v Savi. Otroci smo vse dneve preživeli ob njej, plezali po obrežnem drevju in starem lesenem litijskem mostu in z »joh« (leseni nosilci mostu) skakali v Savo, se potapljali in uganjali vse mogoče vragolije. To je bilo tudi Pavletovo otroštvo, ki ga kasnejše generacije žal kmalu niso več doživljale in ga tudi nikoli več ne bodo. Po letu 1965 se je namreč začelo onesnaževanje okolja, sistema zbiranja in ločevanja odpadkov ni bilo, na robu Litije in ob Savi so pričela rasti odlagališča, Sava pa je postala umazana in neprimerna za kopanje.

Otroška leta na dvo-
rišču »Pošte« leta 1947.
Z leve: Pavle Lebinger,
Martin Brilej, Peter
Lebinger.



Kopanje v Savi leta
1960. Z leve stojijo:
Pavle Lebinger, Jani
Malis, Franci Škoberne;
čepijo: Lado Mlakar,
Janez Skubic, Martin
Brilej.



Litijski leseni most je bil skoraj do leta 1973, ko so ga podrli, osrednja lokacija za kopanje v Savi. Na nosilcu mostu (»johi«) so od zgoraj: Janez Skubic (levo), Jani Malis, Franci Škoberne, Martin Brilej, Vinko Zavodnik in Pavle Lebinger (delno v vodi).

Pavle je osnovno šolo obiskoval v Litiji, gimnazijo pa v Ljubljani. Potem se je odločil za študij medicine na ljubljanski medicinski fakulteti in postal zdravnik kot oče dr. Franc Lebinger. V Litiji je v mladeniških letih igral nogomet, zlasti pa mu je ustrezal namizni tenis, kjer je bil med boljšimi igralci. Sicer je bil kot rojen Litijan privržen svojemu rodnemu mestu in se ob vsaki priložnosti zavzemal zanj. Njegova stališča so velikokrat pripomogla k bolj smotrnim sklepom, zlasti kadar se je občinska oblast začela lotevati raznih rušenj značilnih litijskih hiš in spreminjati prvotne in značilne poglede na Litijo.

V litijemskem Zdravstvenem domu se je zaposlil 16. septembra 1969, leta 1977 je postal njegov vodja. Takrat je bil litijski Zdravstveni dom organizacijska enota Zdravstvenega doma Domžale. Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 se je politično gospodarski sistem temeljito spremenil in tega leta je dr. Pavle Lebinger postal vršilec dolžnosti direktorja Zdravstvenega doma Litija, leto dni kasneje pa njegov direktor. Zaradi bolezni se je invalidsko upokojil junija 1995.

Dr. Pavle Lebinger je bil zdravnik, ki je marsikaj povzel po svojem očetu. Predvsem diagnostiko, kar je tudi sicer eno zahtevnejših zdravniških



Prijatelji, nogometaši, klapa..., ki je v letih 1960 - 1965 značilno posegla v litijski utrip. Z leve proti desni: Stane Rink, Lado Mlakar, Vinko Zavodnik, Janez Skubic, Martin Brilej, Janez Kolenc, Milan Plaskan, Dolfi Erjavec, Pavle Lebinger, Ičo Pavlica, Nane Muljavec.



Na košarkarskem igrišču ob Savi je bilo glavno zbirališče litijskih fantov in deklet. Z leve: Janez Klun, Milan Plaskan, Dolfi Erjavec, Lado Mlakar, Pavle Lebinger, Ičo Pavlica, Buco Bajec, Janez Kolenc.

področij oz. sposobnosti. Bil je nadvse odgovoren zdravnik, na tekočem z novimi znanji, zato je bil tudi vedno iskan in je imel veliko dela. Tudi sicer je bil Pavle človek odkritega in jasnega govorja, zlasti, ko je šlo za stroko ali pa vprašanja vodenja litijskega Zdravstvenega doma.

Kot vodja Zdravstvenega doma Litija je v letih 1977 do 1991 sodeloval tudi v raznih občinskih telesih in organih. Njegova navzočnost in aktivnost na sejah je v ustaljeno prakso prinesla povsem nove dimenzije. Ko so govorniki večinoma veliko in nejasno govorili, se izogibali konkretnim predlogom in stališčem in se venomer ponavljali, je bil Pavle v svojih nastopih nenavadno kratek in jasen.

V študentskih letih. Z
leve: Milan Plaskan, Ičo
Pavlica, Pavle Lebinger,
Martin Brilej.



Na otvoritvi razstave
slik Leopolda Kernca
v Litiji leta 1996 v ok-
viru Fundacije Villa
Litta. V prvi vrsti z
leve so: Vera Haupt-
man, Terezija Brilej,
dr. Pavle Lebinger,
Majda Baumkircher,
dr. Franc Lebinger,
Janko Baumkircher.



Dr. Pavle Lebinger (desno) je bil kar 14 let (od 1978 do 1986 in od 1990 do 1996) predsednik Lovske družine Litija. Na posnetku podeljuje priznanje lovcu Ediju Pintarju.



Okrog leta 1980 je bil dr. Lebinger na seji Občinske skupščine Litija in eden od govornikov je razpravljaval o negi starejših ljudi v Domu Tisje. Ko je razpravljavec omenil, da je tam večina ljudi nekako odpisana, je dr. Lebinger skočil v zrak in razpravljavca strokovno do tal potolkel. Ko je končal, so mu odborniki zaploskali.

Odkritost je bila poleg strokovnosti ena njegovih največjih vrlin. Kar je mislil, je tudi povedal. Nikoli se ni sprenevedal, pleteničil, politični jezik mu je bil tuj in v časih, ko so vsi govorili pretežno o tistem, kar so morali, je bil Pavle prava osvežitev za konkretno izražanje.

Pavle je potem, ko je ustvaril družino, stanoval v svojem stanovanju v Litiji, na bližnjem hribu nad Litijo pa si je zgradil lovsko in bivalno hišico, kjer je zadnja leta tudi

stanoval. To je bila njegova velika ljubezen, saj je bil navdušen lovec, tam pa je užival v naravnem okolju, poslušal zvoke gozda in živali v njem. Bil je član Lovske družine Litija, kot lovec pa izjemen poznavalec naravnih procesov v gozdu.

Lovu se je zapisal že v mladih letih, saj je bila to družinska tradicija. Že njegov oče, dr. Franc Lebinger je bil navdušen lovec, tudi starejši brat Peter in mnogi sorodniki in prijatelji. Lov je bil način njegovega življenja v prostem času. Če je le mogel, je skočil v gozd in opazoval divjad ter gozdno življenje ali pa v lovsko kočjo litijske Lovske družine na pobočju Svibna nad Ponovičami, kjer je bil dolgoletni predsednik družine.

Z boleznijo se je boril dolgo let, vseskozi do konca optimističen je verjel v dober izid, čeprav je kot zdravnik dobro vedel v kakšnem stanju je. Umrli je 7. novembra 2006, pokopan je na litijskem pokopališču.

Vladimir LEVSTIK

(1886-1957)

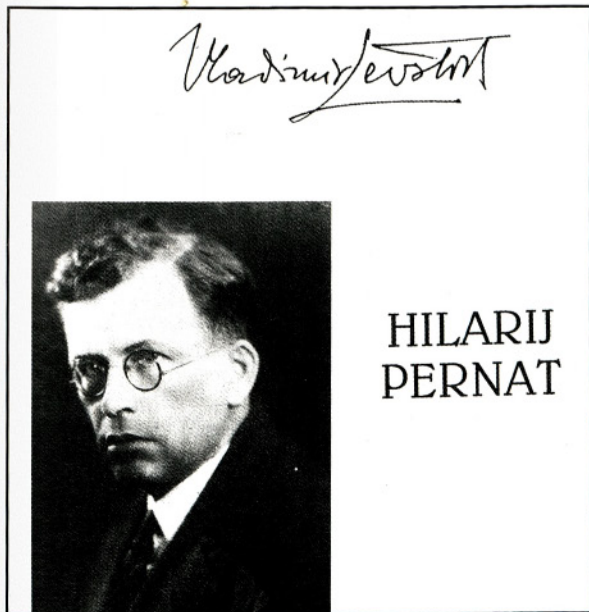
književnik



Vladimir Levstik je bil rojen 18. januarja 1886 v Šmihelu nad Mozirjem. Po osnovni šoli je obiskoval gimnazijo v Ljubljani, jo v 7. razredu zapustil in se posvetil pisateljevanju. V letih 1906 – 1907 je živel v Parizu in se navezal na kulturo zahodne Evrope. Od leta 1910 je delal pri časniku »Jutro« in urejal »Ilustrovani tednik«. Ker je bil jugoslovanski iredentist, so ga Avstrijci med 1. svetovno vojno aretirali oz. konfinirali. Po vojni se je priključil Orjuni, vendar je ostal zvest slovenskemu jeziku.

Od leta 1926 naprej je pri »Jutru« urejal feljtone in mladinske rubrike. V »Ljubljanskem zvonu« in »Slovanu« je od leta 1903 objavljajl pesmi, ki so bile precej pod francoskim vplivom, s strogimi oblikami, zlasti sonet. Kmalu zatem se je posvetil pripovedništvu, sprva črticam in novelam. V zbirki novel »Obsojenci« je opisoval zaznamovance, malomeščane, izobražence in umetnike. V delu »Blagorodje gospod Čander« in obsežnem satiričnem romanu »Višnjava repatica« jih je opisal realistično psihološko podprto in duhovito satirično. Najbolj znana povest Vladimirja Levstika je »Gadje gnezdo«. V njej je kot simbol slovenske zemlje in matere upodobil gruntarico Kastelko in njene sinove v prvi svetovni vojni. Leta 1924 je v »Ljubljanskem zvonu« objavil epsko novelo »Rdeči volk in Minehaha«, v kateri je povezal indijancarice in slovenske letoviščarje s satirično prikazano pubertetno ljubeznijo. Povesti »Pravica kladiva« in »Dejanje« sta politično tendenčni, pisane v obdobju pojemanja pisateljeve pojemajoče ustvarjalne moči. Levstik je pisal tudi mladinsko literaturo, eseje in kritike.

Vladimir Levstik se je uveljavil tudi kot eden najpomembnejših prevajalcev iz ruščine, francoščine in angleščine. S prevodi del Dostojevskega, Čehova,



Vladimir Levstik: »Hilarij Pernat«

Tolstoj, Gogolja, Gorkega, Saltikova-Ščedrina, Maupassanta. Balzaca, Zolaja, Flauberta, Mauriosa, Costerja, Scotta, Londona, Bucka in drugih, je bistveno prispeval k spoznavanju svetovne književnosti med Slovenci.

Poroča in ločitev je bila dolga stoletja zelo sporna točka med državo in katoliško cerkvijo. Spori so se začeli že v reformaciji in nadaljevali vsa stoletja naprej. Šlo je seveda za pristojnost izvajanja poroke in njeno pravno veljavnost. Enako tudi za ločitev, ki je katoliška cerkev ni nikoli sprejela. Vladimir Levstik je bil prvič poročen z ženo Josipino, zakon pa ni bil uspešen. Levstik je skušal doseči ločitev, kar mu ni uspelo, zato se je odločil, da bo uporabil takrat precej razširjeno prakso prestopanja iz katoliške vere v islam ali pravoslavje, kar so dotlej izrabili tudi nekateri drugi znani Slovenci. Tako je 11. oktobra 1930 v Sarajevu prestopil v islam in postal Halid-Velid Levstik. Junija 1932 se je pred šerijatskim sodiščem v Banja Luki poročil s Frančiško Lovrenčič, ki je pred tem tudi sama prestopila v islam in dobila ime Fahrija. 5. avgusta 1951, poldrugi mesec po smrti Levstikove prve žene Josipine sta se v drugo poročila po katoliškem obredu. Pred tem sta julija 1951 izstopila iz islama.

Med obema vojnama je bil Levstik bolj ali manj vezan na Savinjsko dolino. Levstik je pisal in urednikoval, žena Franka pa je urejala »Mlado jutro«, nedeljsko prilogo dnevnika »Jutro«.

Po letu 1930 je živel v Mozirju, v Litijo pa je prišel leta 1937, da je bil bližje Ljubljani, kjer je urejal »Jutro«. Tu je nato živel do leta 1941 oz. do okupacije v drugi svetovni vojni.

Vladimir Levstik je bil nepopustljiv nasprotnik nacizma. V Litiji je imel v začetku okupacije na proslavi litijskega Sokola ognjevit govor, v katerem se je dotaknil tudi takratne nemške politike osvajanja novih ozemelj, znanih kot »Lebensraum«, kar je Hitlerju služilo kot poglavitni vzrok za osvajanje drugih držav. Levstik je v govoru povedal: »Če si žele Nemci tudi pri nas svojega življenjskega prostora, ga dobe, le naj pridejo! Za Nemce je pri nas življenjski prostor le na pokopališčih!«

V. Levstik

GADJE GNEZDO



ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR 1974

Gadje gnezdo je najbolj znana Levstikova povest.



Vladimir Levstik, pred prihodom v Litijo.

Litijski kulturbundovci so govor in Levstika prijavili na Gestapo in trdili, da je med najhujšimi nasprotniki Nemcev. Kot dokaz so priložili glasilo »Litijski Sokol« v katerem je bil v izvlečku objavljen tudi Levstikov govor. Levstik in njegova žena Franka sta pravočasno zvedela, da Gestapo prihaja ponju in sta se na hitro umaknila v Ljubljano. S seboj sta uspela vzeti le osebno prtljago. 21. aprila 1941 je Gestapo odšel v Levstikovo stanovanje. Ker je bilo zaprto, so vanj vdrli in ga preiskali. Vse kar sta Vladimir in Franka Levstik pustila v



Ob 120. obletnici rojstva Vladimirja Levstika je Fondacija Villa Litta Litija izdala spominsko pisemsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom.

stanovanju, so razmetali, iz hiše zmetali vse knjige, ki so potem nekaj dni ležale na soncu in dežju. Nekaj so jih vzeli litijski otroci, Levstikova pa sta od svoje bogate knjižnice kasneje dobila nazaj le sedem knjig.

V Levstikovo stanovanje v Litiji se je nato vselil gestapovec Helmut Prasch, ki je bil iz Avstrije. Ko je nad kavčem zagledal sliko Ivana Cankarja, ki jo je naslikal slikar Ivan Čargo, je razglasil, da je na njej Stalin, kar je sklepal po bujnih brkih. Potem so v stanovanje vlačili mnoge Litijane na zasliševanje, ki pa so vsi po vrsti trdili, da gre za Cankarja. Potem je Prasch sliko odstranil, na steno pa obesil veliko nemško zastavo s kljukastim križem. Za Praschem je v Levstikovo stanovanje prišel gestapovec König iz Nemčije. Kar ni odnesel prvi, je pobral drugi, in stanovanje je bilo popolnoma izropano.

Levstik je bil po nekaterih virih naš prvi kulturni delavec, ki mu je okupator zavestno uničil vso njegovo bogato knjižno dokumentacijo, rokopise, korespondenco, knjige in slike.

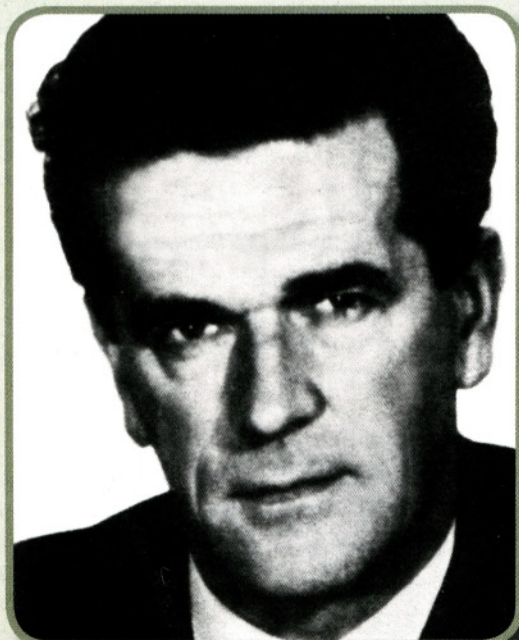
Leta 1947 se je preselil v Celje. Tam se je z ženo Franko ustalil, ustvaril nov dom ter okolje za nadaljnje delo. Leta 1949 je prejel Prešernovo nagrado, ki so jo začeli podeljevati leta 1947. Ob 70-letnici sta ga s priznanji počastili mesti Celje in Mozirje.

Umrli je 23. decembra 1957 v Celju, žena Franka pa je umrla štiri leta za njim. Vso bogato Levstikovo zbirko, ki jo je ohranila žena Franka, dopolnili pa sestre Jelisava in Vera, hranijo v Celju.

Jože LOGAR SLOVAN

(1921-1986)

partizanski komandant



Jože Logar-Slovan je bil Litijan. Rojen je bil 9. decembra 1921 v Zagrebu, vendar je v Litijo prišel že v otroških letih. Z materjo je stanoval v starem delu Litije zraven cerkve. Kot je sam napisal v svojo partizansko kartoteko, je bil nezakonski otrok, očeta ni nikoli poznal.

Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato pa se je želel izučiti za kakšno obrt. Vendar v Litiji ni našel obrtnika, ki bi ga sprejel, v drugih krajih pa je bilo predrago, da bi z materjo zmogla pokriti stroške, saj sta živela v zelo skromnih razmerah. Potem je od leta 1934 do 1939 v Litiji opravljal priložnostna dela pri zidarjih in mizarjih, leta 1939 pa se je prijavil v podoficirsko letalsko šolo v Novem Sadu in Rajlovcu, ki jo je obiskoval leto in pol in dobil čin podnarednika-pilota.

Ko se je aprila 1941 začela 2. svetovna vojna, je bil v Užicah v Srbiji, kjer je kot pripadnik vojske Kraljevine Jugoslavije postal nemški ujetnik. Najprej je bil zaprt v taborišču v Osnabrücku v Nemčiji, od koder je decembra 1941 pobegnil, vendar so ga na francoski meji ujeli in vrnili v taborišče. Potem je januarja 1942 drugič pobegnil in spet so ga ujeli, tokrat v Kölnu, in poslali v kazensko taborišče v Essen. Tretji pobeg mu je uspel julija 1942 in v začetku avgusta 1942 se je vrnil v Litijo. Tu je nato deloval kot terenski aktivist Osvobodilne fronte (OF). Pred ponovnimi sankcijami okupacijskih oblasti ga je rešilo zdravniško spričevalo o njegovi bolezni pljuč, ki mu ga je napisal litijski zdravnik dr. Franc Lebinger. Na terenu je bil povezan z aktivistoma OF Slavkom Pungerčarjem in Pepčkom Planinškom. Ko se mu je zdravstveno stanje izboljšalo, hkrati pa so aretirali tudi Pungerčarja in Planinška, je 25. januarja 1943 odšel v partizane in sicer v Zasavski bataljon. Kot borec z vojaškimi znanji je hitro napredoval in kmalu dobil čin kapetana. V zasavskem bataljonu je



**Slovan (desno) na Trški gori v pogovoru z mitraljez-
cem Dolenskega odreda Antonom Planinškom 26.
marca 1944.**

v spominskih zapisih zabeležena ena njegovih prvih akcij, ko je skupaj s skupino borcev-Litijanov odšel reševati ujete aktiviste OF v litijske zapore, ki so bili v sodniji, današnji osnovni šoli. Kljub dobrim pripravam in organizaciji, partizanska skupina je imela celo kopije ključev od zavora (!), se akcija žal ni posrečila, ker je bilo območje ob železnici in Savi, kamor je partizanska skupina prišla s Svibna, preveč zastraženo.

Kljub temu, da ga je oviralo bolehanje na pljučih, je Slovan vse partizanske dolžnosti izvajal skladno z dogovori. Sicer je bil nekoliko svojeglav in nagle jeze

SLOVANOVA PARTIZANSKA POT:

- **25. januarja 1943:**
vstopil v Zasavski bataljon kot borec
- **od 2. aprila 1943 do 23. aprila 1943:**
vodnik v Zasavskem bataljonu
- **od 23. aprila 1943 do 15. maja 1943:**
namestnik komandirja v Zasav. bataljonu
- **od 15. maja 1943 do 4. avgusta 1943:**
komandir v Zasavskem bataljonu
- **od 4. avgusta 1943 do 23. avgusta 1943:**
namestnik komandanta 1. Savinjskega bataljona VI. SNOUB
- **od 23. avgusta 1943 do 22. septembra 1943:**
komandant Savinjskega bataljona VI. SNOUB
- **od 22. septembra 1943 do 1. decembra 1943:**
komandant Savinjskega bataljona VI. SNOUB
- **od 1. decembra 1943 do 30. julija 1944:**
komandant Dolenjskega odreda
- **od 30. julija 1944 do 12. avgusta 1944:**
namestnik komandanta V. brigade SNOUB
- **od 12. avgusta 1944 do 30. novembra 1944:**
namestnik komandanta XVIII. divizije
- **od 30. novembra 1944 do 9. maja 1945:**
prvi namestnik načelnika štaba VII. korpusa.
- **6. januarja 1946:**
demobiliziran s činom majorja



Jože Logar-Slovan (desno) kot komandant Dolenjskega odreda z bojnim tovarišem Dušanom Reboljem-Borom leta 1943.



Dolenjski odred na Valvasorjevemu trgu v Litiji, 10. maja 1945. Slovan (v sredini) stoji pred odredom v pogovoru z drugimi visokimi partizanskimi oficirji.

(partizanska kartoteka), predvsem pa hraber in preudaren komandant. Jože Štrukelj-Izidor, borec Dolenjskega odreda in komandir minerskega voda, ga opisuje kot zelo korektnega komandanta, poštenega in zlasti dobrega za partizane. Bil je pameten, pravičen in družaben človek. V partizanih je dobil ime Slovan in to ime ga je spremljalo vseskozi med NOB in še vsa leta po osvoboditvi. Ljudje so ga celo bolj poznali pod tem imenom kot s pravim priimkom. Izidor se ga spominja kot komandanta, ki je bil brezmejno privržen NOB.

V NOB je bil Slovan posebne vrste partizanski komandant. Med partizanskimi enotami se je širil glas o njegovi neverjetni hrabrosti. Menda je med bitkami celo lovil aktivirane italijanske bombe in jih metal nazaj. Takšne zgodbe so se med partizani hitro širile in



10. maja 1945 pred gostilno »Pri Urški« v Litiji, ki je s prihodom osvobodilne partizanske vojske spet prešla v roke lastnikov Pleničar Franca in Lojzke. Med vojno so jo Nemci zaplenili in v njej uredili Deutscheshaus. Prvi namestnik načelnika štaba VII. korpusa major Jože Logar-Slovan je spredaj z dvema črtama na rokavu, z medaljo na prsih, v škornjih in s partizansko kapo, ki jo je običajno nosil postrani. Desno od njega so komandant VII. korpusa polkovnik Franc Poglajen-Kranjc, Gorenčeva mama Mici, namestnik komandanta Notranjskega odreda kapetan Franc Gorenc, Albina Gorenc, Fanči Rovšek in drugi partizani ter Litijanke in Litijani.



Slovanu je ugled rasel. Izidor se ga spominja tudi kot izjemno zavednega Slovenca, kar ga je po osvoboditvi tudi pripeljalo v neverjetne težave.

V KPS je bil sprejet maja 1943, vendar je imel s partijo (Zvezo komunistov) nenehne težave, saj se ni vedno podrejal političnim ukazom, zato je bil julija 1944 iz nje izključen in ponovno sprejet avgusta 1945.

Slovanova najbolj aktivna doba v NOB je bila v času, ko je bil komandant Dolenjskega odreda, ki je v glavnem operiral na območju južno od Save oz. po vsej Dolenjski. V tem obdobju je Dolenjski odred izvajal številne akcije in bil nenehne boje z okupacijsko vojsko in belogardisti. Ena od uspešnih akcij Dolenjskega odreda pod njegovim vodstvom je bila uničenje litijskega rudnika svinca v Sitarjevcu, kjer je nemška vojska pridobivala pomembne surovine za svojo

vojaško oborožitev. Slovan je kot domačin razmere v rudniku dobro poznal, zato je bila akcija uspešna in okupacijska vojska vse do konca vojne rudnika ni uspela obnoviti. Za to akcijo je bil pohvaljen kot tudi za juriš na Malih Dobrovljah in napad na vlak v Jevnici. Slovan je bil v NOB dvakrat ranjen, prvič januarja 1944 v bojih na Trški gori in drugič maja 1944 pri Velikem Gabru na Dolenjskem. Sicer je veljal za neustrašnega, vendar preudarnega komandanta. Ker je bil vesele narave, je pri borbah užival priljubljenost in visok ugled ter spoštovanje. Slovan je bil komandant Dolenjskega odreda od 1. decembra 1943 do 10. julija 1944, nato je na osnovi ukaza štaba VII. korpusa odšel na šolanje v višjo oficirsko šolo, ki jo je zaključil z odličnim uspehom in dobil čin majorja. Njegove borbe je odhod komandanta v oficirsko šolo užalostil, saj so ga imeli radi, bil je spoštovan komandant, zelo uspešen in borci so

Ob 60-letnici
osvoboditve Litije je
Fondacija Villa Litta
iz Litije, leta 2005
izdala spominsko
pisemsko ovojnico in
priložnostni poštni
žig.

št. 26



Dolenjski odred v osvobojeni Litiji, 9.5.1945

Villa Litta klub - fondacija Litija

60let Osvoboditev
1945 - 2005 Litije



mu zaupali tudi v najtežjih trenutkih. Njegovo mesto je spet prevzel Litijan, tokrat Lado Rotar-Maj.

Minerski vod, ki ga je formiral leta 1944 in je operiral na območju med Zalogom in Pogonikom, je Slovan vedno pospremil v akcijo tako, da so borci zapeli partizansko pesem »Vsi mostovi v zrak letijo...«, jim pomahal in zahteval, da se z akcije vsi vrnejo živi in zdravi. Kadar je razlagal načrt za akcijo, je bil tako vnet, da je čisto podzavestno kar naprej uporabljal besedni vložek »stomater«, s čimer je želel podkrepiti svoje načrte.

Slovan je bil kot partizanski komandant tudi sila urejen človek. Bil je vedno lepo oblečen in s tem že na pogled vzbujal vtis, da gre za pokončnega in odločnega komandanta.

Dolenjski odred je 9. maja prikorakal v Litijo in jo s tem tudi formalno osvobodil. Naslednji dan, 10. maja 1945, so v Litijo slavnostno prišli borci VII. korpusa NOV, zlasti Dolenjskega odreda in drugi znani litijski partizani kot Franc Poglajen-Kranjc z brati, Franc Gorenc... Osvoboditev Litije, njegovega rojstnega kraja, je bila za Slovana in druge litijske partizane velik dogodek, na katerega je bil vedno nadvse ponosen.

Ob osvoboditvi 9. maja 1945 je bil prvi pomočnik načelnika štaba VII. korpusa NOV. Potem je bil v vojski vse do januarja 1946, ko se je na lastno željo demobiliziral s činom majorja. Že 8. januarja 1946 je bil z ukazom Ministrstva za industrijo in rudarstvo postavljen za direktorja litijske Predilnice. V tem času je bil tudi predsednik Športnega kluba Litija.



Slovan leta 1973 z ženo Stanko, ki mu je ves čas, tudi ko je bil na Golem otoku, stala ob strani.

Potem so se začele njegove velike težave. Udba ga je nenehno nadzorovala in iz obsežnega arhivskega gradiva je razvidno, da je imel velike težave s partijo. Ocene, karakteristike, ankete in kartoteke so potovale od enega organa do drugega, partija ga je ocenjevala kot človeka, ki je bil sicer hraber partizanski komandant, vendar naj ne bi imel pravega odnosa do nje, da je bil zelo sugestiv, imel je karizmo, ljudi je znal pridobiti, vendar nase kot osebo namesto za KPS.

Najprej ga je KPS prek Udbe obtožila, da je leta 1942 v Litiji sodeloval z Gestapom (Geheime Staatspolizei – nacistična tajna državna policija). Prvi ukrep ob tej obtožbi je bila izključitev iz partije. Teh obtožb Slovan ni nikoli priznal. Kljub temu je bil leta 1947 obsojen na 5 let in pol zapor. V KPD Ljubljana se je med prestajanjem kazni seznanil z nekaterimi zaporniki, ki so simpatizirali z Informbirojem in že v zaporu je

skupina začela kovati načrte za razne akcije, ki bi jih izvajala v korist Sovjetske zveze. To je bilo v tistem času najbolj nevarno početje, saj so simpatizerje Informbiroja oz. Sovjetske zveze kaznovali z okrutnimi zapornimi kaznimi na zloglasnem Golem otoku. Slovan se je temu gibanju pridružil tudi zaradi užaljenosti in razočaranja, saj je po imenitni vojaški in začeti gospodarski karieri končal na dnu – v zaporu. Med cilji te skupine naj bi bilo tudi razširjanje propagandnega gradiva o simpatiziranju z Rusijo, diverzantske akcije kot so rušenje železnice in mostov ter ropanje pošt, potem pa bi se skupina umaknila na Madžarsko. Ko je bil Slovan leta 1950 pomiloščen in izpuščen iz zapora, se je skupina začela pripravljati na izvedbo svojih načrtov. Ko je zasluhl, da ga Udba zasleduje, je 4. aprila 1950 odšel v ilegalo in se s svojo oboroženo skupino zadrževal v gozdovih na Dolenjskem. Tam je še vedno užival velik ugled, saj so ga ljudje poznali kot slavnega partizanskega komandanta. Slovanov ponovni odhod v ilegalo je močno odmeval po Litiji in širši okolici, saj je bilo to dejanje nadvse nenavadno. V okolici Grosupljega so ga varnostne sile 6. maja 1950 zajele, aretirale in ponovno se je znašel v zaporu. Slovan na zaslišanjih in sojenju ni nikoli priznal, da bi skupina imela namen izvajati divezantske akcije, temveč le razširjati propagandno gradivo o Informbiroju in agitirati zanj.

Na sojenju ga je Okrožno sodišče v Ljubljani leta 1950 obsodilo na 17 let zapora, ki ga je prestajal v Ljubljani, Bileči, na Rabu in Golem otoku. Leta 1957 je bil pomiloščen in istega leta so ga tudi izpustili na prostost. Nato je živel v Ljubljani, kjer se je zaposlil v Zavodu za šolski in poučni film. Vsa leta po izpustitvi iz zapora si je prizadeval za svojo rehabilitacijo in večkrat zahteval razgovore z najvišjimi predstavniki oblasti, da bi dokazal, da med NOB ni sodeloval z Gestapom,

da je bil nepravilno obsojen na težko ječo na Golem otoku in da bi se želel vključiti v normalno družbeno življenje. Njegove prošnje in zahteve takrat niso bile uslišane. Osnovna organizacija ZKS, kamor je spadal, se je sicer strinjala, da se ga ponovno sprejme v ZKS, vendar se s tem ni strinjal občinski komite ZKS Rudnik (Ljubljana), ki je sklenil, da se ponovno pregleda njegove spise ter ugotovi, če je dejansko sodeloval z Gestapom.

Leta 1984 je bil Jože Logar-Slovan v celoti rehabilitiran, nazaj je dobil vse čine in možnosti za ponovno vključitev v družbeno in gospodarsko življenje, kar pa je odklonil.

Ko so ga leta 1986 ob 100-letnici Predilnice v Ljubljani obiskali predstavniki Predilnice, je dejal, da je v nemilost pri novih oblasteh prišel zaradi tega, ker »se v partizanih niso tako dogovorili, kot je potem bilo po osvoboditvi«. Po pripovedovanju njegovih soborcev in znancev ga je verjetno najbolj prizadelo dejstvo, da je slovenska partizanska vojska izgubila samostojen status in je postala del jugoslovanske vojske, da je ZKS prevzela oblast na vseh področjih, pa tudi sicer mu ni bila po volji centralistična ureditev, v kateri je dominiral Beograd, Slovenija pa je ostala brez pravih pristojnosti in suverenosti. Najbolj so ga prizadele obtožbe o sodelovanju z Gestapom. Rehabilitacija mu je sicer zacementirala rane, vendar je bil takrat star že 63 let in posledice zasliševanj, zaporov in ponižanj so na njem pustile trajne sledi.

Po vrnitvi z Golega otoka je živel v Ljubljani, kjer je 26. septembra 1986 tudi umrl. Pokopan je na ljubljanskem pokopališču v Štepanjskem naselju.

Karel MARČIČ

(1891-1972)

geodet, general



Karel Marčič je bil rojen 22. novembra 1891 v Litiji. Njegova rojstna hiša na Grbinski cesti še vedno stoji in sedaj nosi št. 1. Ko se je v njej rodil Karel Marčič, se je hiši reklo Pogačnikova hiša, nekaj časa pa tudi pri Flisu.

Med petnajstimi otroci Marčičeve družine v kateri je bilo 13 fantov in dve deklici, je bil Karel enajsti po vrsti, peti pa Rudolf, ki je postal znan slikar, in je kasneje večino življenja preživel v Dalmaciji in Lovranu. Oče je bil zaposlen kot uradnik na takratnem litijemskem sodišču, mati pa je bila gospodinja.

NA FRONTAH

Karel se je odločil za vojaško službo in najprej končal kadetsko šolo v Mariboru, potem pa je šel v generalštabno šolo v Prago. Tam ga je zajela prva svetovna vojna in premestili so ga v Srbijo, kjer je doživel in kot edini v četi preživel znamenito bitko na Ceru. Srbska vojska je takrat hudo porazila avstrijsko. V naslednji bitki v Srbiji je bil ranjen in po nekajmesečnem okrevanju v madžarskih in čeških bolnišnicah, se je vrnil na fronto. Tokrat je odšel na rusko fronto v Krpate, nato pa v Bukovino. Od tam je bil prestavljen na Soško fronto, kjer so ga Italijani ujeli in postal je vojni ujetnik. Naslednja leta je preživel v italijanskih taboriščih, kjer so bile neznosne razmere, dokler se ni v taborišču pri Neaplju prigrasil v Češko legijo, ki se je bojevala proti avstroogrski vojski.

GEODET

Po končani prvi svetovni vojni je prišel v Prago in od tu domov, kjer se je takoj priključil borcem za severno mejo in bil komandir slovenske čete v Djekšah na Koroškem. Potem je v novi državi Jugo-



Marčičeva rojstna hiša v Litiji (druga z desne) leta 1909, ko je bil Karel Marčič star 18 let. Hiši se je reklo »pri Flisu« ali »pri Pogačniku«.

slaviji pričel delati na svoji veliki ljubezni – geodeziji. V Beogradu je končal študij geodezije in nato pri Vojno geografskem inštitutu vodil merjenja mednarodne stopinjske mreže; vzpostavil je triangulacijsko mrežo 1. reda v Jugoslaviji in njene povezave z Grčijo, Bolgarijo in Avstrijo. V Beogradu je živel od leta 1919 do 1938, ko se je upokojil kot polkovnik vojske Kraljevine Jugoslavije.

NOB

Ob okupaciji leta 1941 se je umaknil v Slovenijo, najprej v Ljubljano, kjer se je povezal z Osvobodilno fronto (OF). Nato je odšel k sestri v Novo mesto, nadaljeval stike z OF, zbiral topografske podatke o italijanskem utrjevanju Novega mesta in jih posredoval partizanom. Leta 1943 je izdelal podroben načrt italijanske zasedbe Novega mesta, ki je bil za partizanske enote neprecenljive vrednosti.

Italijani so ga pri tem delu odkrili in zaprli, vendar so ga ob kapitulaciji, septembra 1943, izpustili, potem pa je odšel v partizane. Marčič je v NOB prevzel urejanje zaplenjenega italijanskega tehničnega materiala ter oskrbo štabov partizanskih enot na Dolenjskem in Notranjskem s tem materialom in vojaškimi kartami. V partizane je prinesel tudi veliko osebne zaloge vojaških kart in geodetskega risalnega orodja.

V partizansko vojsko je prišel s činom polkovnika Kraljevine Jugoslavije, v narodno osvobodilni vojni pa mu je bil priznan čin majorja. Vendar je bil že kot operativni oficir v štabu 18. divizije predlagan za podpolkovnika, še istega leta 1943 pa je dobil čin polkovnika.

30. maja 1944 je bil Marčič z ukazom vrhovnega štaba NOV in POJ, s Titovim podpisom, imenovan za general majorja z veljavnostjo od 1. novembra 1943. To je pomenilo, da je bil Karel Marčič prvi slovenski general imenovan med NOV.

25. novembra 1943 je bil imenovan za predavatelja osnov vojaške kartografije in geodezije ter čitanja kart. Sredi januarja 1944 je dobil posebno priznanje za predavanja in naziv predavatelja v višjem tečaju oficirske šole pri glavnem štabu NOV in POS, kjer je bil Marčič zelo cenjen predavatelj. Bil je začetnik poučevanja geodetsko kartografske vsebine, vojaške kartografije in geodezije na Slovenskem nasploh.

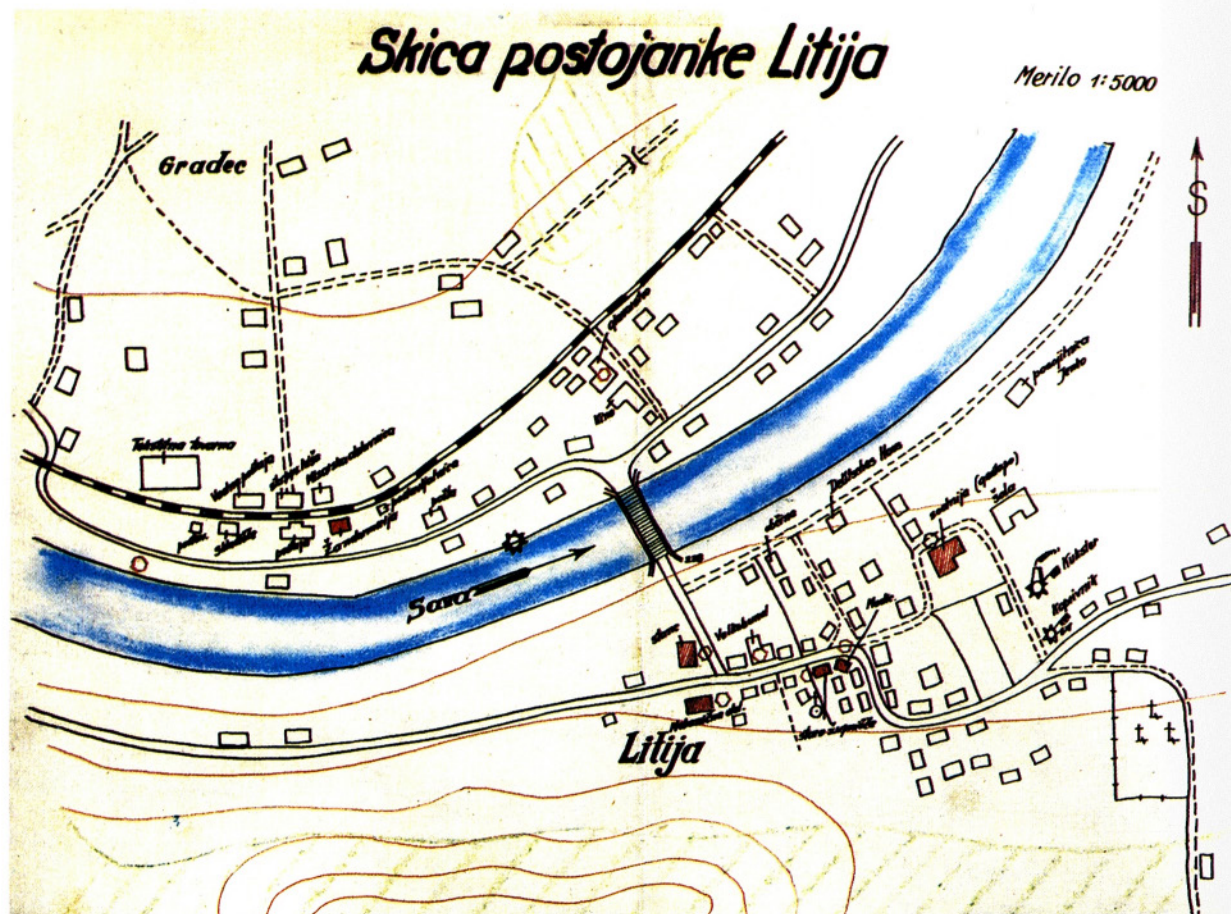
Geodetska sekcija je pri glavnem štabu NOV in POS delovala že prej, formalno pa so jo ustanovili 20. januarja 1944, za šefa sekcije je bil imenovan Karel Marčič.



Karel Marčič in Franc Rozman Stane v Sadinji vasi v Beli krajini leta 1944 (foto: Božidar Jakac, vir: Novljanovo stoletje).

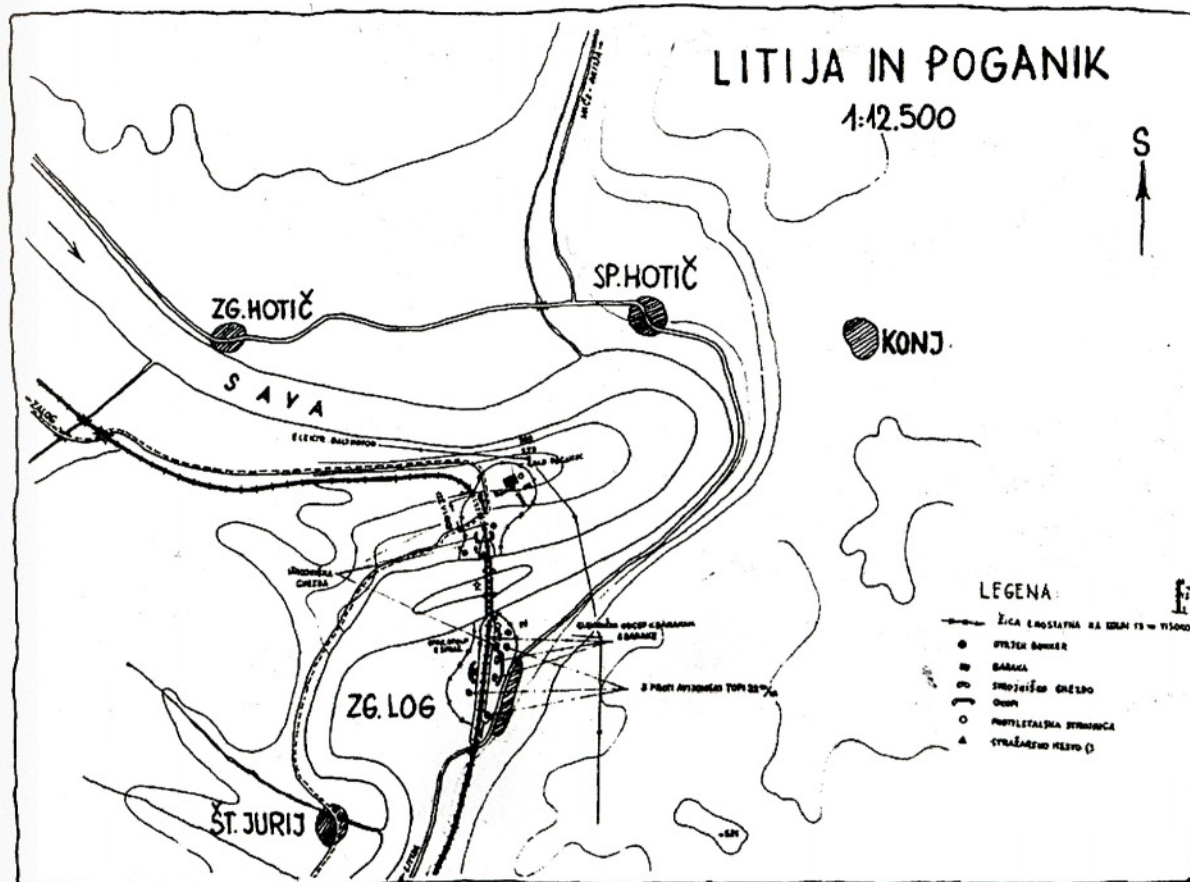


Šef geodetske sekcije generalmajor Karel Marčič in komandant ter narodni heroj generalpolkovnik Franc Rozman Stane v Bazi 100 nad Črmošnjicami med NOB.



Litija med drugo svetovno vojno. Skica, ki jo je izdelal kapetan Karel Jaklič, oper. odsek štaba VI. korpusa, junija 1944.





Skica Pogonika, ki je izšla iz Marčičeve geodetske sekcije pri Glavnem štabu NOV.

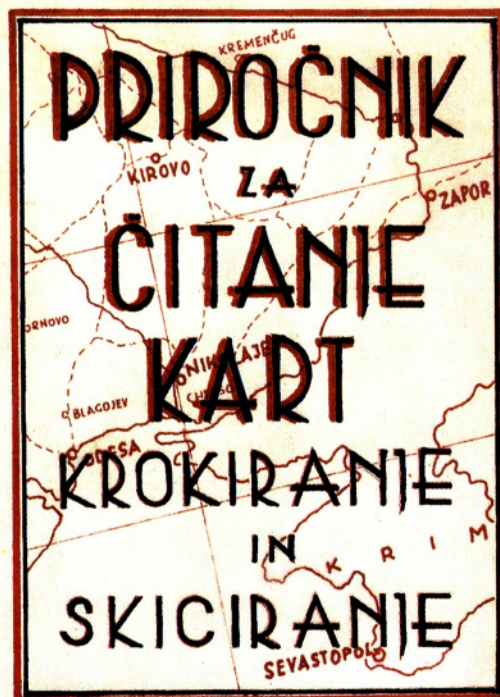




GEODETSKA SEKCIJA

1 9 ★ 4 4

GLAVNI ŠTAB NOV IN PO SLOVENIJE



1 9 ★ 4 4

GEODETSKA SEKCIJA
NOV IN PO SLOVENIJE

Dva od strokovnih priročnikov, ki jih je med NOV izdala Geodetska sekcija pri Glavnem štabu NOV pod vodstvom Karla Marčiča.



Marčič je bil 24. maja 1944, ko je vrhovni štab NOV in POS izdal odredbo o ustanovitvi višjih vojaških sodišč in vojaškega senata, imenovan tudi za podpredsednika tega sodišča.

Ob sodelovanju pomočnika geodetske sekcije Gregorina je Marčič sestavil prvi učni program geodezije in kartografije v oficirskih tečajih, bil pa je tudi glavni soavtor učnih načrtov v oficirski šoli za vojaško geodezijo in kartografijo.

Marčič je tudi pripravil, geodetska sekcija pa občasno razmnožila, dvoje vojaških geodetskih in kartografskih priročnikov. Priročnik za čitanje kart je bil sploh prva kompleksna tovrstna učna knjiga nove jugoslovanske armade, po katerih so se učile mnoge generacije po vojni.

Marčič je imel tesne stike z zavezniško vojaško misijo pri glavnem štabu NOV in POS. Do spomladi 1944 je bil šef zavezniške vojaške misije kanadski major William Jones, aprila 1944 pa ga je zamenjal ameriški kapetan James Goodvin. Z obema je bil Marčič v zelo dobrih odnosih, ki so prese-gali običajne službene okvire. Marčič je pri zavezniških vojaških misijah užival izreden ugled in spoštovanje.

Med NOV je primanjkovalo preglednih oz. operativnih kart slovenskega ozemlja v merilih 1:200.000, teh tudi med zaplenjenimi kartami ni bilo dovolj. Marčič se je načeloma upiral rabi nemških kart v enotah NOV ter skušal čim prej izdelati svoje. Tako je v treh mesecih geodetska sekcija izdelala matrico

Marčič je načrtoval SAMOSTOJEN SLOVENSKI INŠTITUT

Junija leta 1944 je Karel Marčič Glavnemu štabu NOV in POS pisal pismo s predlogom o povojni organiziranosti geodezije v Sloveniji.

»...se z naglimi koraki približujemo miru in bo treba predvideti vsa dela, ki bi se morala zahtevati že v najbližji bodočnosti in pripraviti načrte za njeno reorganizacijo v dobi miru. Kakor sem že omenil, je geodetska sekcija temelj tožadevne institucije v Sloveniji oz. Jugoslaviji. Z ozirom na to, da je to splošna kulturna in ne strogo vojaška institucija, ki bi morala biti kot taka v tesnem sodelovanju z našim vseučiliščem, bi bilo priporočljivo, da bi imeli Slovenci samostojen Geodetski inštitut, Hrvati svojega, Srbi svojega...«

Smrt fašizmu – svobodo narodu!

*Šef Geodetske sekcije
general major Karel Marčič*

Spominska
pisemska kuverta
s priložnostnim
poštnim žigom, ki jo
je izdala Fundacija
Villa Litta iz Litije ob
115. obletnici rojstva
Karla Marčiča.



pregledne karte Slovenije v štirih delih oz. štiri listih v merilu 1: 200.000, za katero so uporabili osnovo matrice karto istega merila, ki jo je izdelala Slovenska matica leta 1922.

Marčičevo geodetsko sekcijo je s topografskimi kartami oskrbovala zavezniška britanska misija, ki so jih zavezniške sile uporabljale za svoje potrebe. Zavezniki so karte in drugo vojaško opremo partizanskim enotam pošiljali z letali, s katerih so pošiljke na tla spuščali s padali. Tako je geodetska sekcija do konca junija 1944 slovenskim partizanskim enotam razdelila prek 2.000 izvodov kart v merilu 1:100.000.

Po vojni je postal strokovni in organizacijski načelnik Vojno geografskega inštituta v Beogradu. Med slovenskimi generali, ki so bili po vojni v službi v JLA, predvsem v Beogradu, je veljal za zelo uglednega, pokončnega in poštenega človeka, ki se ni nikoli odrekel svojim načelom. Tako ga opisuje tudi legendarni slovenski general Lado Ambrožič-Novljan. Zaradi pokončne drže in naklonjenosti enakopravnosti Slovencev v JLA je bil skupno z nekaj drugimi visokimi slovenskimi oficirji v JLA leta 1953 upokojen kot general podpolkovnik. Nato je živel v Ljubljani, kjer je še vedno sodeloval s slovensko geodetsko službo.



O KARTI IN DEMOBILIZACIJI

Izjemen slučaj je bil, da je bila življenjska usoda Litijana Vilija Kosa, tesno povezana z generaloma Marčičem in Poglajnom, ki sta bila prav tako Litijana.

Vili Kos je bil partizan v Kamniško-Zasavskem bataljonu in je konec vojne dočakal kot komandir čete. Ko je bil bataljon maja 1945 razformiran, je ostal mobiliziran v enotni JNA. Kljub temu, da se je želel demobilizirati, mu to ob koncu vojne (še) ni uspelo, in tako je pristal v šoli za geodetske oficirje. Potem so ga zaposlili v Vojno-geografskem inštitutu v Beogradu, kjer je bil načelnik general-major Karel Marčič.

Prvo delo, ki ga je Vili Kos na Inštitutu opravil, je bila izdelava karte 1:25.000. Delo je bilo po mnenju predpostavljenih in profesorjev odlično izdelano in ta dosežek je želel videti tudi načelnik Inštituta general Marčič. Ko so vsi pričakovali še njegove pohvale, je Marčič, potem, ko je karto z veliko lupo pregledal, povedal: »Taj original nije sposoben za štampu.« Njegov odgovor je bil za Kosa in vse sodelavce kot hladen tuš.

Ko je bil Kos kmalu nato povišan v kapetana, mu je imenovanje osebno predal general Marčič in takrat mu je po slovensko povedal: »Veš, tista karta je bila dobra, vendar je moje načelo: »Traži nemogoče, da postigneš mogoče.«

Po dveh letih je Kos spet napisal prošnjo za demobilizacijo. General Marčič se je hudo razburil in Kosu povedal, da dokler bo on načelnik Inštituta, ne bo demobiliziran. Kos pa je sklenil poiskati pomoč še pri drugem litijskem generalu, ki je bil takrat prav v vrhu generalštaba, to je pri Francu Poglajnu. Po nekaj mesecih je tako do Marčiča prišel ukaz »od zgoraj«, da se Kos lahko demobilizira. Marčič ga je poklical v pisarno in vprašal: »Kako ti je to uspelo?« Kos mu ni povedal, da mu je pomagal general Poglajen, Marčič pa ga je vprašal: »In kaj boš delal v civilu?« Ko mu je Vili Kos odgovoril, da če ne bo dobil dela v geodeziji, bo pa na Veliki planini krave pasel, je Marčič napol zares odgovoril: »Veš, nisem mislil, da boš tak idiot.« In potem dodal: »Ali me boš povabil na poslovilno večerjo?« Vili Kos ga je seveda povabil in general Marčič je tudi prišel. Od takrat se nista več srečala.



Generali po upokojitvi. Z leve proti desni so: Dušan Kveder, Karel Marčič in Lado Ambrožič.
(vir: Novljanovo stoletje).

Karel Marčič je bil velik strokovnjak za geodezijo in kartografijo. Tudi odličen organizator je bil. Poleg postavitve celotne geodetske organizacije med NOB, je tudi po vojni v Beogradu uredil odličen Vojno geografski inštitut. Bil je pravi oficir, strog, dosleden, pravičen in prizadeven. Z vsemi silami je deloval za ugled Inštituta, kar mu je v celoti uspelo. Svojim naslednikom je zapustil odlično dediščino, saj je imel Vojno geografski inštitut v tehničnem, tehnološkem in znanstvenem pogledu visok ugled tudi v svetovnem merilu.

Karel Marčič je umrl 25. decembra 1972 v Ljubljani v starosti 81 let.



Rudolf MARČIČ

(1882-1960)

akademski slikar



Rudolf Marčič: avtoprtret

Rudolf Marčič je bil rojen 22. februarja 1882 v Litiji v isti hiši kot kasneje njegov brat Karel. To je bila hiša na današnji Grbinski cesti 1, v času njegovega rojstva pa je nosila naslov Litija št. 14 in se ji je reklo Pogačnikova hiša ali pri Flisu. Med petnajstimi otroci Marčičeve družine v kateri je bilo 13 fantov in dve dekleti, je bil Rudolf peti po vrsti.

V Marčičevi družini je bilo 15 otrok, 13 fantov in 2 dekleti. Dva fanta in dekle so umrli že v otroštvu. Po vrsti so imeli (domača) imena: Ferči, Franci, Frici, Rudi, Edi, Albin, Julko, Dolfi, Karel, Oto, Mici in Viktor.

Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato pa nižjo gimnazijo v Ljubljani. Tako kot drugi Marčičevi otroci je tudi Rudolf kmalu odšel po svetu. Že od otroštva ga je nenehno prevevala želja po slikanju in še kot dijak se je v Ljubljani šolal pri mojstru Franketu. Potem se je odločil za vojaški poklic.

OD OFICIRJA DO SLIKARJA

Vpisal se je v kadetsko šolo v Mariboru in postal oficir avstrijske cesarske s činom lajtnant. Po šolanju je bil razporejen v garnizon v Zadru. Rudolfov oče Franc je bil po rodu iz uskoške vasi Marčiči blizu Senja. Najbrž je prav očetovo pripovedovanje in opisovanje lepot morja Rudolfa nenehno vleklo proti njemu. Zato tudi ni naključje, da si je svojo prvo službo oficirja Avstrijske cesarske vojske izbral v Zadru. Tam je predstavil tudi eno svojih prvih slikarskih razstav. Kritika ga je dobro sprejela in Rudolf je postajal čedalje bolj uveljavljen in cenjen slikar-marinist, saj so ga motivi morja bolj privlačili kot slike iz vojske. Mnogi likovni strokovnjaki tudi ocen-



Rojstna hiša Rudolfa in Karla Marčiča v Litiji (desno spodaj), so ji rekli Pogačnikova (pri Flisu).



jujejo, da noben slikar ni žnal tako lepo in pristno naslikati Jadranskega morja kot Marčič. Ne le morja, tudi gore, reke, slapovi, drevje in drugi privlačni motivi so bili na njegovih slikah izjemno pristni.

Nekoč je v Dalmaciji, kot mlad oficir, slikal morje. Pri tem ga je na sprehodu opazil avstrijski nadvojvoda Albrecht, ki mu je bilo Marčičevo slikanje tako všeč, da ga je povabil na Dunaj. Predlagal mu je, da bi postal pripadnik najelitnejše cesarske vojaške enote. Marčič je Albrechtovo ponudbo sprejel in se preselil na Dunaj. Tam se je poročil s hčerko generala Nikolića, pl. Elso von Königsbrück, njena mati je bila dvorna dama. Rudolf je na Dunaju postal vitez železne krone, kar mu je odprlo vrata v najvišje cesarske kroge.

Vendar je bila Marčičeva osnovna želja po slikanju preveč močna, da bi jo zamenjal z vojaškim življenjem. Nekako se je uspel delno rešiti vojaške službe in odšel v Prago študirati slikarstvo. Tam ga je kot 23-letnega študenta na študij sprejel slavn hrvaški slikar in rektor praške Umetnostne akademije prof. Vlaho Bukovac. Rudolf je sprejemni izpit na akademiji izdelal tako všečno, da so ga sprejeli kar v 3. letnik. Študiral je v letih 1905 do 1907, zaradi izjemnega talenta je bil oproščen zadnjega letnika študija in to leto preživel v Boki Kotorski. Tu je pridno slikal in se v Prago vrnil z mnogimi lepimi slikami Jadranskega morja. Ko jih je prof. Bukovac videl, je zanje prejel diplomu praške Umetniške akademije in leta 1907 postal akademski slikar. Leto kasneje je postal profesor risanja na vojni realki v Strassu, leta 1910 pa je živel v Grazu.



Rudolf Marčič: V Maksimiru



Rudolf Marčič: motiv
z morja.



Rudolf Marčič: motiv iz
Dalmacije.

NA JADRANSKEM MORJU

V začetku prve svetovne vojne se je z ženo in sinom vrnil v Jugoslavijo. Leta 1921 je se kot podpolkovnik dokončno upokojil in za vedno poslovil od vojaškega stanu. Potem se je v celoti posvetil slikarstvu. Živel je v Dalmaciji in Hrvaškem Primorju. Leta 1926 je Rudolf Marčič odkril otok Koločep pri Dubrovniku, ki mu je bil tako všeč, da je na njem organiziral slikarsko šolo, ki so jo obiskovali številni slikarji. Na Koločepu si je tudi ustvaril svoj dom, kjer je neumorno slikal, predvsem motive povezane z ladjami, morjem, in življenjem ljudi ob njem.

V zrelih letih se je preselil v Lovran na vzhodno obalo Istre, kjer je še naprej ustvarjal. V njegovem ateljeju je bilo vedno vsaj 300 slik, ki so si jih obiskovalci nenehno ogledovali in kupovali. Tako so se lepote Jadranskega morja, ki jih je na slikah upodobil slikar Marčič, razširile domala po vsem svetu. Skoraj vsako leto je prihajal tudi v Slovenijo in med bivanjem na Gorenjskem, naslikal veliko lepih slik, zlasti Bleda z okolico in drugih krajev.

Rudolf Marčič izhaja iz prve generacije slovenskih slikarjev, skupaj s Tratnikom, Birollo in Gasparijem. Zaradi svojega specifičnega pristopa je kot slikar dosegel izjemno raven in se zapisal v zgodovino umetnosti kot eden najboljših impresionistov.



Rudolf Marčič: Zadnje potovanje starca Milovana.

Svojo prvo večjo in odmevno razstavo slik je predstavil še kot študent praške Umetnostne akademije leta 1906 v Pragi, istega leta pa še v Sofiji. Potem so se razstave vrstile druga za drugo. V vsem svojem življenju je razstavljal na prek 60 razstavah, med drugim v Trstu, Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Grazu, Krakovu, Londonu, Liverpoolu in drugih mestih po Evropi. Njegovo slikarsko ustvarjalnost cenijo na več tisoč slik, ki se nahajajo po vsem svetu. Našli so jih po Evropi, Ameriki, celo v Šanghaju. Njegova slika »Bitka pri Kolinu« visi v muzeju na Dunaju. Prve slike Litije, njegovega rojstnega kraja, vise v umetnostnih galerijah v Sofiji.

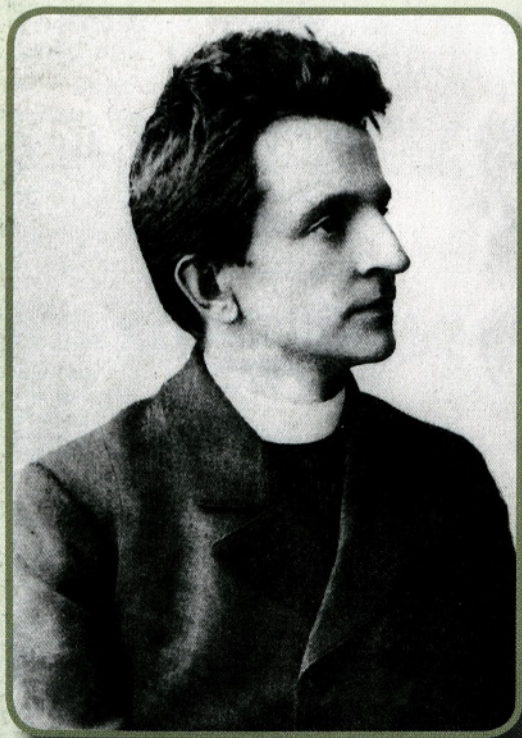
Rudolf Marčič je umrl 13. oktobra 1960 v Lovranu.



Anton MEDVED

(1869-1910)

pesnik in dramatik



V slovensko poezijo se je na prelomu 19. v 20. stol. vpisal tudi Anton Medved. Rojen je bil v Kamniku, 19. maja 1869, v družini sodarskega mojstra in »meščana« Aloyza Medveda in matere Barbare, ki je bila ljubiteljica knjig in zelo čustvena. Sin Anton je bil tudi po značaju podoben materi in je bil med enajstimi otroki njen ljubljeneček. Verjetno je prav njena prezgodnja smrt, v času, ko je Anton obiskoval drugi razred gimnazije v Ljubljani, v njem pustila trajne sledi. Materina smrt ga je tako prizadela, da je neprestano jokal in ni več našel pravega smisla umir-jenega življenja. Po končani gimnaziji leta 1888 se je namreč odločil, da bo duhovnik. Poglavitni vzrok za to odločitev je bila močna navezanost na mater, ki si je že ob njegovem rojstvu želela sina videti kot duhovnika. Verjetno pa je na njegovo odločitev vplivalo tudi socialno stanje v družini, saj je bilo že v obdobju, ko je obiskoval gimnazijo, povezano z velikimi odpovedmi, ki bi bile še mnogo večje, če bi želel študij nadaljevati na Dunaju ali v Gradcu.

O njegovem stanju po materini smrti priča tudi pismo iz leta 1890: »*V meni se spajata res dve nasprotiji: včasih sem (prav iz srca nikoli) šaljiv, brez vsake resnosti, a včasih se me z vsemi močmi oklene resnost. Kadar pri svojem oknu gledam v svet, navda me taka mržnja in sovraštvo nanj, da kar trepečem. Tako se mi zdi ničev, tako podel, da sem v nekem oziru vesel, da ga namreč ni treba bližje gledati...*«

Anton med študijem ni stanoval v semenišču temveč v samostanu lazaristov. Med študijem bogoslovja se je že prvem letniku pojavil med sodelavci semeniškega literarnega glasila Ciril-Metodovega društva, v katerega se je včlanil leta 1889. Medved je bil vzoren študent, obenem pa se je čedalje bolj posvečal poeziji. Objavljal je v glasilu »Dom in svet«, med njegovimi prvimi izdajami je knjižica Pomladni

Anton Medved je bil plodovit pesnik in dramatik. Sprva se je posvečal epskemu pesništvu, v katerem si je prizadeval izraziti svoje razdvojeno življenje, pozneje pa je pisal trpko pesimistično liriko. Medvedove izbrane pesmi so izšle v dveh zvezkih: Poezije I leta 1905 in Poezije II (1909).

V ugodnih razmerah bi se Anton Medved lahko razvil v dobrega dramatika. V verzih je pisal predvsem zgodovinske motive : romantična tragedija

Viljem Ostrovrhar (1894) in Na odru življenja (1902), ter dvodelna klasicistična tragedija Kacijanar (1895), ki jo je leta 1910 predelal v eno dramo. V prozi je napisal tragedijo iz kmečkega upora Za pravdo in srce (1896). Pisal je tudi igre in komedije iz sodobnega življenja. Med ljudskimi igrami je najboljša Stari in mladi. Ostala Medvedova dela: Na ogledih (1903), Posestrimi (1905) in Črnošolec (1909).



A. MEDVED: POEZIJE

ZALOŽILA KATOLIŠKA DRUKVARNA
V LJUBLJANI

TISK
KATOL. TISK. DRUŠTVA
V POSTOJNI

za leto 1905

glasi. V duhovnika je bil posvečen leta 1892, prvo mašo pa je imel v Kamniku. Isto leto mu je bilo določeno prvo službeno mesto v Semiču v Beli krajini. S tem se mu je uresničil eden od ciljev, postal je samostojen, hkrati pa je začel svojo literarno pot, ki je bila polna vedno novih stvaritev. Medved je v tem času doživljal pravi literarni izbruh, saj je ustvarjal nenavadno veliko število pesmi. Začenjal je tudi s pisanjem dram, s katerimi se je sicer ukvarjal že v gimnazijskih letih. Pod psevdonimom A.M. je polnil strani »Doma in sveta« ter »Ljubljanskega zvona«, kjer je objavljial pod psevdonimi Bistran, Filodem, Zdeslav, Dolenjec, L.V., L. A. in Novljan. Prav objavljanje v Ljubljanskem zvonu, ki je bilo v tistem času zelo uveljavljeno glasilo, mu je pomenilo veliko priznanje. Zaradi ohlajanja odnosov z uredništvom je v njem za nekaj let umolknil, v letih 1899 in 1900 pa je nato izdal najmočnejši izpovedni cikel »V gozdu«.

Leta 1894 je bil premeščen v Črnomelj, isto leto pa še v Šmarje pri Grosupljem. Ločitev od Bele krajine je bila zanj boleča, kar je izrazil s pesmijo Slovo od bele Krajine. V Šmarju Medved ni veliko pisal, bolj se je posvetil drami in v tem času dokončal drame »Ostrovihar«, »Kacijanar« in »Za pravdo in srce«.

V obdobju, ko se je Medved začel srečevati s čedalje pogostejšimi premestitvami, je njegova življenjska pot počasi začela dobivati tragičen prizvok. Njegov preobčutljivi značaj, rahločutnost in razpoloženijska nihanja, so ga vodila v omamo alkohola in vsa prizadevanja prijateljev so bila zaman. Zdelo se je, kot da bi se zavestno odločil za takšno nadaljevanje poti. Iz Šmarja je bil premeščen v Bohinjsko

Bistrico. Sčasoma je Medved postajal čedalje bolj duševno in telesno strt in leta 1898 so ga poslali v grad Kainbach pri Gradcu, ki je bil neke vrste poboljševalnica. Še istega leta se je vrnil in nastopil službo kaplana v Trnovem pri Ljubljani, nato so ga po bolniškem dopustu dodelili na **Vače pri Litiji**, kjer mu je bilo v začetku vseč, po dveh mesecih pa ga je njegov občutljiv in nemiren značaj spet izdal in do psihičnega zloma spet ni bilo več daleč. Potem je odšel na zdravljenje v ljubljansko Leonišče, nato pa je bil kot ekspozit premeščen na **Konjšico**, visoko v zasavskih hribih nad dolino Save, ki je bila takrat ena od kazenskih župnij v ljubljanski škofiji. Na Konjšici je službo nastopil 11. junija 1900. Po podatkih v škofijskem arhivu je bila Konjšica pred prihodom Medveda 30 let brez duhovnika.

Medved je že pred prihodom na Konjšico rad pregloboko pogledal v kozarec. Navsezadnje ga je to tudi pripeljalo na Konjšico, ki je veljala kot kazenska župnija. Medvedov oče je bil v Kamniku slabe volje zaradi sinovega pijančevanja in mu je nekoč pisal pismo: »Ljubi sin! Ali si človek ali zverina?« Anton Medved mu je odpisal: »Dragi oče! Odgovarjam na vprašanje. Kot Anton sem človek, kot Medved zverina.«

Ko so ga na Konjšici nekoč vprašali kaj je to ekspozit, je pojasnil: »Expositus omnibus periculis, to se pravi: izpostavljen vsem težavam in skušnjavam, nevarnostim, duševnim in telesnim.«

PEPEL IN SPOMIN

Pepel in spomin

Na polju ogenj se blesti,
trepeče kvišku živ, vesel...

A veter dahne – žar ugasne,
okrog se razprši pepel.

Ugasnil bodem tudi jaz,
Ko bode smrtni dih zavel.
Od roda, od sveta pozabljen,
Jaz ogenj – moj spomin pepel.

Anton Medved

V samotni in oddaljeni vasici je bilo Medvedu kar vseč in je delal mirno in zadovoljno. Na Konjšici je tudi slikal, med drugim je naslikal tudi vas, vendar se je v tem času veliko njegovih del in slik tudi izgubilo.

Znan je dogodek s Konjšice, ki ga je v Jutru leta 1936 opisal litijski kronist in pisatelj Jože Župančič: »Pesnik Medved je v potočku pod vasjo naredil majhne stope. Kadar jih je voda gnala, se je slišalo daleč po mirni pokrajini glasno zvončkljanje melodije iz prvega verz pesmi »Naprej zastava slave«. Medved se je s to napravo rad tudi pohvalil rekoč: »Naj ve svet, da smo tu gori tudi narodnjaki.«

Na Konjšici je Medved vodil tudi zasilno šolo in se pripravljaj na župnijski izpit. V tem času pa je bil pesnik tudi pridno literarno ustvarjal. Na Konjšici so nastale njegove izpovedne pesmi: »Gazelice«, »Bršljan in bodice«, »Trtje in povrtje«, »Trnjevi šopki«, »Trnolje«, »Moja sreča« in »Na mojem grobu«. Kljub temu da Medved na Konjšici ni bil val nepretgoma, saj je bil zaradi zdravljenja večkrat odsoten, je bila ta majhna vasica njegovo najdaljše službeno mesto.

Kljub bogatemu ustvarjalnemu obdobju Medved ni opustil zamisli o samostojnem natisu svojih pesmi. Izbor svojih pesmi je pravzaprav zaključil, saj slonijo poznejše »Poezije« iz leta 1906 predvsem na pesmih nastalih v Bohinjski Bistrici in na Konjšici. Vendar ga je samota na Konjšici začela tudi utrujati in leta 1904 je bil Medved tako duševno in telesno strt ter bolan, da so ga urgentno pripeljali v bolnišnico v Novo mesto. Ko si je malo opomogel je bolnišnico

samovoljno zapustil in se nastanil pri svojem prijatelju in svetovalcu Franu Saleškemu Finžgarju v Želimljah.

Znana sta tudi dogodka s Konjšice, ko je Medved kupil sod vina in ga shranil v kleti pri gostilničarki, kamor je potem vsak večer prihajal na svojo merico in pogovore z domačini. Tudi njegova zasilna šola na Konjšici je doživljala težave, čeprav so jo starši podpirali. Takratni župan je na Konjšico poslal šolsko inšpekcijo, češ, da šola ne kaže uspehov in da zato ni potrebna, vendar je šolski nadzornik po pregledu županovo pritožbo uničil.

Leta 1905 je bil premeščen v Presko, istega leta pa na protialkoholno zdravljenje v Pranthof v Avstriji. V tem času so izšle njegove Poezije v luksuzni opremi in z naslovno ilustracijo slikarja Ivana Vavpotiča. Po odhodu s Pranthofa je odšel na Dunaj, nato pa na novo službeno mesto na Breznico. Vendar ga je bolj vleklo drugam in leta 1908 je postal župnik na Turjaku, kjer je 12. marca 1910 umrl, star 41 let. Pokopan je v Kamniku.



Polde MIHELIČ

(1926-2007)

slikar



Polde Mihelič je bil rojen 11. novembra 1923 v Vrhpolju pri Kamniku v številni družini, v kateri je bilo 10 otrok. Leta 1926 se je družina preselila v Oševke pri Kamniku, kjer je oče sezidal skromno hišico. V letih 1931-1938 je Polde obiskoval ljudsko šolo v Nevljah pri Kamniku. Že leta 1939 se je spoznal s kamniškim keramikom Rudolfom Šnablom,

doma pa je pomagal staremu očetu pri prodaji kolomaza (šmira) po okoliških vaseh.

Leto 1943 je bilo za Poldeta Miheliča zelo težko. Nemške oblasti so ga namreč prisilno mobilizirale v nemško vojsko in najprej so ga poslali v Francijo, nato pa na vzhodno rusko fronto, ki je bila še posebej huda.

Septembra 1944 je izkoristil priložnost, ušel je iz nemške vojske in se priključil Rusom. Ti so ga poslali v taborišče v Sibirijo, kjer je tudi dočakal konec druge svetovne vojne. Domov se je vrnil šele leta 1946, veselje ob vrnitvi pa mu je zagrenila novica, da sta mu medtem umrla mati in brat in da se je oče drugič poročil, kar ga je zelo prizadelo.

Leta 1947 se je zaposlil pri izdelovalcu gumbov Hrličku, naslednje leto pa je bil vpoklican v JLA. Ko se je leta 1949 vrnil s služenja vojaškega roka, se je zaposlil v kamniškem Svit. V Kamniku ga je znani likovni pedagog Zoran Didek usmeril v šolo za oblikovanje, kjer je bil leta 1949 sprejet, čez štiri leta (1953) pa se je vpisal na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani. V dijaških in študentskih letih se je preživil s priložnostnimi deli kot nabiranje zdravilnih zelišč, gob, krhlike, pa tudi naslikal je kaj. Že naslednje leto so ga z Akademije odpustili, verjetno zaradi političnih razlogov oz. zato, ker je bil med vojno (proti svoji volji) v nemški vojski. Uradna

obrazložitev njegovega odpusta z Akademije je bila, da je premalo napredoval. Poleg prisilnega odhoda v nemško vojsko in materine smrti je bil za Poldeta Miheliča to najhujši udarec v življenju. Vendar je prenesel tudi tega. Iskal je službo, in jo leta 1954 s težavo našel v Ilirski Bistrici, kar je bila njegova prva redna služba.

Polde Mihelič je v Litijo prišel leta 1956 in v Osnovni šoli Litija nastopil službo učitelja likovnega pouka. Na osnovi lastnih ocen je v Litiji preživel več kot 20 najlepših let v svojem življenju.

V Litiji je spoznal tudi kasnejšo ženo Veroniko, ki mu je bila zvesta in dobra družica. Leta 1957 je opravil strokovni izpit, svojo prvo razstavo pa je doživel leta 1958 v Ljubljani.

Z Veroniko sta se poročila leta 1962, istega leta se je tudi rodila hči Barbara.

Poldeta Miheliča je leta 1976 začela pri delu ovirati okvara hrbtenice, začel je delati le v polovičnem delovnem času, leta 1978 pa je bil invalidsko upokojen.

Po upokojitvi se je preselil v očetovo hišo v Oševke, jo obnovil in v njej uredil atelje. Tu je živel v miru, pogledoval na Kamniške planine in nadaljeval svojo slikarsko pot.

Leta 1985 je Polde Mihelič v Kamniku prejel nagrado Toma Brejca, leta 1987 pa je postal član Društva slovenskih likovnih umetnikov. Leta 1989 je s pomočjo hčere Barbare svoje domovanje povečal, ga lepo uredil in v njem živel ustvarjalno in mirno življenje



Značilna slika Poldeta Miheliča: motiv davnega vaškega življenja.



Polde Mihelič leta 1999 v Kamniku, na predstavitvi svoje monografije »Včerajšnji svet«.



ter z ugašajočimi spomini na težko življenje, ki ga je spremljalo v nekaterih življenjskih obdobjih.

Polde Mihelič pa ni le slikal, temveč je tudi pisal črtice in pesmi. Zelo zanimive zgodbe je objavil v delu »Zgodbe od včeraj, 2003 (Črtice, pesmi in slike) in Kaplje minevanja, 2005 (Črtice, pesmi in slike).

Umrli je 18. avgusta 2007 v Kamniku oz. Oševku pri Kamniku.

Polde Mihelič je imel 37 samostojnih in 42 skupinskih razstav. Bil je slikarski posebnec: samorastnik in hkrati šolan slikar, obenem originalen in razpoznaven, pravljicar in pripovednik, radoživ hudomušnež in otožen nostalgik. V srcu otrok in v duši modrec, pričevalec in kronist.

Na predstavitvi slikarske monografije Poldeta Miheliča »Včerajšnji svet«, 15. decembra 1999, v kamniški galeriji »Veronika«, je dr. Cene Avguštin v spremni besedi monografije zapisal: »**Po Maksimu Gaspariju in Gvidonu Birolli smo imeli Slovenci malo slikarjev, ki so pisano pojavnost stare slovenske vasi oživali v tako sklenjeni podobi, s takšno občutljivostjo in toplino, kot slikar Polde Mihelič. Njegovo delo nas še bolj privlači danes, ko nekdanja podoba naših kmečkih naselij umira in ko moderna civilizacija z bolečo doslednostjo zavrača nekdanje vrednote, materialne in duhovne.**«

Viktor PARMA

(1858-1924)

skladatelj, okrajni glavar



Viktor Parma je bolj kot okrajni glavar v Litiji in drugih krajih pomemben in znan kot skladatelj. Rojen je bil 20. februarja 1858 v Trstu. Korenine rodbine Parma naj bi segale v zaledje Benetk, od tam pa se je ena veja odselila v Slovenijo, kjer se je poslovenila. Oče Ivan Parma je bil visok policijski državni uradnik, zato se je moral velikokrat po službeni dolžnosti seliti. Tako je bil tudi v obdobju Viktorjevega otroštva leta 1862 prestavljen v Benetke, kjer je Viktor začel obiskovati italijansko osnovno šolo. Oče je z njim sicer govoril slovensko, čeprav mu jezik ni prav dobro tekel, malce ga je pri tem ovirala službena nemščina. Nato je bil oče premeščen v Zadar, kjer je Viktor končal osnovno šolo in se vpisal v gimnazijo v Zadru. Tedaj se je začel zanimati tudi za glasbo in pričel igrati v tamkajšnjem opernem orkestru. Oče je za njegovo glasbeno izobraževanje skrbel zelo temeljito in preudarno. Med bivanjem v Zadru se je Viktor naučil hrvaškega jezika. Tako je že kot mladenič govoril italijansko, nemško, hrvaško in slovensko. Gimnazijo je nadaljeval še v Novem mestu in Tridentu (Italija).

Že leta 1876 se je Viktor Parma odločil za velik življenjski korak. Ko je oče služboval v Celovcu, se je tam zbližal s koroškimi Slovenci. Kljub dejstvu, da bi mu italijanska usmerjenost in jezik prinesla več možnosti za uspeh, saj so Italijani v takratni državi veljali kot zgodovinski narod, se je Parma odločil, da ohrani svoje slovenske korenine. V tistem obdobju je uglasbil tudi svojo prvo koračnico »Slovenska duša«, s katero je postavil temelje slovenski nacionalni glasbi.

VIKTOR PARMA PRVIČ V LITIJ

Leta 1890 je prišel v Litijo, postavljen je bil na položaj državnega policijskega komisarja pri Okrajnem glavarstvu.

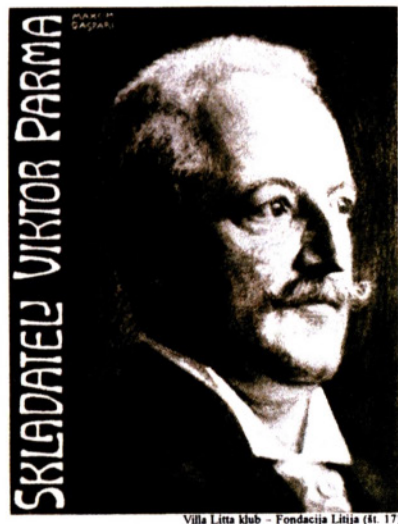
Ob prihodu v Litijo je bil Parma star 32 let. V tem času je dojel, da v glasbi še zdaleč ni povedal zadnje besede. Bil je sicer spoštovan izvajalec in upoštevan dirigent, a kot skladatelj se še ni proslavil. V času bivanja v Litiji se je odločil, da naredi prelom v slovenski glasbi in zapolni vrzel dotedanje odsotnosti izvirne slovenske nacionalne opere.

V Litiji je Parma našel tudi svojo življensko družico. To je bila Pavla Pavšin, prikupno litijsko dekle. Od ljubezenske iskre do poroke je bilo le še par korakov in 12. avgusta 1891 je Pavla Pavšin postala gospa Parmova. Poročni dopust sta preživela na Dunaju, kjer je Parma med medenimi tedni obudil tudi spomine na lepa študentska leta. S soprogo sta si ogledala nekaj opernih predstav in v Parmu je dozorela odločitev, da tudi sam napiše opero.

Po vrnitvi v Litijo je gospa Pavla Parma povila hčerko Beatrice. Nato je Parma v Litiji živel običajno življenje policijskega komisarja, obenem pa je bil glasbeno aktiven. Tedaj je ustvaril venček priljubljenih ljudskih pesmi, izstopala pa sta valčka »Bela Ljubljana« in »Pozdrav Gorenjski«.

V tistih letih so se v Litiji dogajale izjemno odmevne narodno zavedne prireditve, ustanovljena so bila številna slovenska društva, ki so se zavzemala in delovala za slovenske šole, jezik, kulturo in skratka večjo vlogo Slovencev v vsem družbenem in političnem življenju.

Takrat so v Litiji delovali Luka Svetec, Peter Jereb, Ljudmila Roblek in drugi pomembni nosilci slovenskih aktivnosti. Parmi, kot nadvse zavednemu Slovincu, je takšno vzdušje seveda ustrezalo, zato je dobival še dodaten navdih za komponiranje in prodor slovenske nacionalne opere. V Litiji je začel komponirati svojo prvo in hkrati tudi prvo slovensko opero »Urh, grof Celjski«.



Poštšina plačana pri pošti
1270 LITIJ
zap. št. 035 / 120



*Villa Litta klub – Fondacija Litija
Parmova ulica 9*

1270 Litija

V Litiji so leta 2003, ob 145. obletnici skladateljevega rojstva, v okviru Fondacije Villa Litta izdali spominsko pisemsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom.

Anekdota:

ŠALJIVEC IN DOBRIČINA

Ko je bil Viktor Parma v Litiji komisar pri Okrajnem glavarstvu, je bil njegov predstojnik, okrajni glavar, tudi navdušen lovec. Nekoč je šel glavar skozi Parmovo pisarno in s prsti potrkal na kup nerešenih spisov na njegovi mizi in dejal:

»Gospod komisar! Akti? Akti!«

Parma, dobričina, pa je smehljaje namignil na njegovo lovsko strast:

»Gospod glavar, akti niso zajci, da bi utekli.«

Ko je prišel čas za nadaljevanje študija, se je Viktorjeva družina odločila, da študij glasbe nadaljuje na Dunaju, kjer pa je Viktor poleg glasbe vpisal tudi pravo. Tako je od leta 1876 do 1881 živel na Dunaju in hkrati študiral pravo in glasbo.

Leta 1881 je Viktor Parma dokončal študij prava. Nekaj časa je omahoval med pravniško in negotovo glasbeno službo, nazadnje pa se je odločil za oboje, vendar je denar služil s pravniško službo. Nadaljeval je očetovo družinsko tradicijo in njegova prva služba je bila praktikant v cesarsko-kraljevi policiji v Trstu. Nato je bil premeščen na pravo službeno mesto in sicer na policijski komisariat v Ljubljano, kjer je živela njegova družina. To je Viktorju seveda zelo ustrezalo, saj se je v Ljubljani poleg službe začel udeleževati v kulturnem življenju, predvsem v svoji veliki ljubezni – glasbi.

Zadnja operna predstava.
Deželno gledališče v Ljubljani.

V torek, dné 2. aprila 1895. l.
Pod osebnim ravnateljstvom skladatelja
g. Viktorja Parme.

Na korist opernemu zboru.

Urh, grof Celjski.

Izvirna opera v treh dejanjih.
Spisal A. Funtek. Uglasbil V. Parma. Režiser g. J. Nolli.

Osebe:

Grof Urh Celjski	—	—	gospod Jos. Nolli.
Pengar, župan Teharski	—	—	gospod Vašiček.
Marjetica, njega hči	—	—	gospica Leščinska.
Ivan, nje ženin	—	—	gospod Beneš.
Valentin, Ivanov prijatelj	—	—	gospod Rus.
Jerica	—	—	gospica H. Towarnicka pl. Sasova.
Romar	—	—	gospod Štamcar.
Glasnik grofa Celjskega	—	—	gospod Perdan.
Prvi birič	—	—	gospod Tekalčev.
Drugi birič	—	—	gospod Černe.

Fantje, dekleta, starejšine, viteški slugi, biriči, spremstvo grofovo. — Dejanje se vrši sredi 15. stoletja.

Kolo v tretjem dejanju priredil gospod Ivan Zirkelbach.

Dramatično društvo.

Pri predstavi svira orkester sl. c. in kr. pešpolka Leopold II.
kralj Belgijcev šte. 27.

K tej predstavi vabi najljubneje

operni zbor.

Blagajnica se odpre ob 7. uri. — Začetek ob polu 8. uri zvečer.

Vabilo na predstavo opere »Urh, grof Celjski«, ki je bila v Ljubljani 2. aprila 1895.

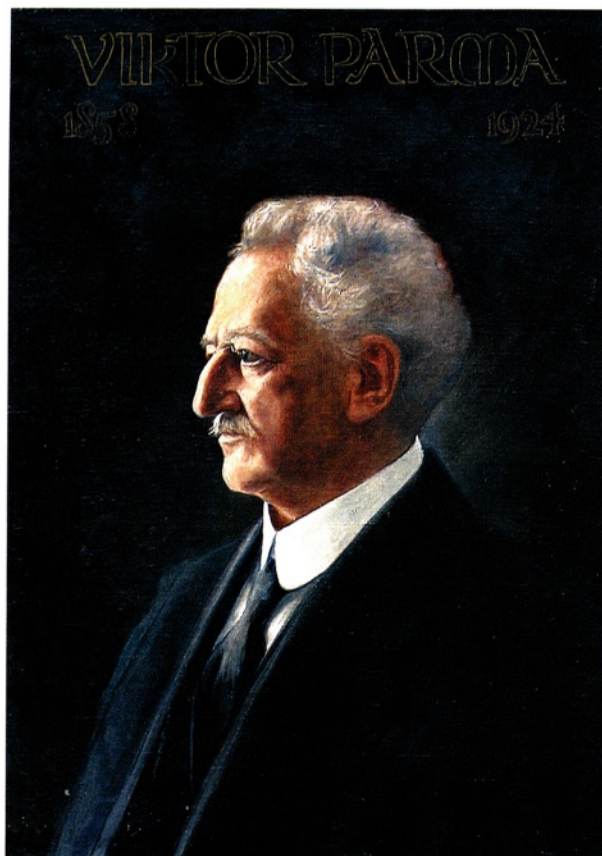


Vendar se je tudi za Parmo, kot državnega policijskega uradnika, začelo obdobje nenehnega premeščanja. Leta 1883 je nastopil službo policijskega komisarja v Kočevju. Tam je napisal nekaj skladb, zlasti pa je oblastem ugajal s »Slavnostno koračnico«, ki jo je napisal leta 1883 v počastitev cesarja Franca Jožefa na Kranjskem. Potem je bil kmalu premeščen v Kranj, nato na Reko, v Krško in druge kraje. Nenehnim Parmovim premestitvam je botrovalo predvsem dejstvo, da je povsem neprikrito deloval v slovenskih narodno-budiljskih organizacijah in se tudi odkrito zavzemal za krepitev slovenske vloge na vseh področjih.

Opero je dokončal leta 1894 v Postojni, kamor je bil tega leta spet premeščen. Premiera je bila 15. februarja 1895 v ljubljanskem Deželnem gledališču. Občinstvo je bilo navdušeno, rojena je bila prva slovenska opera. Kljub zelo ugodnemu sprejemu pri občinstvu, pa je bila uradna kritika bolj zadržana. To je bil zgodovinski dogodek za slovensko operno glasbo, saj je nastala prva slovenska opera, Viktorja Parma pa so začeli imenovati tudi »oče slovenske opere«.

Parmo so potem spet premeščali iz kraja v kraj. Najprej leta 1885 v Logatec, nato pa v Kamnik, Kranj, Črnomelj, Krško, Postojno, Trst...

Parma je nato še nekaj časa živel v Litiji, vendar se je zaradi policijskega nadzorstva leta 1915 preselil v Ljubljano, nato pa na Dunaj. Tu je ustvaril opereto »Zaročenec v škripcih«, ki je bila leta 1917 pripravljena za predstavitev in še vrsto drugih del. Na Dunaju je tudi zasnoval svojo veliko delo, opero »Zlatorog«.



V Parmovem salonu gostilne »Urška« v Litiji, ki sta jo vodila Franc in Lojzka Pleničar je visela slika skladatelja in okrajnega glavarja Viktorja Parme. Ker je bil Franc Pleničar dolga leta tajnik Okrajnega glavarstva, je salon imenoval po Parmu.



DELA VIKTORJA PARME

OPERE: »Urb, grof Celjski« (1894), »Ksenija« (1896), »Stara pesem« (1897), »Zlatorog« (1919), »Pavliha« (1924).

OPERETE: »Carične Amazonke« (1902), »Nečak« (1906), »Apolonov bram« oz. »Venerin bram« (1908), »Zaročnik v škripih« (1917).

GLASBA ZA GLEDALIŠČE: »Rokovnjači« (1897), »Legionarji« (1903), »Mogočni prstan« (1923).

VOKALNO INSTRUMENTALNA DELA: »Povodni mož« (1910), »Lepa kumica«, »Sveti Senan« (1922). Instrumentalna dela: »Pesnijski venec« (potpuri slovenskih pesmi 1883), »Milica polka« (1883), »Slavnostna koračnica« (1883), »Spomin na Kranj« (četvorka 1885), »Triglav« (četvorka 1883), »Pozdrav Gorenjski« (valček 1892), »Bela Ljubljana« (valček 1892), »Pod svojo streho« (polka mazurka 1896), »Ex Galopp« (1897), »Frou-Frou« (polka piz-zicato 1897), »Triglavske rože« (valček 1900), »Slovenske cvetke« (podpuri 1900), »Ne udajmo se« (koračnica 1903), »Straža ob Savi« (koračnica 1912), »Balkanska koračnica« (1912), »Rosita bolero« (španski ples 1913), »V medenih tednih« (polka 1914), »Cesarska koračnica« (1917), »Prestolonaslednikova koračnica« (1917), »Veseli pastir« (valček 1920), »Naši fantje« (koračnica 1922), »Jadranska straža« (koračnica 1924).

GODALNI KVARTET: Godalni kvartet v A-duru (1922).

VOKALNA DELA: »Hajd na ples« (polka za ženski zbor 1889), »Svarilo« (ženski zbor 1891), »Čolnčku« (mešani zbor 1900), »Projekt« (tenor s klavirjem 1906), »Poslednja noč« (tenor s klavirjem 1906), »Zdravica« (napitnice za petje in klavir: To sladko vince (J. N. Resman), Sezidal sem si vinski bram (V. Kurnik), Oj zlata vinska kapljica (T. Doksov), Slovinci Slovenca vabi (A. Slomšek), Povsod me poznajo (belokranjska), 1911. »Na dopust« (koračnica za moški zbor, J. Stritar, 1911), »Hej fantje, kje ste?« (moški zbor, R. Maister, 1914), »Veseli pastir« (valček za moški zbor (S. Gregorčič, 1920).

DRUGIČ V LITIJ

Drugič je Viktor Parma prišel v Litijo leta 1906 na mesto glavarja Okrajnega glavarstva Litija, ki je obsegalo območje od Vač do Višnje Gore in od Zagorja do Janč. Parma je Litijo dobro poznal že iz prvega bivanja v njej in to mu je ustrezalo. Tudi bližina Ljubljane mu je ugajala, nenazadnje pa tudi Zagreb ni bil tako daleč. V Litiji je Parma kot okrajni glavar pridno naprej ustvarjal svoja glasbena dela. Leta 1907 je dodelal opereto »Nečak«, premiera je bila 18. septembra 1907 v Zagrebu, kjer je požela sijajni uspeh. Naslednje leto je bilo za Parmo zelo uspešno. V Osijeku je bila predstava njegove opere »Ksenija«, ki je nato predstavitev doživela tudi v Beogradu. Povsod je bilo navdušenje veliko. Parma se je nato posvetil predvsem komponiranju operet in to delo mu je šlo kar dobro od rok.

V času bivanja v Litiji je Parma leta 1908 prejel tudi visoko odlikovanje vojvodinje Mecklenburške, ki mu je odlikovanje podelila za pomoč in izdana soglasja za arheološka izkopavanja na območju Litije in Vač. Tega leta je v Litiji dopolnil 50 let in čestitke ob tem jubileju

je prejemal od blizu in daleč. Slovenski in hrvaški tisk mu je posvetil veliko člankov, intervjujev in opisov njegovih glasbenih dosežkov.

Parma je v tem obdobju ustvarjal razne glasbene zvrsti. Njegova opereta »Apolonov hram« je močno razburila oblasti v Avstro-Ogrski, ki so jo ocenjevale kot pohujšljivo, opereta »Amazonke« pa je bila dobro sprejeta.

Prva svetovna vojna je Parmo doletela v Litiji. Ni mu bilo všeč, da so se s to vojno med seboj sprli slovanski narodi, kar je tudi jasno izražal. Nekoč, avgusta leta 1914, je kot mnogokrat dotlej s prijatelji sedel v restavraciji »Pošta« v Litiji in razglabljal o vojni. Parma je v pogovoru odkrito povedal, da ni prav, da je Avstro-Ogrska napadla Srbijo in da se Slovani tepejo med seboj. Ker je ta pogovor poslušal tudi nek oficir avstrijske železniške inženirske enote, je to nemudoma sporočil naprej na višje oblasti in za Parmo so se pričele velike težave. Za osem dni so ga zaprli in zasliševali, ker pa niso našli nobenih materialnih dokazov, so ga izpustili, vendar so ga naslednjega leta kot vladnega svetnika upokojili.



Narodno gledališče v Mariboru

Predstava 38

Nedelja

Sezona 1923-24

18. Nov. 1923

Ob 20. uri.

IZVEN.

Gostuje Zdenko Knitti, član zagrebške opere.

Zlatorog

Opera v treh dejanjih s predigro (4 slike).

Po Rudolf Baumbachovi pesnitvi napisal Richard Brauer. Poslovenil Cvetko Gula:

Viglasbil: Viktor Parma.

Režiser: Pavel Pauerger.

OSEBE:

Mati Katra, kmetarica ob Solčnem mostu . . . Mitrovičeva
Jerica, njena hči Vladimirova
Janez, lovec iz Trente Knitti k. g.
Špela, pianistica Kogejeva
Jaka, stari pastir Stajgar
Tundo, mlad lovec Škafinšek
Marko Gavorov
Antonio (trgovca iz Benetk) Urvalek
Učitelj Tuzar

Panje in dekleta, strelci, šolski otroci, godci, bele žene, vile in cvetlice.

Plesne točke z otroki nastudirala Anica Mitrovič.

Predigra se vrši na Komnu; prvo dejanje pred kočno ob Soči; drugo v gostilniški sobi v koči ob Soči in tretje v kraljestvu Zlatoroga in belih žen.

Med izvajanjem vstop ni dovoljen.

Po polteljski odredbi in v interesu občinstva je prepovedan vstop v parter in na balkon s dobrih, palčkami, klobukom in površnikom. Občinstvo se prosti, da te predmete ostavi v garderobi.

Cene prostorom:	Ima	Prilaga	Ima	Cene prostorom:	Ima	Prilaga	Ima
Lože: zadnje Din	80	100	125	Balkonski sed.: I. vrste	15	15	25
„ posamezn. sedež	16	20	25	„ „ II.-III. „	12	15	15
„ sprednje	65	80	100	„ „ IV.-VI. „	8	10	12
„ posamezn. sedež	13	16	20	Galerijski sed.: I. v. „ „ „	6	6	10
Parterni sedeži: I. vrste	18	20	30	„ „ „ II. „ „ „	5	6	8
„ „ „ II.-III. „	15	18	25	„ „ „ III. „ „ „	5	6	8
„ „ „ IV.-VII. „	12	15	22	Stojilke: s prstom (iz traljati) „	3	4	6
„ „ „ VIII.-IX. „	10	12	18	„ „ „ „ „	3	4	6

Blagajna se odpre ob 19. Začetek predstave ob 20. Konec okrog 23.

Vaše blagorodje!

V soboto 3. marca 1923 proslavi Narodno gledališče v Mariboru 65-letnico rojstva in 40-letnico kompozitorskega delovanja slovenskega komponista

VIKTORJA PARME.

Ob tej priliki se vprizori v Narodnem gledališču njegova prva opera

»URH, GROF CELJSKI«

katera je ob enem bila tudi časovno prva slovenska opera.

Uprava Narodnega gledališča v Mariboru si šteje v prijetno dolžnost da Vas o tem obvesti in najvljudneje povabi na blagohotno udeležbo te proslave.

V Mariboru, 15. februarja 1923.

Upravnik:

Dr. Radovan Brenčič m. p.

Vabilo na predstavo Parmove opere »Zlatorog«, 18. novembra 1923 v Mariboru.

Ob 65. obletnici rojstva in 40. obletnici skladateljskega delovanja, so v Mariboru 15. februarja 1923, uprizorili prvo slovensko opero Viktorja Parme »Urh, grof Celjski«.



Ko se je prva svetovna vojna končala, se je Parma zaradi različnih težav v Slovenijo vrnil šele leta 1920 in postal častni direktor mariborskega Narodnega gledališča. Med tem je dokončal opero »Zlatorog« in krstna predstava je bila 17. marca 1921 v ljubljanski operni hiši. Uspeh njegovega »Zlatoroga« je bil imeniten, opera je doživela kar 14 ponovitev. Občinstvo jo je nadvse lepo sprejelo, nekateri kritiki, med njimi je bil najglasnejši skladatelj Anton Lajovic, pa so opero v časopisnih člankih raztrgali. Parma je na osnovi tega zaključil, da ga strokovne strukture v Ljubljani ne sprejemajo, zato se je dokončno ustalil v Mariboru. Tu je bil zelo aktiven, saj je komponiral in dirigiral. Novembra leta 1924 je hudo zbolel, pravzaprav so prepozno odkrili njegovo že razraščeno bolezen. Umrl je 25. decembra 1924, na božični dan, v Mariboru. Krsto z njegovimi posmrtnimi ostanki so po železnici prepeljali v Ljubljano. Na poti od Maribora do Ljubljane so se ne železniških postajal zbirale množice ljudi in se poslovile od njega. Pokopali so ga v Ljubljani, na pogrebu pa so se od njega poslovili najvišji predstavniki oblastnega in glasbenega življenja in s tem izrazili naklonjenost Ljubljane do velikega skladatelja, ki je vse življenje deloval za napredek slovenske narodne zavesti. V Litiji je po Viktorju Parmi imenovana ulica, ki poteka mimo starega glavarstva, v katerem je živel in delal. Sedaj je v njem litijska knjižnica.



Josip PASTOR

(1901-1983)

rudarski strokovnjak



Josip Pastor je bil rudarski strokovnjak. Delal je v mnogih slovenskih in tujih rudnikih, dolgo je bil obratovodja in glavni vodja litijskega rudnika v Sitarjencu.

Rudarstvo se je v Litiji in okolici pričelo že v železni dobi in litijski rudnik v Sitarjencu je eden najstarejših pri nas. V Sitarjencu in okolici so rudarili tudi Rimljani, nadaljevalo se je vse do reformacije, ko je rudarstvo doseglo enega svojih viškov. Potem je za nekaj stoletij zamrlo, ker so se glavni rudarski strokovnjaki zaradi protireformacijskih pritiskov umaknili, v glavnem v Nemčijo. Sledi rudarjenja so se v Litiji in okolici sčasoma zakrile, še vedno pa so ponekod ostale sledi žlindre in starih nasipov, ki jih je že zdavnaj prerasel gozd. Glavna rudarska območja so bila v Litiji, Reka Gozdu, Štangarskih Poljanah, v Maljeku, Zavrstniku, področju južno od Vač in Ponovičah.

Ponoven začetek rudarjenja v Litiji se je začel v 19. stoletju. V Sitarjencu so kopali galenit, barit, sfalerit, cinabarit in manjše količine drugih rud. Rudnik je upravljal delniška družba, ki je po prihodu železnice v Litijo (1849) ob železnici zgradila topilnico (1882) in jo z žičnico povezala z izhodnim rovom na severni strani Sitarjevca, od koder so rudo vozili v topilnico. Obdobje pred prvo svetovno vojno je bilo rudarsko najbolj intenzivno. Litijski rudnik je razvil obsežna raziskovanja in izkoriščal veliko različnih rudnih polj. V topilnico niso vozili rude le iz Sitarjevca, temveč tudi iz drugih rudnikov v Evropi in Afriki. Iz rudnikov v okolici Litije so rudo v topilnico vozili z vozovi in konjskimi vpregami. Rudnik Litija v Sitarjencu je nato deloval do leta 1965, ko so dela v njem dokončno ustavili.



Rudnik Litija na Sitarjencu leta 1930, ko ga je upravljala Litijska rudarska družba.

Topilnica je po prvi svetovni vojni zašla v težave, predvsem zaradi ekonomskih razlogov, ker je rude v Sitarjencu zmanjkovalo, delno pa tudi zaradi sporov s čebelarji, ki so jim izpušni plini iz topilnice delali škodo. Leta 1930 so topilnico ustavili in podrli, stroje so prodali, zemljišča in zgradbe pa je prevzela Predilnica Litija, kjer je bil delničar tudi predsednik rudarske delniške družbe A. Praprotnik.

Josip Pastor je bil rojen 13. novembra 1901 v kraju Kutovenka na Češkem. Oče je kot rudar živel v Litiji, mati pa mu je umrla leta 1943. Josip oz. Jože je osnovno šolo obiskoval v različnih krajih, saj se

je družina selila glede na očetovo zaposlitev. Delati je začel zgodaj, saj se je že leta 1916 zaposlil na Češkem, še istega leta pa v rudniški separaciji v Trbovljah. Nato je štiri leta delal v romunskih rudnikih, leta 1921 je prišel v rudnik Krmelj, leto kasneje pa v rudnik Kočevje. Rudarsko šolo je zelo uspešno zaključil leta 1924 v Celju, potem pa je dve leti delal kot jamomerec v rudniku Krmelj. Leta 1926 je začel delati v rudniku Sitarjavec v Litiji. Najprej je bil jamomerec, nato mojster in obratovodja. V Litiji je ostal do leta 1930, nato je bil dve leti zaposlen v gradbeništvu na Jesenicah. Leta 1931 je

začel opravljati funkcijo obratovodje in ravnatelja v rudniku v Črni pri Kamniku, obenem pa je bil do leta 1935 tudi glavni obratovodja rudnika v Litiji. Nato se je nenehno selil iz Črne v Litijo in obratno. Obratovodja v litijemskem rudniku je bil tudi med 2. svetovno vojno, vendar je takrat rudnik zaradi vojne začasno prenehal obratovati.

Po osvoboditvi leta 1945 je Jože Pastor v rudniku Litija začel ponovno zavzeto in načrtno delati ter snovati načrte za prihodnost. Izdelal je vrsto poročil, študij, ekspertiz in pregledov ter postavil temelje ponovne oživitve rudarske proizvodnje. Vodilno vlogo v rudniku Litija je takrat sicer prevzel rudnik Mežica, ki je v Litiji želel delati s svojimi strokov-

njaki. Zato so Pastorja prestavili v rudnik kaolina v Črni pri Kamniku. Kmalu so ugotovili, da rudnik Litija brez njega ne bo uspešno deloval, zato se je vrnil in v litijemskem rudniku delal vse do prevzema novih dolžnosti. Leta 1949 je bil premeščen na mesto višjega industrijskega obratovodje na Generalni direkciji za rudarstvo, od leta 1950 naprej pa je bil višji industrijski obratovodja pri republiškem svetu za energetiko. Leta 1952 je se je litijski rudnik priključil oz. združil v Posavske rudnike svinca, cinka in barita, nato pa postal obrat rudnika barita Pleše iz Škofljice, Jože Pastor pa njegov vodja. Bil je odgovoren za vsa dela v litijemskem rudniku, ki ga je dejansko strokovno vodil.



Separacija in upravna zgradba rudnika Litija na Sitarjencu leta 1930.



Vsi zaposleni delavci v rudniku Litija na Sitarjevcu leta 1930.

Pastor je bil velik poznavalec rudnikov, še posebej litijskega. Tu je deloval zelo strokovno in načrtno. Njegov način delovanja ni bil zgolj izkoriščanje rude in nadaljnja predelava, marveč je vedno terjal tudi stalna raziskovalna dela in iskanje novih rudnih zalog. Dejansko je bil duša litijskega rudnika Sitarjavec. Obvladal je vse strokovne postopke rudarjenja, zelo odgovorno vodil proizvodnjo, skrbel za razvoj in užival veliko zaupanje in ugled.

Jože Pastor se je upokojil leta 1958. Takrat je imel rudnik Litija jamske obrate v Sitarjevcu, Zavrstniku, v Ponovičah in Zagorici, kjer so rudišča zgolj vzdrževali, v Maljeku pa je bilo že opuščeno. Rudnik je imel leta 1958 mokro mehanično separacijo, štiri drobilce s pralnim bobnastim sitom, sedem ločilnih strojev, en splav ter dva elevatorja. Zaposlenih je bilo 95 delavcev (13 žensk), 88 v rovih in 7 v režiji. Jože Pastor je umrl leta 1983, pokopan je na pokopališču v Šmartnem pri Litiji.

Viktor PETKOVŠEK

(1908-1994)

botanik



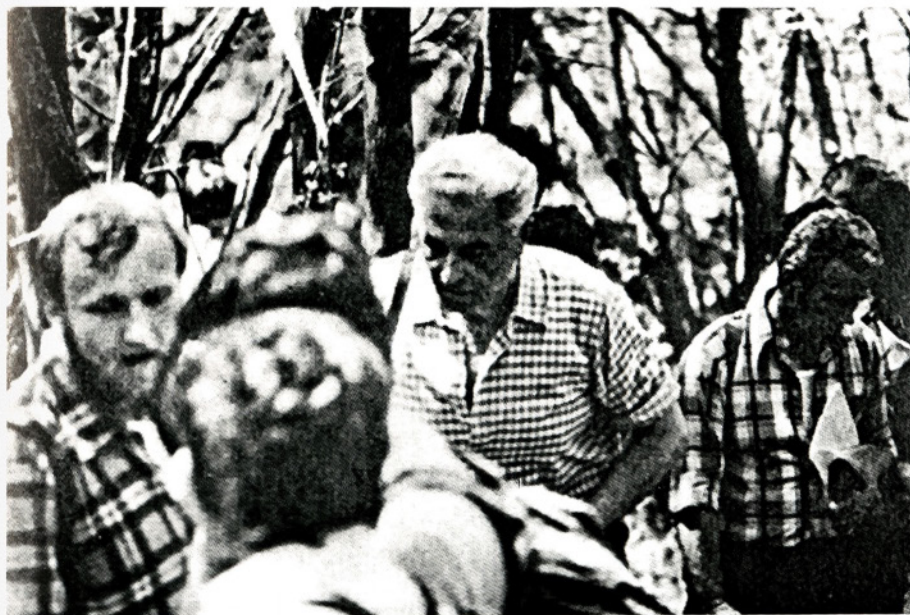
Prof. dr. Viktor Petkovšek je bil rojen 23. januarja 1908 v Litiji. Že v otroških letih se je družina preselila v Zidani most, od koder se je mladi Viktor pet let z vlakom vozil v celjsko gimnazijo, nato pa še tri leta v Ljubljano, kjer je leta 1927 maturiral.

Že kot otrok je z zanimanjem opazoval okolico, posebno so ga privlačile nenavadne naravne oblike hribov in gora. V Ljubljani je kmalu odkril botanični vrt, kjer se je srečal z vrtnarjem Francem Juvanom, ki je poznal mnogo več rastlin, kot jih je premoglo njegovo rodno Zasavje in mu je bil prvi mentor.

Leta 1927 se je vpisal na ljubljansko filozofsko fakulteto in junija 1931 diplomiral iz biologije. Po diplomi je služil vojaški rok v Sarajevu, decembra 1932 pa je dobil prvo službo profesorja v 1. gimnaziji (bivši realki) v Ljubljani. Gimnazija je imela kakovosten profesorski zbor, zelo lepo opremljen prirodopisni kabinet s herbariji in bogato knjižnico. V gimnaziji se je vključil v priprave za ustanovitev Prirodoslovnega društva, ki je bilo nato ustanovljeno leta 1934 in prve slovenske naravoslovne revije »Proteus«. Obenem se je Petkovšek vključil tudi v literarno-znanstveni odsek Slovenskega planinskega društva, ki ga je vodil dr. Henrik Tuma.

Leta 1936 je bil premeščen v Maribor, leta 1941, ob izbruhu druge svetovne vojne, pa se je umaknil nazaj v Ljubljano.

Med okupacijo je Viktor Petkovšek kot gimnazijski profesor doživel tudi zanimiv dogodek, ki ga je večkrat povedal: jeseni leta 1943 je po pouku v tretjem razredu gimnazije, k njemu pristopil dijak in mu zašepetal: »Odhajam v partizane in vas pozdravljam. Obenem vas svarim, da vas opazujejo!« Petkovšek ni nikoli izvedel, če se je dijak vrnil živ iz vojne, ker ga ni nikoli več videl.



Prof. dr. Viktor Petkovšek (v sredini) leta 1975 v Zasavju s študenti gozdarstva pri terenskem pouku.



Po vojni je Viktor Petkovšek junija 1946. leta prevzel vodstvo srednje vrtnarske šole v Šoštanju in Celju, paralelno pa poučeval tudi botaniko na srednji kmetijski šoli v Šentjurju. Avgusta 1947 je bil premeščen na Kmetijski znanstveni zavod v Ljubljani z nalogo, da v dveh mesecih pripravi vse potrebno za začetek predavanj in mikroskopskih vaj iz kmetijske botanike na novi fakulteti za agronomijo.

Leta 1947 je postal prvi predavatelj za botaniko na novoustanovljeni Fakulteti za agronomijo v Ljubljani. Tu je utemeljil pedagoško in raziskovalno dejavnost na področju botanike in oboje vpeljal v študij gozdarstva in veterine. Leta 1955 je doktoriral s temo »Morfološko-taksonomsko in fitocenološka problematika pri oljni bučki«, ki je bila priseljena severnoameriška rastlina, o kateri je v »Proteusu« pisal že leta 1950. Po promoviranju v doktorja znanosti je

leta 1957 napredoval v izrednega univerzitetnega profesorja, leta 1967 pa v rednega profesorja in bil v letih 1967 do 1969 predstojnik Katedre za aplikativno botaniko na Oddelku za biologijo Biotehnične fakultete v Ljubljani. Upokojil se je leta 1978.

Prof. dr. Viktor Petkovšek je bil tudi odličen pisec. Poleg strokovnih člankov je bil mojster peresa zlasti pri pisanju poljudnih člankov o slovenskih rastlinah v naravi, ki so bili med ljudmi zelo brani. Pisal je strokovne članke v razne revije, največ v »Proteus« (48 strokovnih in poljudnih člankov, med drugim tudi v prvo številko s člankom o botaniku Alfonzu Paulinu ob njegovi 80-letnici) in med leti 1937 in 1978 v »Planinski vestnik«.

V slednjem je zlasti izstopal s člankom »Planinsko cvetje v nižini« (1939), ki je obsežna, dokumentirana, ilustrirana ter doživeto napisana študija o visokogorski flori na nižinskih rastiščih v Sloveniji.

Petkovšek je bil tudi prvi urednik »Biološkega vestnika«, ki je začel izhajati leta 1952. Nato je uredil še naslednjih šest letnikov in delal prek 35 let kot član uredniškega odbora.

Leta 1949 je Viktor Petkovšek skupaj z Leonom Detelo napisal učbenik »Botanika«, ki je izpolnil vse zahteve učnega načrta za nižje razrede srednjih in sorodnih šol, s katerim sta poljudno in hkrati strokovno opisala nastanek živih bitij na Zemlji, pomenu rastlin za gospodarstvo, vzgajanju rastlinskih vrst in varstvu narave. V bogato ilustriranem učbeniku je bilo opisanih skoraj 300 rastlin.

Leta 1965 je skupaj z Ivanom Staničem izdal poljudno naravoslovno knjigo »Gobe«, ki je prinesla ilustrirane opise okoli 200 različnih gob.

Intenzivno je deloval na raziskovalnem področju. Ker so nam zgodovino naravoslovnih znanosti pisali tujci, ki so po svoje slikali našo preteklost, je dr. Petkovšek dokazal mnoge zmote, saj je po letu 1960 ugotovil, da je odkril 400 let stare podatke o favni in flori v naših krajih, ki predstavljajo prve izpričane začetke teh znanosti na Slovenskem.



Viktor Petkovšek ob 70-letnici, leta 1978.

Leta 1961 je bil Viktor Petkovšek med ustanovitelji in predsednik gobarske sekcije pri Prirodoslovnem društvu Slovenije, kasneje Gobarske družine Ljubljana, leta 1969 pa je postal prvi predsednik Mikološkega društva Slovenije. Že ob ustanovitvi društva je Petkovšek povedal, da je gobarjenje sicer lepo in koristno, vendar bi zaradi možnega preti-



Viktor Petkovšek (tretji z leve) maja 1987 v Polhovem Gradcu ob 150-letnici odkritja Blagayevega volčina. Prav o Blagayevem volčinu je prof. Petkovšek objavil številne članke, prvega že leta 1935 v »Proteusu«.

ranega iztrebljanja gob utegnilo priti do porušanja naravnega ravnotežja v posameznih okoljih, zato bi kazalo posamezne gobe in rastišča tudi zakonsko zaščititi. Njegova napoved se je po 30 letih tudi dejansko uresničila.

Viktor Petkovšek je leta 1976 za bogato in uspešno raziskovalno delo na področju slovenskega rastlinstva in zgodovine botaničnih raziskav v Sloveniji ter za uspešno pedagoško in publicistično delovanje prejel Jesenkovo priznanje Biotehnične fakultete. Bil je eden prvih rastlinskih fotografov pri nas.

Kot soustanovitelj Prirodoslovnega društva Slovenije je leta 1984 prejel priznanje Angele Piskernik, častni član Prirodoslovnega društva pa je postal leta 1971.

Prof. dr. Viktor Petkovšek je umrl 26. julija 1994 v Ljubljani.





ZOISOVA ZVONČICA (*Campanula zoysii*) drobna in nežna raste iz gole skale. Njeni modri cvetovi so kaj nenavadni. Ustje venca ni odprto kot pri drugih vrstah iz rodu zvončic, ampak zoženo. Raste samo v Jugovzhodnih Apneniških Alpah in je prava hči slovenskih planin, kakor jo je imenoval botanik Viktor Petkovšek. To cvetico je botanik Karel Zois (1756-1799) našel v Bohinjskih Alpah in na Storžiču. Prof dr. Viktor Petkovšek jo je leta 1934 v »Proteusu« zelo doživeto opisal.



VELIKONOČNICA je naša zaščitena rastlina, saj raste na zelo omejenih območjih. O njenih nahajališčih je pisal tudi Viktor Petkovšek.



Ana PLANINŠEK

(1896-1980)

babica, humanitarna delavka



Na Grbinski cesti v Litiji je bilo rojenih kar precej znanih Litijanov in Litijank, ki so se s svojo dejavnostjo zapisali v litijsko zgodovino. Ena teh je bila tudi Ana Planinšek, znamenita litijska babica v letih pred in po drugi svetovni vojni. Rojena je bila 23. maja 1896 v Planinškovi hiši na Grbinski cesti. Njen oče Franc Planinšek je bil mizarški mojster, ki je le nekaj let po Aninem rojstvu, malo višje na Frtici, postavil novo hišo, kamor se je nato družina preselila. Obe hiši še danes stojita.

Ana je ljudsko šolo obiskovala v Litiji, potem pa je v glavnem doma pomagala pri domačih delih. Ko je leta 1914 nastopila prva svetovna vojna, se je tudi za mlado Anico marsikaj spremenilo. Prebivalci Litije te vojne v glavnem niso neposredno doživljali, saj so se vsi boji odvijali daleč na frontah. V Litiji so v osnovni šoli in Sokolskem domu uredili zasilno in začasno bolnišnico za ranjene vojake s soške fronte. Ani Planinšek, takrat 18-letnemu dekletu, so se pogledi na ranjene, trpeče, pohabljene in pomoči potrebne vojake globoko vtisnili v zavest in v njej je v trenutku dozorel sklep, da se bo posvetila pomoči ljudem v težavah. Tako je začela delati pri Rdečem križu, ki je poleg drugega osebja skrbel za zdravljenje ranjencev v litijski vojaški bolnišnici. To delo jo je tako prevzelo, da so ji zdravniki zaupali tudi zahtevnejša opravila, med drugim tudi sodelovanje pri težjih operacijah.

V litijski bolnišnici so se med prvo svetovno vojno zdravili ranjeni vojaki različnih narodnosti. Med njimi so bili poleg Slovencev še Čehi, Bolgari, Hrvati, Bosanci, Slovaki, Madžari in vojaki mnogih drugih narodnosti, ki so pripadale Avstroogrski državi.



Planinškova hiša (druga z desne) na Ftici.



Vojaki s soške fronte, zdravniki, organizatorji pomoči, zdravstveno in pomožno osebje, pred litjsko šolo, ki je bila takrat spremenjena v vojaško bolnišnico. Na fotografiji je Ana Planinšek druga z desne v zgornji vrsti.

Po končani prvi svetovni vojni leta 1918, je Ana Planinšek s posredovanjem litijske družine Roglič in njihove družinske prijateljice Olge Chladek, ki je imela dobre zveze v kraljevem sanatoriju Vračar v Beogradu, odšla v službo v to ugledno ustanovo. Tam se je izobrazila, postala kirurška inštrumentarka in opravljala zelo zahtevna dela pri najtežjih kirurških posegih. Pridobljena znanja je nato koristno uporabljala v kasnejši praksi.

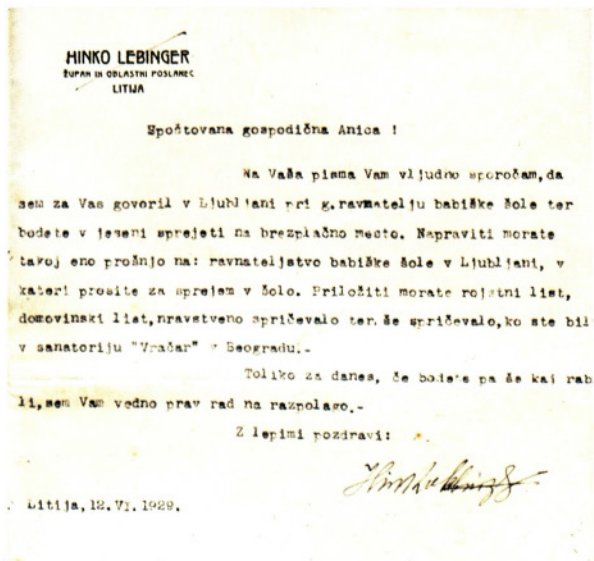
V tistem obdobju je bil litijski župan Hinko Lebinger. Litija je imela dve babici (Dolškova in Potiskova), ki pa sta bili pred upokojitvijo. Ker je župan hotel imeti novo in hkrati kakovostno babico, se je njegov urad povezal z Ano Planinšek in ji predlagal, da bi sprejela mesto babice v Litiji.

Ana je ponudbo župana sprejela in se leta 1929 vrnila v Litijo. Potem je dve leti obiskovala babiško šolo v Ljubljani, kjer je stanovala v internatu. Babiško šolo je uspešno končala leta 1931 in dobila naziv diplomirana babica. Nato je spomladi leta 1931 v Litiji nastopila službo babice.

Kot babica je nato v Litiji delovala vse do upokojitve leta 1963, to je 32 let. Ana Planinšek je svoje delo opravljala nadvse vestno in zavzeto. V njenem delovnem območju je bil velik teritorij, ki ga je obvladovala s kolesom. Ni bilo ovire, da je ne bi premagala in prišla do porodnice, ki je potrebovala pomoč. S kolesom je obiskovala porodnice od Janč do Polšnika in od Vač do Obolna. Mnogokrat je morala tudi pešačiti, ni je ustavil niti visok sneg, ne dež, ne poletna vročina. Delala je zavzeto in požrtvovalno, kot jo je tudi obvezovala babiška prisega.



Strokovno osebje Rdečega križa v vojaški bolnici v Litiji je imelo posebno dovoljenje za nošenje traku Rdečega križa na rokavu, ki ga je imela tudi Ana Planinšek.

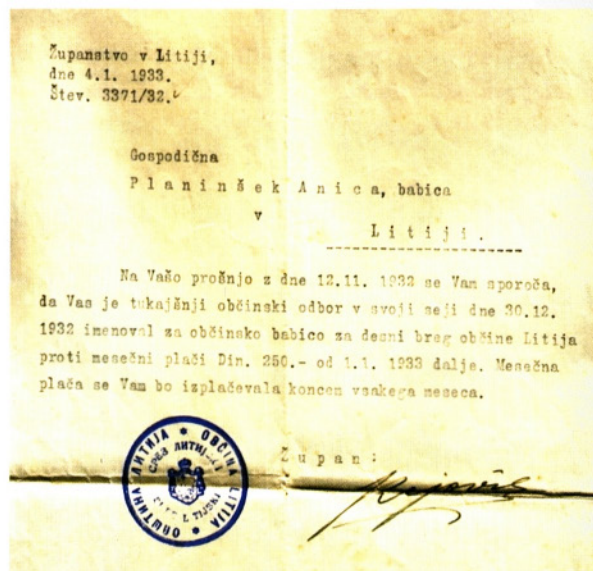


Ani Planinšek je župan Hinko Lebinger pomagal, da se je vpisala v babiško šolo v Ljubljani.

Ana Planinšek, ki je delovala v Litiji in širši okolici, je v svoji babiški praksi sodelovala pri okrog 3 tisoč porodih in vsi so se končali uspešno, tudi najtežji. Njen prvi porod je bil pri družini učitelja Pertota, takrat se je rodila hči Mileva Pertot. Mileva je ob rojstvu zelo jokala in Ana je takrat rekla: »Ta bo pa pevka.« Res je Mileva Pertot potem postala operna pevka v mariborski operi.



Ana Planinšek, ko je bila v službi v kraljevem sanatoriju Vračar v Beogradu.



Ano Planinšek je v službo v Litijo sprejel župan Franc Lajovic, ki ji je tudi določil plačo.

Tudi med drugo svetovno vojno je delala, čeprav ni bilo lahko. Zdravnikov, ki bi pomagali ni bilo in mnogokrat je morala kar sama opravljati zapletene posege pri porodih. Če so bili problemi tako hudi, da je bil zdravnik nujno potreben, je morala posredovati tudi pri nemških oblasteh v Litiji, da so ji omogočile prisotnost zdravnika. Ana je namreč odlično govorila nemško, zato je njihovo pomoč lažje dosegla. Tako je pri Gestapu posredovala tudi za dr. Ukmarja, da bi ga izpustili, ker je bil kot zdravnik nujno potreben.





Zaključek babiške šole v Ljubljani. Ana Planinšek je prva z desne v zadnji vrsti.



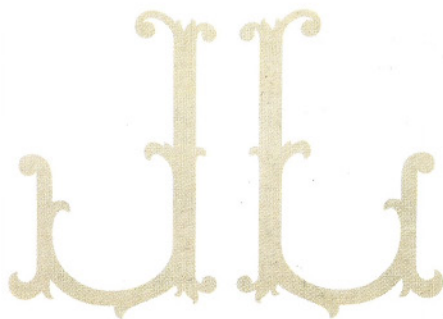
Ana Planinšek (desno) s svojim značilnim kolesom na litijskem mostu leta 1935.



Ana Planinšek ob 80-letnici.

Ana Planinšek je med drugo svetovno vojno po terenu potovala s svojim značilnim kolesom in peš. Pri tem je velikokrat srečala partizanske in okupacijske vojake, ki so jo običajno spustili naprej. Nekoč pa je pod Jančami naletela na nemško patroljo in vojaki so jo vprašali, če je videla bandite. Mislili so seveda na partizane. Odgovorila jim je, da to niso banditi, ampak naši ljudje, ki so jih oni pregnali iz njihovih domov. Kljub takšnemu odgovoru so jo vojaki spustili naprej, ne da bi jo preiskovali in zasliševali.

Ana Planinšek je bila prava Litijanka. Tu je bila rojena in v Litiji je tudi umrla 4. januarja 1980. Pokopana je na litijem pokopališču.



Franc PLENIČAR

(1891-1977)

**okrajni tajnik in društveni
delavec**



Franc Pleničar je ena od najznačilnejših litijskih legend. Rojen je bil 18. februarja 1891 v Tržiču v številni družini, v kateri je bilo 12 otrok. Tam je obiskoval osnovno šolo, nato pa učiteljske v Ljubljani. V Litijo ge je prinesla prva služba, ki pa ni bila učiteljska, pač pa je postal tajnik na takratnem Okrajnem glavarstvu, kasneje srezu. Pleničar se je v tistem času prehranjeval v litijski gostilni »Pri Urški« in tam spoznal gostilničarjevo hčer Lojzko, roj. Preinfalk, ki je postala njegova žena. S tem je Pleničar postal Litijan, ki je svoje prebivanje in delovanje v Litiji zaznamoval z neverjetno razpoznavnostjo. V njunem zakonu se je leta 1921 rodil sin Dušan, 4. februarja 1923 pa hči Mira. Dušan je od druge svetovne vojne živel v Angliji, kjer je umrl 4. decembra 1992, Mira pa živi v Ljubljani.

Ko se je začela druga svetovna vojna, so nemške okupacijske oblasti Pleničarjevo družino izgnale iz hiše oz. gostilne. Tam so si namreč uredili Deutscheshaus. Bila je zelo prikladna za to, saj je imela vse kar so potrebovali: kuhinjo, dovolj prostora, usposobljeno osebje, vrt, kegljišče... Gostilna je bila zelo urejena in ugledna. Imela je tudi poseben salon, ki so ga poimenovali po litijskem okrajnem glavarju in skladatelju Viktorju Parmu.

Okupacijska oblast je Franca in ženo Lojzko najprej zaprla v zaporih v Šentvidu pri Ljubljani, potem pa so ju po posredovanju znancev izpustili in družina je živela pri Francetovemu bratu Joškotu, ki je bil ravnatelj šole v Šiški. Potem je Pleničar med vojno v Ljubljani pri zadrugi gostilničarjev vodil računovodstvo. Po vojni se je vrnil v Litijo in z ženo Lojzko sta precej opustošeno gostilno in hišo uredila, tako da je spet postala lepa in ugledna.

Franc Pleničar je po koncu druge svetovne vojne, ko je litijski pevski zbor Lipa začel ponovno delovati, napisal pesem prav za ta dogodek. Zbor je imel ponovni ustanovitveni zbor

v Parmovem salonu njegove gostilne »Pri Urški«, pod okriljem takratnega litijskega kulturnega društva Tine Premk-Sine.

Franc Pleničar je bil mnogostranski društveni delavec, predvsem pa navdušen skavt in organizator skavtskega življenja, ki je bilo v Litiji med obema vojnama zelo popularno in razvito. Dejaven je bil tudi pri litijskem Sokolu, po vojni pa v TVD Partizan Litija, kjer je bil vaditelj.

Otroci so na njegove telovadne ure zelo radi prihajali, saj jih je znal motivirati in navdušiti za telovadbo. Na koncu vadbe, ki je bila v Sokolskem domu, je po parketu zakotalil orehe in bonbone, ki jih je imel polne žepe in otroci s(m)o stekli za njimi.

Ena njegovih najznačilnejših aktivnosti je bila organiziranje litijskih pustnih karnevalov, na katere so se Litijani pripravljali vse leto. Z Avgustom Špatom sta bila osrednja organizatorja in snovalca vsebine karnevalov, po katerih je Litija postala zelo razpoznavna.

Pisanje zelo lepih plakatov, izdeloval jih je ročno in tudi poslikal, je Litijo v vsem njegovem delovanju naredila za zelo privlačno in zanimivo mesto. Njegovi plakati so ljudi vabili na športne prireditve, zabave, koncerte, plese, zborovanja in mnoge druge prireditve, ki jih v tistem času v Litiji ni manjkalo.



Pleničarjeva žena Lojzka leta 1955.

Lipa spet zapela je,
v domačem kraju,
pesem njena zlata je
v zasavskem rajju.

Pevci le zapojte nam,
pesem o svobodi,
naj zave se vsak Litijan:
Lipa, ta nas vodi.



Leta 1957 je Franc Pleničar litijškemu Atletskemu klubu podaril svojo lično leseno skavtsko hišo, ki je bila ob njegovi gostilni. Ker je bil atletski stadion na nogometnem igrišču na drugi strani Save, jo je bilo treba prestaviti. Litijski atleti so jo na drugo stran Save in čez železnico valili na hlokih in akcija jim je nadvse lepo uspela. Na posnetku je skupina Litijanov, pretežno športnih in družbenih delavcev pred Pleničarjevo skavtsko hišo nad nogometnim igriščem. Z leve proti desni: Branko Bizjak, Emil Koprivnikar, ?, Hari Jelnikar, Albin Jesenšek, Rudolf Jelnikar, Franc Pleničar, Slavko Pungerčar, Avgust Špat, ?, dr. Alujevič.



Stari Litijani z leve: Franci Lajovic, Franc Pleničar, Tine Vovk, Jakob Konjar, Franc Damjan in Gojko Vidovič pred gostilno »Urška« v Vrvarski ulici v Litiji. Gostilne že dolgo ni več, tam so zgradili trgovski center in poslovno stanovanjski objekt. Prav tako so izginile tudi vse hiše v Vrvarski ulici.



Igral je tudi na klavir, ki se ga je naučil kar sam, nanj je igral za zabavo, pa tudi na mnogih množičnih telovadnih nastopih. Po vojni ga je pri igranju klavirja na množičnih telovadnih nastopih včasih zamenjal tudi znani in zelo značilni Litijan Ivo Rotar.

Franc Pleničar je bil vse življenje v Litiji zaposlen kot tajnik na Okrajnem glavarstvu. Vsak dan je najmanj dvakrat premeril star litijski most, ko je odhajal v službo in nazaj. Kot tajnik je v vsej - skoraj 40-letni - dobi delal za isto mizo in v isti pisarni, ki je bila v glavarstvu, današnji knjižnici.

Franc Pleničar je umrl 19. oktobra 1977 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.



Franc Pleničar je bil pred drugo svetovno vojno v Litiji navdušen pripadnik in vodja skavtov. Na fotografiji je skavtski tabor ob Savi leta 1936.

Franc POGLAJEN

(1916-1999)

general, narodni heroj



Gorenčeva gostilna na Grbinu v Litiji, kjer je bil 18. oktobra 1941 ustanovljen Okrožni odbor OF Litija. Spominska plošča je bila vgrajena na steni v levem, nižjem delu hiše, zaradi predvidene rušitve zgradbe pa so jo prestavili k osrednjemu spomeniku NOB na Trgu svobode.

Med najbolj znanimi Litijani je bil Franc Poglajen. Rojen je bil 25. avgusta 1916 v Litiji, kjer je preživel otroška in mladostna leta. Izšolal se je v vojaški šoli in pred drugo svetovno vojno je bil podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Okupacija Jugoslavije ga je doletela v Srbiji, kjer je postal vojni ujetnik v Kruševcu in Nišu. V ujetništvu je veliko razmišljal o svoji usodi in nikakor se ni mogel sprijazniti s takšnim položajem. Vedel je, da vse narode takratne Jugoslavije čaka hud in dolg boj za osvoboditev. Julija 1941 mu je iz ujetništva uspelo pobegniti, prišel je v Litijo, kjer se je seznanil z nastajanjem OF- Osvobodilne fronte Slovenskega naroda. Cilje OF je takoj sprejel in se priključil temu gibanju, iz katerega je potem zrastle osvobodilna partizanska vojska. V Litiji se je povezal s somišljeniki in začeli so ustanavljati organizacijo OF Litija.

Prav Poglajen je bil glavni organizator ustanavljanja OF v Litiji. Večkrat je odhajal v Ljubljano, kjer je dobival navodila za delo. Vsa njegova potovanja v Ljubljano so bila skrivna. Običajno je potoval prek Šmartnega, Vintarjevca in Debeč do takratne italijansko nemške meje, ki jo je prečkal s ponarejeno izkaznico, ki so mu jo priskrbeli v osrednji organizaciji OF v Ljubljani. Tako so se 18. oktobra v Gorenčevi gostilni na Grbinu (današnja Grbinska cesta) sestali aktivisti in simpatizerji osvobodilnega gibanja in ustanovili okrožni odbor OF Litija. Nato je deloval pri ustanavljanju enot narodne zaščite v Litiji in okolici, ki so bile konkretna priprava borcev za sodelovanje s partizanskimi enotami, prva akcija pa, je bila sodelovanje v bitki na Tisju, jugovzhodno v zaledju Litije. V tem času se je spoznal z legendarnimi slovenskimi partizanskimi komandanti Francem Rozmanom-Stanetom, Dušanom Kvedrom-Tomažem in Petrom Stantetom-Skalo, ki so vodili drugi Štajerski bataljon, ki je vodil bitko z okupacijskimi silami na Tisju. V tem času je Poglajen dobil tudi ilegalno ime Kranjc.



Franc Poglajen - Kranjc kot partizanski komandant med NOB.



Franc Poglajen-Kranjc je bil med NOB komandant IV. operativne cone in prvi načelnik štaba Šlandrove brigade, nazadnje pa komandant VII. korpusa.

Vojaška kariera Franca Poglajna-Kranjca se je pričela z njegovim vstopom v drugo grupo odredov, kjer je bil najprej puškomitraljezec, komandir voda, nato pa julija 1942 komandant 1. bataljona 2. grupe odredov, ki je bil po Kranjcu imenovan Kranjčev bataljon, kasneje pa Pohorski bataljon.

Kranjc je med NOB opravljal mnoge pomembne vojaške naloge. Bil je vojak od nog do glave. Kot podoficir bivše vojske Kraljevine Jugoslavije je imel vojaška znanja, ki so mu v NOB zelo koristila. Po



Ob koncu NOB je imel Franc Poglajen Kranjc čin polkovnika.

vodenju Zasavskega bataljona je bil komandant Kamniško zasavskega odreda, komandant 4. operativne cone, od avgusta 1944 načelnik štaba, od oktobra pa komandant VII. korpusa NOV, ki je med drugim leta 1944 skupaj z drugimi partizanskimi enotami sodeloval tudi pri napadu na Pogonik, znanem tudi po tem, da so v njem sodelovale zavezniške letalske sile. Ob osvoboditvi je bil komandant VII. korpusa, ki je med drugimi nalogami tudi zelo uspešno varoval osvobojena ozemlja v Beli Krajini, kjer je bil sedež slovenske partizanske vojske, mnogi štabi, službe, oddelki in razne strokovne skupine. V zaključnih operacijah je VII. korpus skupaj z drugimi enotami osvobodil tudi Ljubljano.



Franc Poglajen Kranjc v Litiji pri podeljevanju priznanj OF.



Franc Poglajen-Kranjc (na desni) v Litiji podeljuje priznanje OF, Ivanu Ponebšku.



Na proslavi v Pogoniku v spomin na napad partizanskih enot in zavezniških sil na Pogonik leta 1944. Z leve proti desni: Viktor Semec, Franc Poglajen Kranjc in Mirko Kaplja.

IZ SPOMINOV LITIJANA VILIJA KOSA NA GENERALA POGLAJNA

PRVO SREČANJE S KOMANDANTOM KRANJCEM

Februarja 1944 je na Oklem močna nemška enota nenadoma napadla Kamniško-Zasavsko četo, ki je imela velike izgube. Od okoli 90 partizanov jih je 60 padlo, ostali pa so se po nekaj dnevih tavanja po snegu in mrazu vrnili v svoje matične enote. Vilija Kosa so kurirji odpeljali v Goro pod Slivno, kjer je v neki hiši za pečjo onemogel zaspal. Prebudilo ga je govorjenje in ko je odprl oči, je pred seboj zagledal komandanta IV. Operativne cone majorja Franca Poglajna Kranjca v lični uniformi z zlatimi našitki. Vili je, kot se za vojaka spodobi, takoj vstal in Kranjc ga je povabil za mizo, da mu pove vso dogodivščino. Kranjc ga je pozorno poslušal, ko pa mu je Vili povedal, da je Litijan in da je Tine Kos-Čiček, znan litijski aktivist OF njegov stric, se je Kranjc odločil, da ga vzame v zaščitno četo pri IV. Operativni coni.

IZGUBLJENA PUŠKA

Ko je Vili Kos nekoč spremljal partizanskega zdravnika pri obisku ranjencev po terenu, sta na poti nazaj naletela na nemški oklepni avto. Zadnji hip sta uspela s ceste skočiti v hosto, saj so iz

oklepnika začele ropotati strojnice. Vili Kos je pri preskakovanju jarkov in drugih ovir izgubil nahrbtnik, nenadoma pa je strel iz oklepnikove strojnice zadel njegovo puško, ki mu je odletela z rok. Da bi jo pobral ni bilo možnosti, saj sta z zdravnikom hitela v goščavo. Ko sta se izvlekla iz vidnega območja oklepnika, sta bila vesela, da sta se rešila, hkrati pa potrta, ker sta izgubila vso opremo od sanitetnega materiala do dobrot, ki sta jih dobila pri neki domačiji. Vilija Kosa je še posebej skrbelo dejstvo, da se bo v četo vrnil brez puške. Za takšne slučaje so bili partizanski zakoni zelo strogi, lahko bi bil celo ustreljen. Ko sta se vrnila v četo, je zdravnik komandantu Kranjcu podrobno poročal, kaj se je zgodilo. Nato je Kranjc povedal: »Fanta, imela sta veliko srečo, da sta se izvlekla. Streljanja je bilo toliko, kot bi se z Nemci udarila cela brigada. Naredila sta jim kar veliko škode. Ti Petrov (partizansko ime Vilija Kosa), pa si boš moral priboriti drugo puško.« Kos je z olajšanjem sprejel takšen zaključek in spoznal Kranjčevo plemenitost in človekoljubnost.

DRAGOCEN KOS KRUHA

Marca 1944 je zaščitna četa IV. Operativne cone odšla na tri dnevni nočni marš. Pred odhodom

so borci dobili suho sadje, kruh in pol klobase. Dve noči je pohod potekal nemoteno, nato pa je začelo deževati, poti so postale blatne, kar je borce zelo utrudilo. Vili Kos je zaloge hrane pojedel že v prvih dveh dneh, čeprav bi moral obroke razporediti na tri dni. Ko se je Vili lačen in utrujen naslonil na blatno strmino kolovoza, je mimo prišel Kranjc in ga vprašal: »Si tudi ti že vse pojedel?« Kos je prikimal, Kranjc pa odgovoril: »Se mi je kar zdelo,« in Kosu ponudil kos kruha iz svoje torbe, čeprav bi ga moral kaznovati. Seveda je kruh dal od svojega deleža, ki je bil enak kot za vse druge borce. Vili Kos tega plemenitega Kranjčevega dejanja ni nikoli pozabil in vedno kadar pride v Litijo, se ustavi pri njegovem spomeniku in se ga spominja kot človeka, ki je bil vedno pripravljen pomagati.

NAPAD NA POSTOJANKO

Vili Kos, partizan v zaščitni četi IV. Operativne cone, se spominja dogodka, ko je Kranjc kot komandant cone, aprila leta 1944 s Šlandrovo brigado in zaščitno četo v Šmartnem v Tuhinjski dolini napadal močno nemško policijsko postojanko. Za datum napada je določil 20. april, na Hitlerjev rojstni dan. Postojanki je poveljeval nadporočnik Lutz, mlad in zagrizen nemški oficir. Partizanske enote so postojanko obkolile in ob 10. uri zvečer udarile. Nemci so takoj odgovorili s silovitim ognjem. Med silnim truščem, ko so se mešali strelji strojnic, pušk, bomb in raket, so partizani zajeli nemškega učitelja. Kranjc bi nemško postojanko zlahka

zavzel, vendar se je zavedal, da bi v napadu lahko padel tudi marsikateri partizan. Tega ni želel in odločil se je za pogajanja. Nemškega učitelja je z belo zastavo poslal v postojanko s predlogom, da se posadka preda, položi orožje in da vsi nemški vojaki lahko mirno odidejo, ne da bi jim kaj storili. Kranjc jim je dal polurni rok za odgovor. Ker pa ga ni bilo, je brigadni poveljnik z gromkim glasom zavpil proti postojanki: »Oberleutnant Lutz, geben sie Antwort, ja oder nein!« Iz postojanke je prišel odgovor: »Das ist mein Antwort – Feuer!« In na borce, ki so pričakovali predajo, se je vsul ogenj, da so se komaj uspeli umakniti v bližnje zaklone. Kranjc in Kos sta se urno umaknila v neko stopnišče in se znašla v nezavidljivem položaju. Kranjc je rešitev iz tega položaja našel tako, da je spremljal rafale ene od nemških strojnic. Ko je ugotovil, da vojak menja okvir z naboji, sta se pognala naravnost proti postojanki pod strelno lino in se rešila iz težkega položaja. Vili Kos je bil v težkem položaju prestrašen, vendar mu je Kranjčeva navzočnost dajala trdno vero v rešitev. Kranjc je imel namreč izjemen občutek za oceno situacije in za najbolj racionalne odločitve.

Vili Kos je Litijan, strokovnjak za geodezijo, v partizane je odšel septembra 1943 v Kamniško-Zasavsko četo, nato je bil v zaščitni četi IV. Operativne cone, potem pa do osvoboditve maja 1945 v Kamniško-Zasavskem odredu. Po vojni je delal v vojno geografskem inštitutu v Beogradu, kjer je bil direktor general Karlo Marčič iz Litije, po demobilizaciji pa v Geodetskem zavodu v Ljubljani.



Spomenik generalu Francu Poglajnu Kranjcu na Trgu svobode v Litiji.

Franca Poglajna-Kranjca so soborci iz NOB opisovali kot skromnega, toda odločnega in zaupanja vrednega človeka. Nikoli ni rinil v ospredje, vendar je bil trden v svojih stališčih. Zlasti je bil znan po skrbi za svoje borce.

Ob koncu vojne je imel Franc Poglajen-Kranjc čin polkovnika, leta 1951 pa je postal general major in narodni heroj. Po osvoboditvi je bil zvezni ljudski poslanec, nato je študiral na vojni akademiji v Sovjetski zvezi, potem pa je bil v službi JLA, kjer je v generalštabu opravljal pomembne naloge.

Po demobilizaciji se je posvetil delu v Litiji, kjer je skrbel za delovanje okrožnega odbora aktivistov OF.

General Franc Poglajen-Kranjc je umrl 11. oktobra 1999 v Ljubljani.



Jože PRAPROTNIK

(1926-1985)

general



Jože Praprotnik je bil rojen 25. avgusta 1926 na Zgornjem Logu pri Litiji. Oče je bil strojevodja, mati gospodinja. Osnovno šolo je obiskoval v Litiji, nato pa meščansko šolo, prav tako v Litiji. Jože je že v mladih letih kazal zanimanje in nadarjenost za letalstvo in tehniko, saj je bil eden vidnejših izdelovalcev letalskih modelov v Litiji, ki jih je skupaj z vrstniki spuščal v zrak na litijskem nogometnem igrišču. Svojo nadarjenost za naravoslovje je potem tudi vse življenje izpopolnjeval in postal vrhunski strokovnjak na področju vojnega ladjedelništva.

Ko je Jože leta 1943 od okupacijskih oblasti prejel poziv za vstop v nemško vojsko, se je odločil za zelo tvegano dejanje in se pozivu ni odzval. Namesto tega je kot 16 - letni mladenič 1. avgusta 1943 odšel v partizane. Odhod v partizane, namesto v okupacijsko vojsko, je običajno povzročil selitev cele družine v taborišče in še druge hude sankcije. Ker pa je okupacijska vojska takrat nujno potrebovala strojevodje, so Jožetovega očeta prisilili, da je vozil železniške lokomotive, ki so vozile po progah, ki so jih partizanske enote nenehno napadale. Tako je v enem od napadov na vlak, izgubil življenje.

Jože se je v partizanih najprej priključil Šlandrovi brigadi, nato je bil dodeljen v Zidanškovo (Pohorsko) brigado. V partizanih je hitro napredoval. Najprej je postal komandir voda, potem komandir čete, ob osvoboditvi je bil komisar Bračičeve brigade. V partizanih je bil Jože Praprotnik poznan predvsem po iznajdljivosti v nenadnih in težkih situacijah, ki jih je bilo zelo veliko. Bil je zaupanja vreden tovariš, hraber in odločen. Med NOB je šel skozi težke borbe po vsej Štajerski, Dolenjski in drugih območjih Slovenije.

Jože Praprotnik s prijatelji na smučarskem teku na nogometnem igrišču v Litiji, preden je odšel v partizane. Za tekači je viden star vodni rezervoar z ograjo, ki je služil takratnim potrebam oskrbe tega dela Litije z vodo.



Oktobra leta 1944 je z Zidanškovo in Šlandrovo brigado odšel na Dolenjsko pomagati enotam VII. korpusa v borbah z okupacijsko vojsko in domobranskimi enotami, ki so na Dolenjskem in okolici Ljubljane partizanskim enotam povzročale velike težave pri osvoboditvi ozemlja.

Savo sta brigadi prečkali prek mostu na Savi, potem, ko sta pred tem skupaj s Kamniško Zasavskim odredom v zelo dobro koordinirani akciji uničili nemško postojanko na Savi.

Napad na nemško postojanko je bil težak in zahteven. V vasi Sava je povzročil strašanski trušč, saj se je oglasilo veliko vrst orožja, od pušk, minometov, strojnic, brozostrelk, tromblonov in min. Proti jutru se je podelil in boj je bil zmagovito končan. Šlandrova in Zidanškova brigada sta s 1.400 borci lahko neovirano prešli čez most na dolenjsko stran. Ker sta imeli brigadi precej ranjenecov, se je Jože z njimi vrnil nazaj proti Sveti Gori, kjer je poskrbel za njihovo namestitvev in nato s četo soborcev odšel na Dolenjsko k svojemu 4. bataljonu.

Tu sta brigadi naleteli na popolnoma druge razmere, kot na štajerski strani, saj je bilo veliko domobranskih enot, ki so poznale teren na katerem so delovale. Brigadi sta zato imeli skupaj s VII. korpusom velike težave in precej izgub. Počasi sta se temu prilagodili in uspešno opravljali svoje naloge do vrnitve na Štajersko. V oktobru 1944 je Zidanškovo brigado obiskal komandant glavnega štaba NOV in partizanskih odredov Slovenije, Franc Rozman-Stane. Ob obisku je odlikoval nekaj borcev, med njimi tudi Jožeta Praprotnika z redom za hrabrost.

Na Štajersko sta se brigadi vračali prek Save med Pogonikom in Kresnicami v zelo mrzlem božiču leta 1944. Prehod brigad z več kot 600 borci (okrog 700 jih je padlo na Dolenjskem) so ponoči izvedli okoliški partizanski brodniki s petimi čolni. Ker je bila proga močno zastražena je za zavarovanje poskrbel Kamniško-Zasavski odred. Zaradi pomanjkanja čolnov, so nekateri borci mrzlo Savo tudi preplavali. Borci obeh brigad so se po prehodu delno ogreli in posušili v hišah v Zgornjem in Spodnjem Hotiču ter Zgor-

njem Logu. Takoj naslednje dni pa sta brigadi imeli težke boje na Moravškem in Menini planini in se prebili na Štajersko.

Klub vojskovanju se je v brigadah odvijalo tudi kulturno življenje z mitingi. Četrti bataljon katerega komisar je bil Jože Praprotnik, je izdal tudi nekaj številčk glasila »Iz gozdov«.

Pozimi 1944-1945 je bila velika nemška in domobranska ofenziva. Jože Praprotnik je bil tedaj z Zidanškovo brigado na območju Menine planine in Kamniško-

Savinjskih Alp, ki se je v ostri zimi in visokem snegu po obronkih Kamniško-Savinjskih Alp, prebijala skozi sovražnikove obročje.

Visoko v Alpah brez hrane, v snegu in mrazu, se je brigada umikala po povsem neznanem in nevarnem visokogorju polnem prepadov in plazov. Da je bila situacija res težka, priča tudi zapis sicer mirnega in preudarnega Jožeta Praprotnika: »Življenje je nevzdržno. Smo na višini 2.000 m, na neznanem terenu. Marširamo že drugi dan brez hrane... Spuščamo se po strminah,



Jože Praprotnik kot komisar bataljona Zidanškove brigade leta 1944 na Pohorju.

kakršne so samo na severni strani Alp... Prek prepado-
v se spuščamo z zvezanimi šotorskimi krili... Med
zadnjim spustom je plaz odnesel štiri naše tovariše...»

Te ofenzive se Darja Jelnikar-Sonja spominja:

*»Bila sem brez nogavic in v poletnem krilcu, imela
sem 17 let... Marsikateri borec, ki je na maršu ob-
stal, da bi si malo odpočil, je zmrznul. Bila sem tako
brez moči, da je tudi mene zamikala takšna smrt...
Ob nekem kratkem počitku sem Jožeta Praprotnika
prosila, naj me pustijo zaspati v snegu. Ni hotel. S
pomočnikom sta me vlekla naprej. Čeprav je Jože
napisal, da sem s smehom na ustih prenašala vse
težave, sem bila čisto obupana...«*

Jože Praprotnik je bil februarja 1945 imenovan za
komisarja Bračičeve brigade, kjer je ostal do osvo-
boditve.

Maja leta 1945, tik pred osvoboditvijo, je Jože Prapro-
tnik z Bračičevo brigado odšel proti Koroški, kjer
naj bi sodelovala pri njeni osvoboditvi oz. ponovni
priklučitvi k slovenskemu ozemlju. Na Koroškem
je bila ob koncu vojne velika zmeda. Tam so bile
nemške enote in mnoge pobegle belogardistične,
četniške, ustaške in druge enote, ki so se umikale
pred prodirajočimi slovenskimi in jugoslovanskimi
partizani. Poleg tega pa je bila tam tudi angleška
vojska. Med tem, ko je partizanska enota v kateri je
bil Jože Praprotnik, operirala na Koroškem, je bilo
15. maja 1945 podpisano premirje in druga svetovna
vojna je bila končana. Kljub podpisanemu premirju



Pri vračanju z Dolenj-
ske na Štajersko je
Zidanškova brigada
imela težke boje z
okupacijskimi silami.
Na posnetku: Jože
Praprotnik (prvi z leve)
s tovariši pri krajšem
počitku na Graški gori.



Partizanka in Litijanka Darja Jelnikar-Sonja (po vojni poročena z Dušanom Dovjakom - Savo iz Litije, med NOB obveščevalcem Šlandrove brigade), ki je bila v 1. bataljonu Zidanškove brigade se spominja silvestrske noči decembra 1944 takole:

»Prvega januarja 1945 zjutraj me je vso premraženo in sestradano presenetil komisar bataljona Jože Praprotnik in mi zaželel srečno novo leto s čudovitim darilom – blebcom kruha. Bil je zmrznjen, zato smo ga najprej razrezali, nato greli nad ognjem in ga z užitkom pojedli. Potem smo stopili sneg in skubali čaj iz smrekovih vejic.«

Fotografija je bila posneta v zimi 1944/45 na Menini planini.



Takoj po končani vojni maja leta 1945 v Petrovgradu, kamor je bila prestavljena njegova enota. Jože Praprotnik (desno) je takrat še razmišljal o letalski karieri, ki jo kasneje zaradi težav z očmi moral opustiti in se preusmeriti na tehniško fakulteto v smer strojništvo in ladjedelništvo.



so domobranske enote na mostu pri Borovljah iz zasede napadle nepripravljene partizane, ki zaradi končane vojne tega niso pričakovali. Poleg tega pa je slovenska partizanska enota zaman čakala na pomoč jugoslovanske divizije, ki naj bi ji pomagala pri prehodu čez Dravo. V tem zahrbtnem napadu je padlo okrog 180 slovenskih partizanov, točna številka ni bila nikoli ugotovljena. Jože je imel srečo in je ostal živ.

Po končani vojni je bila glavnina slovenskih partizanski enot premeščena v druge dele Jugoslavije z namenom, da se čim prej spojijo v enotno jugoslovansko armado.

Jožeta Praprotnika so najprej razporedili v Petrovgrad, nato pa v Vranjevo, kjer je želel uresničiti svojo mla-

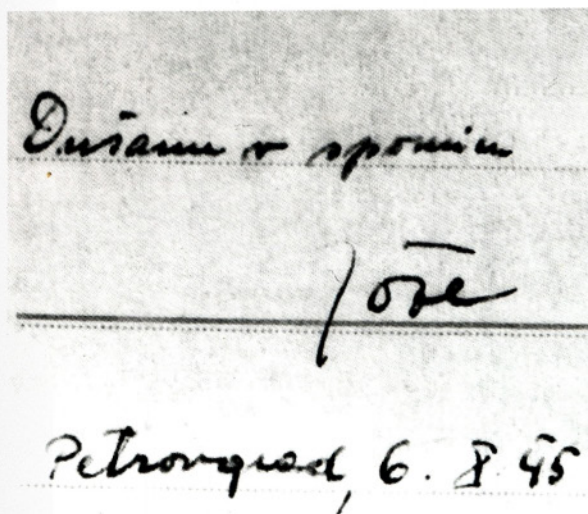
dostno željo in postati vojaški pilot. Za pilota vojnih letal je bil zaradi težav z očmi zavržen. Odšel je na drugo službeno dolžnost v Zagreb. Tu se je leta 1949 vpisal na strojno fakulteto, smer ladjedelništvo in jo uspešno končal. Po končanem študiju je nastopil službo glavnega inženirja v Remontnem zavodu Tivat v Črni Gori. Tu je bistveno spremenil organizacijo dela, tako da je v času, ko ga je vodil, dosegel velike razvojne uspehe (rušilci, podmornice, torpedni čolni in topovnjače). Iz Tivta je odšel v Split, kjer je postal načelnik tehnične službe Jugoslovanske mornarice. V tem obdobju je postal tudi mornariški general. V Splitu se mu je izpolnila davna želja, saj je opravil izpite za letalskega športnega pilota. V tem mestu je deloval tudi v letalskem športnem društvu, prav tako pa v društvu v Lescah.

Leta 1979 je bil premeščen v Beograd in imenovan za načelnika Tehnične uprave Zveznega sekretariata za narodno obrambo. Kot načelnik Tehnične uprave JLA je veliko sodeloval s slovensko industrijo (TAM, Iskra, Veriga, Litostroj, Unior, Sava...) in pripomogel k njenemu razvoju in širitvi.

General Jože Praprotnik je bil tudi predsednik glavne komisije JLA za racionalizacijo in modernizacijo, ki je bila najpomembnejši organ pri opremljanju vojske. V tem obdobju je začel v vojsko uvajati računalništvo, na katerem je temeljila vsa nova oborožitev. Bil je začetnik sodobnega opremljanja takratne skupne države z moderno oborožitvijo. Poleg

slovenskega in srbohrvaškega jezika je tekoče govoril še angleščino, nemščino in ruščino, kar mu je omogočalo komuniciranje s predstavniki vseh držav s katerimi je takratna JLA sodelovala. Bil je tudi eden najmlajših slovenskih generalov.

Ker je imel odlična strokovna in vojaška znanja se je Jože Praprotnik uveljavil kot vodilni tehnični strokovnjak. S činom generala in inženirsko izobrazbo ter velikimi izkušnjami je bil eden od najpomembnejših strokovnjakov v JLA. Z računalniško vodenimi napravami se je seznanjal takoj, ko so prodrli v svet in jih uvajal v domače okolje, kar je bilo zelo zahtevno in odgovorno delo. Bil je izjemno cenjen stro-



Fotografija z Jožetovim posvetilom, ki jo je dal svojemu dobremu prijatelju Dušanu Gnezdi iz Pogonika pri Litiji, za spomin leta 1945, ko je bil v Petrovgradu.

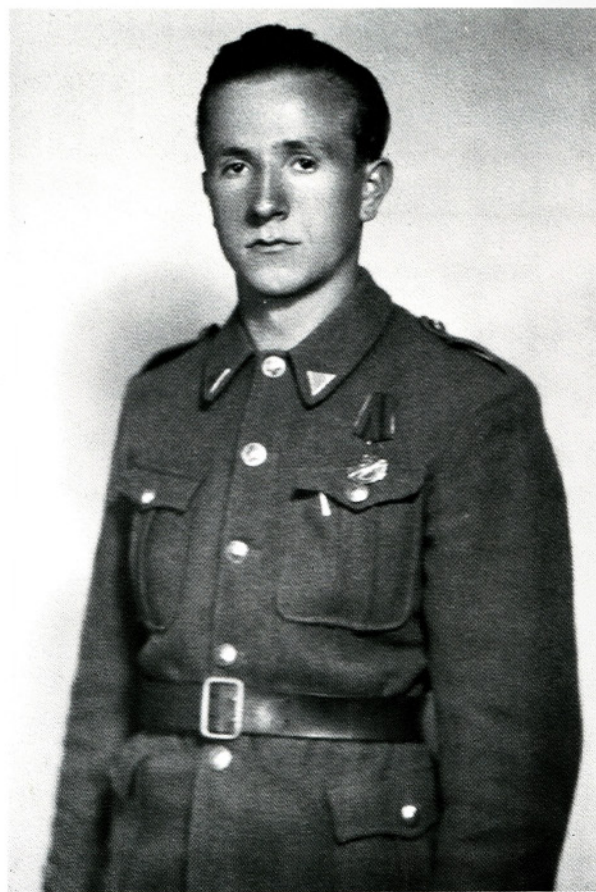




Jože Praprotnik leta 1945 v Vranjevu.

kovnjak, ki je svoja znanja uvajal v konkretno prakso. Jožeta so njegovi sodelavci opisovali kot človeka, ki je k vsaki nalogi pristopil sistemsko in odgovorno ter z jasno postavljenimi cilji.

V Litijo je po končani drugi svetovni vojni redko prihajal. Ustvarjalno in raziskovalno delo ter realizacija zadanih ciljev ga je domala ves čas zadrževala v stroki in pri delu. Ko ga je doletela prva možganska kap,



Jože Praprotnik v Zagrebu leta 1946.



V Travniku s sodelavci leta 1980. Jože Praprotnik je četrti z leve.



General-podpolkovnik Jože Praprotnik je bil strokovnjak za uvajanje tehničnih novosti v prakso in eden najboljših poznavalcev oborožitvenih sistemov.



je ostal trden mož in v vojaškem slogu povedal: »Če je kaj hudega, naj me čim prej pokonča, če pa je kaj lažjega, bo minilo.« Kljub možnosti za upokojitev, je še naprej delal. Pri pregledovanju terena v Travniku je imel drugo možgansko kap, po kateri se ni več opomogel. Umrli je 17. junija 1985 kot načelnik Tehnične uprave Zveznega sekretariata za narodno obrambo s činom general-podpolkovnika. Pokopali so ga v Splitu na pokopališču Lovrinac z najvišjimi vojaškimi častmi ob navzočnosti visokih vojaških in državnih osebnosti.

Mira PREGELJ

(1905-1966)

slikarka



Slikarka Mira Pregelj se je rodila 13. septembra 1905 v Litiji. Osnovno šolo je do leta 1915 obiskovala v Trstu, nato pa nadaljevala šolanje na Kraljevi višji realki v Ljubljani in maturirala leta 1922. V letih 1922 do 1926 je študirala slikarstvo na akademiji v Zagrebu, zadnji semester študijskega leta 1924/25 pa na državni umetniški šoli v Beogradu, kamor se je takrat preselila njena družina. Diplomirala je v Zagrebu pri akademskemu slikarju prof. Vladimirju Beciću. Tam je prevzela tudi značilno modeliranje in pobude francoske umetnosti, ki je bila takrat priljubljena med zagrebškimi profesorji. Mlada, samozavestna in hkrati zadržana slikarka je po diplomi odšla na polletno študijsko potovanje po Italiji, kjer se je največ zadrževala v Rimu in Firencah. Po študiju se je za stalno preselila v Litijo, kjer je živela vse do svoje smrti.

Mira Pregelj je bila članica četrte generacije v slovenskem slikarstvu, kamor štejemo še Miho Maleša, Olafa Globočnika, Nikolaja Pirnata, Franca Pavlovca in Pavla Mežana. Skupina se je izoblikovala v poznih dvajsetih letih prejšnjega stoletja na pobudo Mihe Maleša, vanjo pa so povabili tudi Miro Pregelj kot edino žensko. Z delovanjem v četrti generaciji je začela že na prvi razstavi leta 1928. Potem je razstavljala še v Pragi, Bukarešti, Londonu, Ljubljani, Mariboru, Celju, Kranju, Slovenj Gradcu, Litiji, Zagrebu, Zadru, reki in Beogradu. Miro Pregelj je odlikovala nadarjenost, samosvojost, samostojnost in neponovljivost.

Začetke njenega slikarskega delovanja predstavlja značilna podoba Ciganke, ki je bila tudi njeno



Mira Pregelj: Litijsko polje. Sliko je Fundaciji Villa Litta leta 1995 podaril njen nečak Mitja Pregelj. Fundacija je še istega leta v Litiji organizirala avkcijo, na kateri je prodajala slike litijskih slikarjev, prihodek pa v celoti namenila za obnovo litijske knjižnice. Na avkciji je sliko kupila litijska občina.



diplomsko delo. Nato pa je bilo njeno slikarsko delovanje zelo pestro. Motivno v njenih delih prevladujejo krajina, figuralika, portreti in množični prizori.

V povojnem času se je njeno slikarstvo motivno še razširilo in likovno izčistilo. Navzoča so tudi poznejša dela na steklu, religiozni motivi Kristusovega življenja in pasijona ter dela iz slikarkinega osrednjega ustvarjalnega obdobja, ko je slikala v Farbarjevem turnu. Tu so nastajale slike na platnu in dela na papirju, največkrat

v gvašu. Najkvalitetnejše slike so nastale v zadnjih desetletjih njenega življenja, v petdesetih in šestdesetih letih. Iz tega obdobja je tudi serija portretov znanih in manj znanih Litijanov, otrok, sopotnikov na vlaku in drugih ljudi. V tem času je slikala tudi figuralne prizore, kot so Trg, Gostilna, V kavarni, Cirkus, Tržnica, Igrišča, Kolodvor, Vrtiljak in druge.

Mira Pregelj je kot pomembna osebnost slovenskega slikarstva znana po krajinskem slikarstvu in figuralnih kompozicijah, ki jih je umeščala v vaška

Mira Pregelj: Litija. Slika je bila v zelo slabem stanju najdena na podstrešju bivše restavracije »Pošta« v Litiji. Akademski slikar in restavrator Veljko Toman jo je nato restavriral in sedaj visi v litijski knjižnici.



in mestna okolja, ustvarjala pa je tudi v grafiki ter ilustrirala. Razvila je značilno slikarsko neposrednost, pogosto utemeljeno na hitrih potezah in koloritu, ki sega od monokromije in umirjenih tonov do uporabe intenzivnih, nasičenih tonov. Njene slike so le redko nastajale na osnovi naročil in ker je bila neodvisna od njihove prodaje, si je – globoko v svojem podeželju, v zaprtem oseb-

nem umetniškem svetu – lahko privoščila podajanje po svoje videnega sveta na osnovi lastnega slikarskega razmišljanja in izpovedi. (Vir: izvirček iz kataloga ob 100-letnici slikarke rojstva, Medobčinski muzej Kamnik, Galerija Miha Maleš, Barbara Savenc, 2005).

Slikarka Mira Pregelj je umrla je 22. decembra 1966 v Ljubljani.

Slavko PUNGERČAR

(1919-1983)

župan



Slavko Pungerčar je bil rojen 18. septembra 1919 v Volčkovi vasi pri Šentjerneju na Dolenjskem v številni družini. Oče je bil krojač, kasneje uslužbenec na sodišču, mati pa gospodinja kmečkega porekla. V družini sta bila še brata Franc in Leopold ter sestre Marija, Nada, Silva in Anja.

Do leta 1935 je obiskoval osnovno in nato meščansko šolo v Krškem, kjer so stanovali starši. Leta 1936 se je vsa družina preselila v Litijo. V Litiji se je Slavko vključil v družbeno življenje Litije, postal član Sokola in tudi sicer je bil navdušen športnik. Leta 1940 je bil vpoklican k vojakom, najprej v Ljubljano, nato v Celje, kjer je bil 11 mesecev vojni pisar na uradu Celjskega vojnega okrožja.

Od leta 1941 do 1943 je bil zaposlen v nadzorništvu železniške proge v Litiji in decembra 1941 začel organizirano delovati kot aktivist OF – Osvobodilne fronte. Na terenu je delal in se povezoval predvsem z Litijanoma Pepčkom Planinškom in Jožetom Logarjem-Slovanom.

Januarja 1943 ga je nemška tajna policija Gestapo aretirala in zaprla v litijske zapore, ki so bili na sodišču, današnji osnovni šoli. Od tod so ga odpeljali v zloglasne zapore v Begunje, nato pa po štirih tednih, 11. marca 1943, v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je bil vse do 5. maja 1945. V Mauthausnu je bilo med 2. svetovno vojno v nečloveških razmerah zaprtih 200.000 zapornikov, med njimi 4.153 Slovencev, od katerih se jih 1.500 ni nikoli več vrnilo domov. V tem zloglasnem taborišču se je največ družil z Lovrom Kuharjem (Prežihov Voranc), slovenskim pisateljem, ki je v taborišču organiziral mrežo medsebojne pomoči, občasno tudi zdravil, ki so bila sploh dragocena. Slavko je zaradi

tega do Voranca gojil globoko spoštovanje, saj mu je dajal upanje za preživetje. V osvobojeno domovino se je vrnil 25. maja 1945.

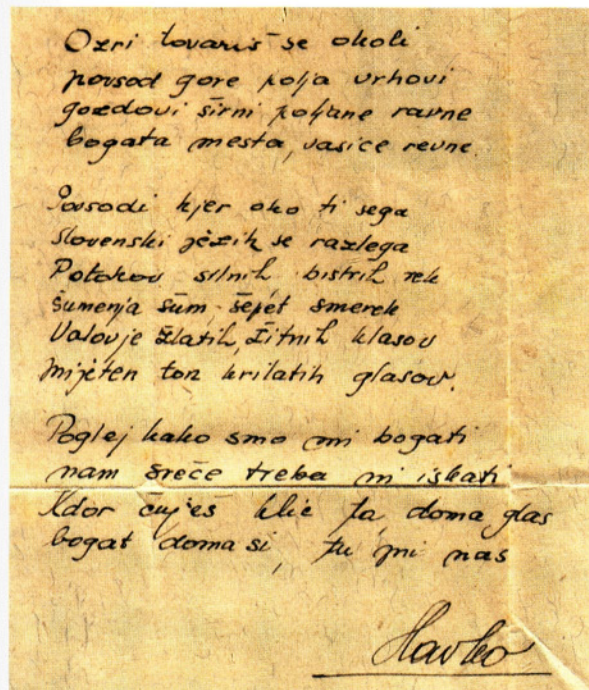
Po osvoboditvi mu je bila dodeljena služba upravnika Zdravstvenega doma v Pesjem pri Šoštanju, kjer je bil od leta 1946 do 1947, nato pa se je preselil na Jožefov hrib v Celje, kjer se je zaposlil na Državnem zavodu za socialno zavarovanje kot referent za posredovanje dela. Tu je pokazal obilo sposobnosti in zavzetosti za delo, zato je hitro napredoval in svoje znanje v socialnem zavarovanju razširil na vsa področja. Junija leta 1946 se je poročil s Tonko Drenjančevič, Potokarjevo z Brega pri Litiji, ki je prav tako izhajala iz napredne partizanske družine. Leta 1947 se jima je rodil sin Slavko, ki je že umrl, leta 1948 pa hčerka Tanja. Leta 1948 so se preselili v Šoštanj, oktobra 1953 leta pa se je z družino vrnil v Litijo. Tu se je takoj vključil v družbeno in politično življenje ter pričel opravljati pomembne funkcije, med drugim je bil tudi tajnik občinskega ljudskega odbora Litija.

Župan občine Litija, takrat se je ta funkcija imenovala predsednik občinske skupščine, je postal leta 1957. Litija je bila takrat mestna občina in je obsegala naslednje kraje: Litija-mesto, Grbin, Podsitarjevec, Veliki Vrh, Širmanski Hrib, Št. Jurij, Gradec, Sp. Hotič, Zg. Hotič, Bitiče, Zg. Log, Konj, Ponoviče, Sava, Sp. Log, Leše, Roviše, Sp. Jablanica, Zg. Jablanica, Gradiške Laze, Bukovica, Gradišče, Jablaniške Laze, Jablaniški Potok, Selšek, Breg in Tenetiše. Občina je spadala v okraj Ljubljana-okolica.

Slavko Pungerčar je bil litijski župan do leta 1967, to je deset let. Med tem se je leta 1964 teritorialno politična razdelitev Slovenije bistveno spremenila in občina Litija je postala veliko večja. Dobila je



Slavko Pungerčar leta 1947.



Pesem, ki jo je Slavko Pungerčar zasnoval v taborišču Mauthausen, dokončal pa po vrnitvi domov.

območja vseh takratnih občin Kresnice, Vače, Gaborovka in Šmartno pri Litiji, poleg tega pa tudi občine iz drugih okrajev: Polšnik iz okraja Trbovlje, Dole iz okraja Novo mesto, območja Primskovega in drugih območij. Okraji so bili ukinjeni, nove občine so se v začetku imenovalle komune. Število prebivalcev nove litijske občine se je s tem povečalo od 5.000 na 17.000, površina od 54 km² na 328 km², število naselij pa od 27 na 156. S tem so nastale bistveno drugačne razmere za vodenje občine, saj so bila na novo pridobljena ozemlja pretežno zelo nerazvita.

Obdobje županovanja Slavka Pungerčarja v Litiji je bil najbolj ustvarjalen del njegovega življenja. V tem času se je spoprijel z veliko nerazvitostjo novo pridobljenih občinskih območij, kjer ni bilo spodobnih šol, cest in vode, na mnogih območjih tudi elektrike ni bilo.

V tem obdobju so v litijski občini zrasli mnogi novi družbeni in gospodarski objekti, predvsem je bilo zgrajenih veliko novih šol in vrtcev, glavnino denarja za te gradnje so zbrali ljudje z občinskimi samopriskpevkami, v mnogih krajevnih skupnostih pa so imeli tudi krajevne samopriskpevke.

Slavko Pungerčar je bil štiri leta poslanec Republiške skupščine. Prvič je kandidiral leta 1967 in bil izvoljen v njen gospodarski zbor. Ker dela poslanca ni opravljal profesionalno, je bil v tem času zaposlen v litijem gospodarstvu kot direktor Tovarne usnja v Šmartnem pri Litiji. Drugič je za poslanca kandidiral leta 1969 in bil ponovno izvoljen v gospodarski zbor. V tem zboru je bil podpredsednik odbora za finance in predsednik komisije za poslovniki. Nato je leta 1972 začel opravljati funkcijo predsednika Občinskega sindikalnega sveta Litija, kjer je delal vse do upokojitve.

V Litiji je bil Slavko Pungerčar že pred drugo svetovno vojno aktiven družbeni delavec. V tem obdobju je bil navdušen športnik in član Sokola. Tudi po vojni je bil športni delavec, nekaj let tudi predsednik litijskega Športnega društva. Kot predsednik Občinskega sindikalnega sveta je ustanovil posebno komisijo za šport, ki je v litijski občini več let uspešno organizirala občinske delavske športne igre, v katerih je sodelovalo veliko zaposlenih v gospodarstvu in družbenih dejavnostih. Deloval je tudi

na področju turizma, mnogih akcijah v dobrobit vseh ljudi, po upokojitvi pa pri upokojenskem društvu.

Kot poslanec skupščine SRS je v letih 1967 do 1971 organiziral posebno akcijo zbiranja denarja za elektrifikacijo vasi Jastrebnik, začetna sredstva za to investicijo je zbral tako, da je pridobil skupino poslancev, ki so svoje nagrade za poslansko delo namenili za elektrifikacijo te vasi.

Po upokojitvi je nadaljeval svoje družbeno delo. Zlasti je bil angažiran na področju lokalne samouprave, oz. razvoja in vloge krajevnih skupnosti. V Litiji je bil podpredsednik skupščine Krajevne skupnosti Litija-levi breg. Njegove izkušnje in znanja so bila dragocena. Kot poznavalec družbeno političnega in gospodarskega sistema pa je rad sodeloval pri doma- la vseh akcijah, ki so bile v korist ljudem. Zaradi poznavanja socialnega zavarovanja je tudi v litijemskem društvu upokojencev deloval kot stalen svetovalec.

Ena od značilnosti Slavka Pungerčarja je bila njegova izjemna sposobnost pisanja in retorike. Kot republiški in občinski funkcionar je mnogokrat nastopal v javnosti, kar mu ni delalo nobenih težav. Njegov način življenja je bil v nenehnem delu in razmišljanju ter snovanju prihodnosti. Za ustvarjalno delo na mnogih področjih je prejel številna državna, občinska in društvena priznanja. Zelo malo si je vzel časa zase in svoje razvedrilo. Bil je vedr in vesel človek, dobrodušen in eden redkih funkcionarjev, ki se je kot navaden občan včasih udeležil tudi vaške veselice.



Slavnostna seja delavskega sveta Predilnice Litija leta 1961 ob 20-letnici vstaje. Z leve proti desni: Hari Jeltnikar, Milan Majcen, Jože Dernovšek in Slavko Pungerčar.



Slavnostna seja delavskega sveta Predilnice Litija ob prazniku občine Litija leta 1963. Z leve proti desni: Jože Mirtič, Tone Koprivnikar-Gorki in Slavko Pungerčar.



Slavostna otvoritev nove žage v Lesni industriji Litija leta 1964. Slavko Pungerčar je na levi strani fotografije, s klobukom, v sredini (najvišji) je direktor Lesne industrije Finžgar.

Seja Občinskega sindikalnega sveta Litija in komisije za šport leta 1969, na kateri so podelili priznanja za uvrstitve na delavskih športnih igrah. Z leve proti desni: Franci Hrovat, Slavko Pungerčar in Martin Arhnaver.



Ob otvoritvi TV pretvornika na Sitarjercu nad Litijo leta 1976. Od leve proti desni: Vinko Belko, ki je bil eden najbolj zaslužnih Litijanov za postavitev pretvornika, Slavko Pungerčar in Jože Habjan.

Slavko Pungerčar je živel v času in sistemu, ki mu je ustrežal. Bil je izrazit socialist, usmerjen v delo, ki je predstavljalo korist za vse ljudi. Za skupne akcije se je razdajal v službenem in prostem času, šele po upokojitvi mu je bilo dano nekaj časa nameniti tudi svojemu vrtičku, ki ga je imel na robu mesta in za pogovore s prijatelji, ki so običajno potekali ob sprehodih po parku na Stavbah v Litiji.

Slavko Pungerčar je umrl 19. maja 1983 v Ljubljani, star 64 let. Pred pogrebom, ki je bil v Litiji, je bila krsta z njegovim truplom in častno stražo v avli dvorane na Stavbah v Litiji, kjer so se od njega poslovili številni ljudje. Pokopan je na litijemskem pokopališču.



Matevž RAVNIKAR

(1776-1845)

književnik, škof



Matevž Ravnikar je bil rojen 20. septembra 1776 na Vačah v isti hiši, kot dobrih 100 let kasneje skladatelj Anton Lajovic. Ravnikar je bil buditelj narodne zavesti, borec za slovenski jezik in pisatelj. Rojen je bil kot edini sin krojača Jurija in Neže Ravnikar. Na prigovarjanje takratnega vaškega kaplana Stendlerja, ga je oče dal na šolanje v Ljubljano. Tam ga je glavar Hohenwart že kot sedmošolca izbral za sinovega vzgojitelja in učitelja. Po maturi je vstopil v bogoslovje, ga končal v treh letih in kmalu zaslovel po učenosti, spretnosti in delavnosti. Leta 1827 ga je cesar Franc poklical v Trst kot pravnega svetovalca pri deželnem glavarju. Že po treh letih je postal škof združene tržaško-koprške škofije.

Matevž Ravnikar je užival velik ugled, saj je bil ustanovitelj slovenske stolnice, kancler Ljubljanske centralne šole, predavatelj filozofije in Svetega pisma..., nazadnje celo koprsko-tržaški škof. Njegovi sodobniki so bili France Prešeren, Valentin Vodnik in Napoleon, doživel pa je tudi Ilirske province.

S pomočjo Žige Zoisa in Jerneja Kopitarja je dosegel, da je cesar leta 1815 v Ljubljani ustanovil stolico za slovenski jezik, bil je kancler ljubljanske Centralne šole, predavatelj filozofije in svetopisemskih besedil, od leta 1815 do smrti (1845) bil tržaško-koprski škof.

Zaradi skrbi in zavzemanja za slovenski jezik, so ga imenovali »oče« oziroma reformator slovenske proze. S Kopitarjevo pomočjo je poskušal popolnoma slovenizirati osnovno in nadaljevalno šolo.

Matevž Ravnikar je bil kot študijski direktor ljubljanskih licejskih filozofskih študij, poleg drugih profesorjev, vedno navzoč na izpitih, ki jih je opravljajal France Prešeren, ki je bil takrat študent. Prešeren je vse izpite opravil z odliko. Na vseh njegovih potrdilih o opravljenih izpitih je tudi Ravnikarjev podpis.

Ravnikarju pa so Prešernove kasnejše jezikovne stranpote izvale odpor, zato je zbadljivo napisal:

*»Gorjancov naših jezik potujčvavši
si kriv, de kolne kmet, molitve bravši«.*

Napisal je veliko knjig in prevodov. Najbolj znana je Zgodbe Svetiga pisma za mlade ljudi (1815-18). Iz hebrejščine in nemščine je prevedel in priredil Pentatevha, prevod Nove zaveze (bil je eden od sodelavcev), Sveto mašo inu keršansku premišlvanje za usak' dan, Perpomočnik Boga prav spoznati inu častiti, Abecednik za šole na kmetih, Male povesti za šole na kmetih, Keršanski katoliški navuk in druga dela.

Umril je 20. novembra 1845 v Trstu.



Lesorez Matevža Ravnikarja, avtorja Mihe Maleša.



Ljudmila ROBLEK

(1853-1937)

**društvena delavka in
narodna buditeljica**



Ljudmila Roblek je bila koncem 19. in začetku 20. stol. ena od najznamenitejših Litijank. Rojena je bila 9. septembra 1853 v Mokronogu, kjer je tudi obiskovala osnovno šolo, višjo ljudsko šolo pa v Ljubljani pri uršulinkah.

Leta 1875 jo je pot zanesla v Litijo, kjer je postala uradnica oz. tajnica v notarski pisarni litijskega notarja Luke Svetca. Stanovala je na sredini takratnega litijskega trga, v Roblekovi hiši, ki še vedno – sicer nekoliko predelana – stoji v starem delu mesta.

Ljudmila Roblek je že takoj po prihodu v službo k notarju Luki Svetcu, pokazala obilo sposobnosti in nadarjenosti za to zahtevno in odgovorno delo. Poleg tega je takoj dojela in sprejela tudi Svetčeve narodnostne programe in vsa njegova prizadevanja za slovenstvo. Bila je izobrazena ženska in v Litiji je bila vseskozi v prvih vrstah narodnih buditeljev. Neumorno je razvijala vse mogoče oblike dejavnosti slovenskih organizacij, jih ustanavljala, njen največji projekt pa je bil ustanovitev podružnice Ciril-Methodove družbe (CMD) v Litiji, kar ji je tudi nadvse uspelo. Potem je vse svoje življenje posvetila delovanju te družbe. Zlasti se je izkazala pri nabiranju denarja za njeno delovanje in ustanavljanju podružnic na podeželju. Pri tej dejavnosti je bila sila iznajdljiva in vztrajna. Za Ciril-Methodovo družbo je nabirala knjige, pokroviteljske prispevke, ustanovitvene in letne prispevke, prodajala kolke, razglednice, blago in srečke. Za razne darilne izdelke, npr. »srca« je pripravljala izreke slovenskih književnikov, ki so jih prodajali na sejmi in žegnanjih v korist Ciril-Methodove družbe.



Roblekova hiša v Litiji leta 1934 (zgoraj) in leta 2008. V njej je bila ustanovljena litijska podružnica Družbe Cirila in Metoda in litijsko bralno društvo, iz katerega je nastala knjižnica. V Roblekovi hiši so bila pomembna zborovanja in sestanki, ki so Litijo dvignili med slovenske kraje z največjo narodno zavestjo.

Družba sv. Cirila in Metoda je bila ustanovljena leta 1885, njena vsebina je bila boj za narodnostno, jezikovno, kulturno in socialno samostojnost Slovencev. Bila je narodno-obrambna šolska organizacija za boj pred potujčevanjem in splošno odvisnostjo ter za ustanavljanje šol in vrtcev v krajih, kjer so bile le tuje.

Ljudmila Roblek je delovala v družbi vse od začetka, v Litiji pa je bila med ustanovitelji podružnice. Soustanovitelj družbe pa je bil tudi litijski notar Luka Svetec, ki je bil njen podpredsednik.

Roblekova je dajala pobude tudi za znamenite Svetčeve veselice, ki so potekale kot narodna slavlja, denar od veselic pa je bil seveda namenjen delovanju Ciril-Metodove družbe. Po njeni zamisli je družba začela izdajati razglednice s slikami znamenitih Slovencev, kot Franceta Prešerna, Ivana Hribarja, Valentina Vodnika, Simona in Davorina Jenka, Josipa Jurčiča, Janka Kersnika, Simona Gregorčiča in drugih. Razglednice so tiskali na Češkem. Med drugim je Ljudmila Roblek leta 1899 izdala tudi razglednico Litije, ki je imela v dobi dvojezičnosti besedila samo v slovenskem jeziku.

Eno najpomembnejših del Ljudmile Roblekov je bilo zavzemanje za slovenska narodna imena. Izdala je polo narodnih krstnih imen za vsak dan v letu in pozivala Slovence, naj svojim otrokom dajejo slovenska imena. V uvodu te pole je navedla, da imajo Nemci že dolgo svoja narodna imena, prav tako Italijani, Srbi in Hrvati. »Zakaj naj bi torej Slovenci

ostali starokopitni in ne bi tudi s slovenskimi imeni otrok kazali svoje narodne zavesti«, je zapisala.

Ko je leta 1897 v Trstu začel izhajati list »Slovenka«, je Roblekova pridno dopisovala vanj in priobčevala slovenska krstna imena s pozivi: »Slovenke, dajte svojim otrokom slovenska krstna imena!«

Koledar CMD je leta 1924 zapisal: »Ljudmila Roblek je med prvimi slovenskimi damami zaznala pretečo nevarnost in jela klicati na narodno brambo po izbranem gestu:

*Nič več ne damo trgati si od naroda;
zato me Družbo svetega Cirila – Metoda
iz svoje vse moči povsod podpirajmo,
pri vsaki priliki za njo nabiramo!«*

Sicer pa je Roblekova veliko dopisovala v »Slovenski narod«, »Edinost« in »Slovanski svet«. Njeni članki so bili bodrilni, z njimi je nenehno pozivala Slovence k narodni zavesti in ponosu.

Ob njeni 70-letnici leta 1923, je Marica Bartolova v »Slovenski narod« zapisala: »Za njenega bivanja v Litiji je bila Litija eden najbolj narodno zavednih krajev na Slovenskem, ko je ona odšla, se je nehalo tam malone vse delovanje.«

Ob njeni 80-letnici leta 1933 je »Jutro« zapisalo, »da so Litijanke v času delovanja Ljudmile Roblekove, slovele kot najbolj delavne slovenske žene »v prid in prosep« naši šolski CMD«.



Ljudmila Roblek, kot jo je objavil koledar CMD leta 1924. Imela je kratko pristrižene lase, kar je bilo v tistem času za ženske skorajda nezaslišano. S tem je izražala svojo odločnost in samostojnost. Sicer ni bila nikoli poročena, niti otrok ni imela. V Svetčevi notarski pisarni je delala 40 let, med drugim tudi zelo zahtevna dela.



Ko je Luka Svetec v Litiji zaprl svojo notarsko pisarno, se je tudi službovanje Ljudmile Roblek v Litiji zaključilo. Nekaj let je še delovala v Splošnem slovenskem ženskem društvu. Po Svetčevi smrti leta 1921 se je preselila k njegovi vdovi Tereziji, nato pa k polsestri v Ljubljano, kjer je živela v zelo težkih gmotnih razmerah. Potem so jo sprejeli v ljubljansko Jožefišče.

Njena zadnja leta so bila težka. Hroma v nogah, slepa in brez denarja je živela v Jožefišču od darov in dobrotnikov, predvsem članic CMD, ki so jo obiskovale. Vse življenje je zbirala denar za delo CMD, za slovensko narodno prebujanje, nazadnje pa se je znašla v veliki revščini in onemoglosti. Brez pomoči svojih prijateljic iz CMD ne bi dočakala 80-letnice. Ob tem visokem jubileju so ji leta 1933, organizirali slavo v ljubljanski Kazini, kamor so jo pripeljali z avtom. Na slovesnosti so jo številni prijatelji in znanci, med njimi velika večina žensk, članic CDM, obdarili s cvetjem in lepimi zahvalnimi govori.

Ljudmila Roblek je umrla 31. avgusta 1937 v Ljubljani.

Marija Lamutova:

VZORNI ŽENI K SEDEMESETLETNICI.

*Kot cvet prikrit, ki žlahtne je bogat vanjave,
živiš med nami skromna in brez slave;
jesen življenja Ti je posrebrila glavo,
utrudila Ti je korak življenja pot,
a vendar si po duhu vedno mlada,
pričjubljena in dobrodošla vsepovsod.*

*Premnogo nas slovenskih je žend,
enakih Tebi pa je žal le malo,
za težnje naroda je vedno Tvoje srce znalo,
moči si Svoje vse mu posvetila,
Ciril-Metodarka si verna bila.
(Čebela trudaljubna vsekdar bila.)*

*Ponosno lahko se ozreš nazaj,
potomcev mnogo Ti sledi,
rodila so jih Tvoja dobra dela,
ki v njih nesmrtno boš živala.*

*Ohrani Bog Te zdravo, žilo,
do skrajnih mej življenja,
naj zarja Te večerna dolgo še obseva,
veseli naše se svobode dneva!*

Marija Lamutova je ob 70-letnici Ljudmile Roblek v »Slovenskem narodu« objavila tole pesem v čast jubilejki.



Drago ROSTOHAR

(1886-1950)

učitelj in šolski upravitelj



V Litiji so nekateri učitelji pustili močne vtise. Med njimi je bil tudi Drago Rostohar, litijski učitelj in šolski upravitelj v letih pred drugo svetovno vojno. Rojen je bil 3. novembra 1886 v Gornjem Pijavškem pri Krškem. Mladost mu ni bila naklonjena, saj sta starša umrla že v rani mladosti in štirje otroci so ostali sami na veliki kmetiji. Sami niso mogli živeti, zato so jih oddali v rejo in k sorodnikom. Najprej se je na lastne noge postavila ena od dveh sester, vendar je zato morala daleč od doma, v Ameriko. Od tam je domov pošiljala denar za svoja brata in sestro, da so se lahko šolali.

Drago Rostohar je osnovno šolo obiskoval v Krškem, nato pa leta 1907 končal učiteljske v Ljubljani. Njegovo prvo delovno mesto je bilo v Cerkljah ob Krki, nato je odšel poučevati v osnovno šolo Veliki Trn pri Krškem. Potem je bil premeščen v Šentjur pod Kumom, ki se sedaj imenuje Podkum, od tu je prišel v Litijo, kjer je leta 1926 postal tudi šolski upravitelj.

Prav Litija je bila kraj, kjer se je Drago Rostohar ustalil in zaživel polno življenje. Bil je strog a pravičen upravitelj. Otroci in podrejeni se ga niso bali, temveč spoštovali, predvsem zaradi njegove poštenosti, enakega odnosa do vseh otrok in učiteljev in predvsem zaradi njegovih obsežnih znanj. Bil je avtoriteta, Litija je z Rostoharjem dobila uglednega intelektualca. Imel je dobre sodelavce, zato je šola delovala enotno in uspešno. Šolskih uspehov ni pripisoval zgolj sebi, temveč jih je delil s sodelavci. Poleg urejenega šolskega pouka je v litijski šoli organiziral tudi vrtec.

Drago Rostohar je mladost preživel v težkih razmerah, zato se je že zgodaj naučil spoštovati vsa dejanja, ki so prinašala uspehe. Svoja, iz lastnega življenja pridobljena življenjska načela je prenašal na otroke in tudi na sodelavce. V Litiji je mnogim generacijam vtisnil praktična znanja, ki so jim koristila v vsem življenju. Kot otrok s podeželja je že od mladih nog poznal življenje na kmetiji in to izkušnjo je z novimi znanji in izobraževanjem udeleževal tudi v Litiji. Njegova velika ljubezen je bila sadjarstvo. V Litiji je za fante organiziral razne tečaje, predvsem sadjarske, za dekleta pa kuharske. V tistem obdobju so bila to zelo pomembna znanja. Kot sadjarski strokovnjak je Rostohar uvajal nove vrste sadja, predvsem jabolka, hruške in češnje, sodeloval s sadjarji, jih obiskoval, dajal nasvete in tako razširil sadjarska znanja na vso Litijo in okolico. Litija je bila v tistem obdobju pred drugo svetovno vojno po zaslugi Rostoharja po vsej Dravski banovini poznana kot odlično sadjarsko področje. Sem so prihajali mnogi ljudje, kupovali sadje, sadike in pridobivali znanja o sadjarstvu.

Drago Rostohar ni bil samo šolski upravitelj in organizator ter voditelj raznih tečajev za praktična znanja, temveč je v Litiji leta 1929 organiziral tudi strokovno nadaljevalno šolo, ki je delovala vse do leta 1940.

Začetek druge svetovne vojne je bil za litijske intelektualce poguben, saj so okupacijske oblasti skoraj vse poslale v izgnanstvo. Drago Rostohar je bil med prvimi, ki so morali oditi daleč od doma,



Litijški most je bil običajen motiv za fotografiranje. Tudi Draga Rostoharja je leta 1938, fotograf posnel na njem.



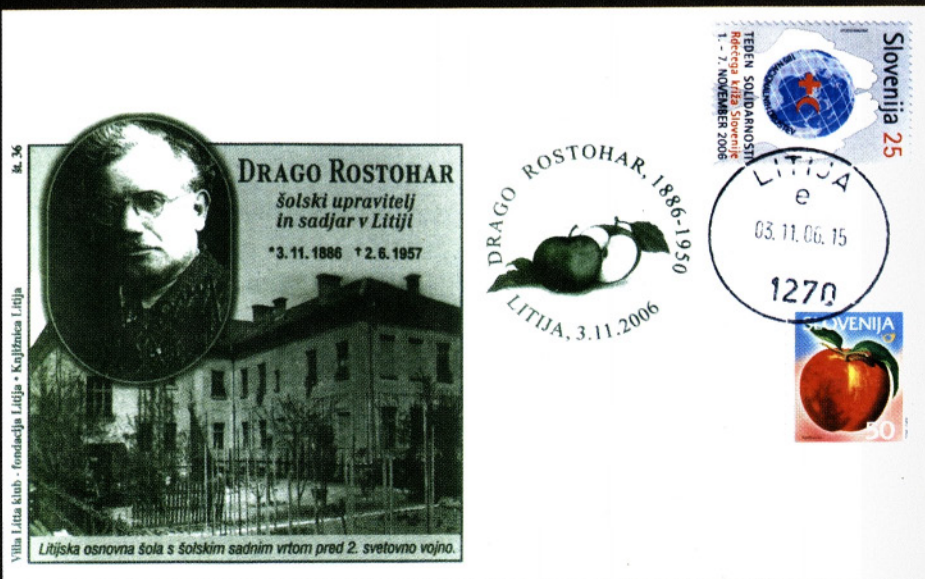
Osnovna šola Litija, zgrajena leta 1912, je bila drugi dom ravnatelja Draga Rostoharja. Ob šoli je uredil lep sadovnjak, ki ga je uporabljal tudi za učenje sadjarstva.



Kljub temu, da je bil strog učitelj, se je Drago Rostohar s svojimi učenci tudi skupaj veselil. Na posnetku je Rostohar pri kepanju pred meščansko šolo na Stavbah.



Ob 120. obletnici rojstva Draga Rostoharja, je Fundacija Villa Litta Litija izdala spominsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom.





Rostoharjeva nečakinja Štefanija Rostohar (levo), ki je v Litiji živela pred drugo svetovno vojno, v družbi z Jeleno Trampuž, znano litijsko Sokolico.

v Srbijo. Zaplenili so mu tudi vse premoženje, kar je bila še posebno velika izguba. V Srbiji je kot izgnanec živel v kraju Bučina pri Varvarinu. K sreči so ga Srbi sprejeli kot svojega in mu nudili vse, kar je bilo v tistem času možno. Zato se je Rostohar z njimi povezal v trajno prijateljstvo, ki je živelo še potem, ko se je vojna končala in se je vrnil v Litijo.

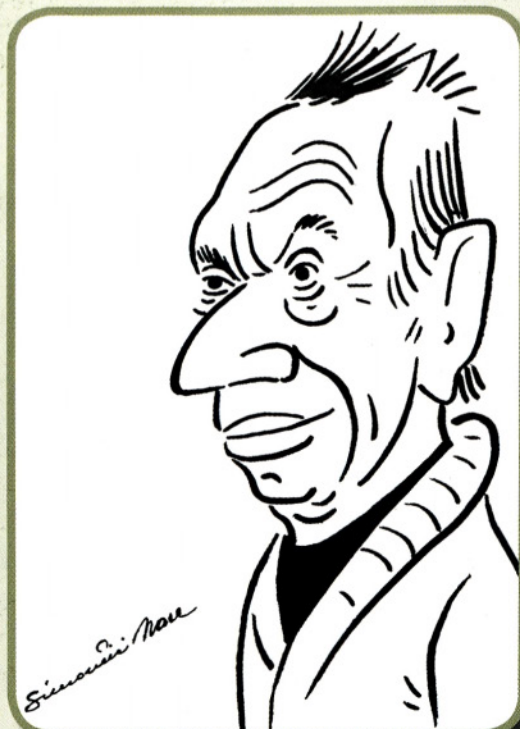
Tu je čakal, da mu nova oblast dodeli učiteljsko mesto in pričakoval, da bo ostal v svoji Litiji. Toda določen ja bil za učitelja v Vodica pri Ljubljani. Tam je učiteljeval, toda izgnanstvo je načelo njegovo zdravje in počasi je hiral. Ko ga je bolezen že resno načela, so ga sprejeli v Ljubljansko bolnišnico, kjer je 2. junija 1950 umrl. Pokopan je na Žalah v Ljubljani.



Nace SIMONČIČ

(1918-2001)

**gledališki in lutkovni igralec,
animator**



(karikatura: Pečar)



Taček je bila največja uspešnica Naceta Simončiča.

Nace Simončič je bil rojen 8. junija 1918 v Litiji, kjer je preživel tudi vsa otroška in mladostna leta. Gledališču se je zapisal že med NOB, kjer je deloval v partizanskem kulturnem odseku.

Svoje kulturno poslanstvo je nadaljeval tudi po vojni, od leta 1951 je deloval v lutkovnem gledališču v Ljubljani. Kot lutkovni igralec je postal zelo razpoznaven in priljubljen slovenski animator. Poleg nastopanja v matičnem gledališču v Ljubljani je nastopal na mnogih drugih domačih in tujih odrih.

Bil je igralec, najbolj so ga privlačile lutke. Oblikoval je več kot sto marionetnih in ročnih lutk, pisal lutkovna besedila, vodil je tudi televizijski lutkovni studio.

V Litijo se je vedno rad vračal. Tu se je dobro počutil, saj se je rad spominjal svoje mladosti. Tudi organizatorji raznih prireditev v Litiji so ga radi vabili, saj je bil prijeten sogovornik, zlasti pa je znal pridobiti najmlajše. Njegovi liki Urške in Kljukca so otroke vedno navdušili. V zadnjih letih je dosegal – zlasti na televiziji – velike uspehe s Tačkom. Eno od njegovih značilnih in odmevnih del je tudi Sapramiška, kjer je nastopil v vlogi režiserja. Umrl je 2. februarja 2001 v Ljubljani, kjer je nazadnje tudi živel.

Nace Simončič na poroki matere Franciške Simončič z Jožetom Kavškom-Banom v Litiji.

Nace Simončič je drugi z leve, na njegovi desni pa je hčerka Maruša, poročena z Litijanom Ljubom Cerarjem, s katerim živita v Švici.



Na litijskem pokopališču. Z leve: Nace Simončič, Boža Borišek, Marina Dovžan, Ivo Dolžan, Metoda Gorenc, Franci Gorenc.

Ob prvi obletnici smrti
Naceta Simončiča je
Fondacija Villa Litta
izdala spominsko
kuverto in priložnostni
poštni žig.



Sapramiško je Nace Simončič tudi režiral.



Ključec in Urška – ustvarjena z Nacetom Simončičem

Tit STRMLJAN

(1861-1943)

starinokop



Nad Vačami in v okolici je bila od 8. stoletja pred našim štetjem naprej velika in močna prazgodovinska naselbina. Največja je bila na Kroni. Na tem območju so kasneje, ko je naselbina že zdavnaj propadla, našli imenitne izkopanine. Domačini so te predele dobro poznali in sodelovali pri izkopavanju. Eden najboljših poznavalcev izkopanin je bil tudi Tit Strmljan, domačin z Vač, kmet in starinokop, rojen 4. januarja 1861. Pri izkopavanju je sodeloval tudi z arheologom Walterjem Schmidom, ki je veliko izkopaval v letih 1931-1934, veliko pa je raziskoval tudi sam. S prvimi izkopavanji v okolici Vač so pričeli v drugi polovici 19. stoletja, prve predmete pa so izkopali vaški učitelj Peruzzi in tamkajšnji prebivalci. Največja izkopavanja so bila v letih 1878 do 1883, ko so izkopavali ljubljanski muzej, dunajska akademija znanosti in knez Windischgratz. V letih 1905 do 1913 pa je obsežna izkopavanja vodila vojvodina Mecklenburška. Tudi njej je pomagal Tit Strmljan, saj je dobro obvladal nemški jezik, ker je tri leta služil v cesarski vojski na Dunaju. Večina njenih dragocenih predmetov z Vač je končala v tujini. Zbirko vaških izkopanin je hranila na gradu Bogenšperk, po prvi svetovni vojni leta 1918 pa so prišle pod sekvester Narodnega muzeja v Ljubljani. Ko je bil sekvester leta 1929 ukinjen, je njena hčer Maria Antoniette z dovoljenjem kralja Aleksandra dragocenosti odpeljala v tujino in dražba izkopanin je bila 19. januarja 1934 v Zürichu. Večino dragocenosti je odkupil Peabody Museum iz Harvarda, manjši del pa v Ashmolean muzej v Oxfordu.

Ko je Tit Strmljan prišel s služenja vojske na Dunaju, je na Vačah opravljal pomembna dela. Poleg izkopavanja starin, je bil tudi vodja hranilnice na Vačah, občinski odbornik, cestni nadzornik, član



Potomci Tita Strmljana danes živijo na Mačkovcu nad Vačami, kjer je živel tudi Tit. Na posnetku ob znameniti grajski kamniti mizi z gradu Katzenberg, ki je v 14. stoletju stal na Mačkovcu nad Vačami so potomci Tita Strmljana, z leve: pravnuk Silvo Strmljan ml., pra, pra vnuk Matej Strmljan in vnuk Silvo Strmljan st.



Bojovník z Vač, ki ga je na Lestini pod Krono, našel Tit Strmljan.



Tit Strmljan okrog leta 1930 v Stični, na sestanku občinskih odbornikov. Drugi z leve v zadnji vrsti je vaški župan Jakob Kimovec, Strmljan pa stoji skrajno desno.

šolskega odbora, ključar v cerkvi sv. Andreja in ljudski živinozdravnik. Zbiral je tudi denar za nove zvonove v vaški cerkvi, sam pa je daroval 2 tisoč kron.

Tit Strmljan je znan predvsem po tem, da je leta 1927, skupaj s svojimi pomočniki, izkopal na Lestini grob, ki je vseboval bogate dodatke. Najznamenitejši je bil bojevnik z Vač. To je najlepši primerek kipca te vrste iz prazgodovinskega obdobja.

V okolici Vač je bilo izkopanih čez 2.000 grobov iz železne dobe, kar Vače uvršča med največja grobišča tega obdobja v srednji Evropi. Tudi pripadajoča naselbina je bila med največjimi takratnimi naselbinami oz. gradišči. Razprostirala se je na Zgornji in Spodnji Kroni ter Slemšku in je merila okrog 11 hektarjev.

Tit Strmljan je bil ugleden mož, med ljudmi spoštovan in upoštevan, zato se domačiji, kjer živijo Strmljanovi potomci, še danes reče pri Titk.

Umrli je na Vačah, aprila 1943.

Luka SVETEC

(1826-1921)

**narodni buditelj, književnik,
politik**



Luko Svetca uvrščamo med najagilnejše Slovence, ki so se v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja zavzemali za enakopraven položaj Slovencev, slovenski jezik in splošno priznanje slovenske identitete. Rojen je bil 8. oktobra 1826 v Podgorju pri Kamniku, kjer je obiskoval osnovno šolo, gimnazijo pa v Ljubljani. Odločil se je, da bo študiral pravo, odšel na Dunaj in tam študij zaključil leta 1853. Po vrnitvi z Dunaja je opravljal službo po raznih krajih, najprej pa na Hrvaškem kot Bachov huzar. Sledila so službena mesta v Mokronogu, Kočevju, Brdu pri Lukovici in Ljubljani, kjer je bil magistralni komisar. Svetec je imel zaradi svoje pokončne drže in zavzemanja za slovenstvo nenehne težave, ki so bile tudi vzrok premeščanj iz kraja v kraj. Zlasti njegovo zavzemanje za slovenski jezik je bilo za takratne oblasti moteče, zato se je leta 1869 upokojil. Nato je šel za nekaj let v Idrijo, leta 1873 pa je kot upokojenec prišel v Litijo, kjer je postal notar in v Litiji živel vse do svoje smrti.

Luko Svetca v Litiji povezujemo z zgodbo, ki se je začela že mnogo pred njegovim prihodom v Litijo. Ded Svetčeve žene Terezije, ki je bila Litijanka, je bil namreč litijski župan in zgodilo se je, da je ena od njegovih hčera zanosila z nekim avstrijskim plemičem, ki pa je bil poročen. To je bila v tistih časih huda neprijetnost in oče župan jo je želel čim prej poročiti. Ko je v Litijo prišel potujoči krojač iz Italije, ki se je pisal Tura, je zaprosil za krojaško obrt. Župan mu je dovoljenje za oprav-

ljanje obrti izdal, v »zamenou« pa je od njega zahteval, da poroči njegovo hčer. V zakonu županove hčere in krojača Ture, so se nato rodili trije otroci, deček in dve deklici. Ena od njih je bila Terezija Tura (1852-1936), ki se je nato poročila z Luko Svetcem, ko je prišel v Litijo. Luka Svetec in Terezija sta imela tri otroke. Ivan je umrl že kot dojenček, Albin (1877-1915) je bil oficir, Pavle (1875-1927) pa je bil kasneje glavar in vladni svetnik. Rodbina Svetec se je nato razvejala na več strani in potomci živijo v raznih krajih po Sloveniji.

Luka Svetec je bil v prvi vrsti narodni buditelj in borec za slovenski jezik. Že leta 1861 je v Ljubljani ustanovil Pravniško društvo, ki se je zavzemalo za uvajanje slovenskega jezika v takratni pravni red. V letih 1884 in 1885 je v Ljubljani vodil pripravljalni odbor za ustanovitev Družbe Cirila in Metoda, ki je bila nato ustanovljena leta 1885 kot slovenska narodnoobrambna organizacija, ki je nedvomno veliko prispevala h krepitvi slovenske narodnostne (samo)zavedi v času, ko so se razmere v habsburški monarhiji na narodnostnem področju zelo zaostrele. Zlasti se je skušala postaviti po robu nemškemu in italijanskemu raznarodovalnemu delovanju na šolskem področju. Družba Cirila in Metoda je imela 336 podružnic, ki so jih ustanovili na ozemlju habsburške monarhije v obdobju 1885–1918. V njih je bilo več kot 6.500 odbornic in odbornikov. Svetec je ob ustanovitvi napisal odločno vabilo za pristop v družbo in napisal pravila družbe.

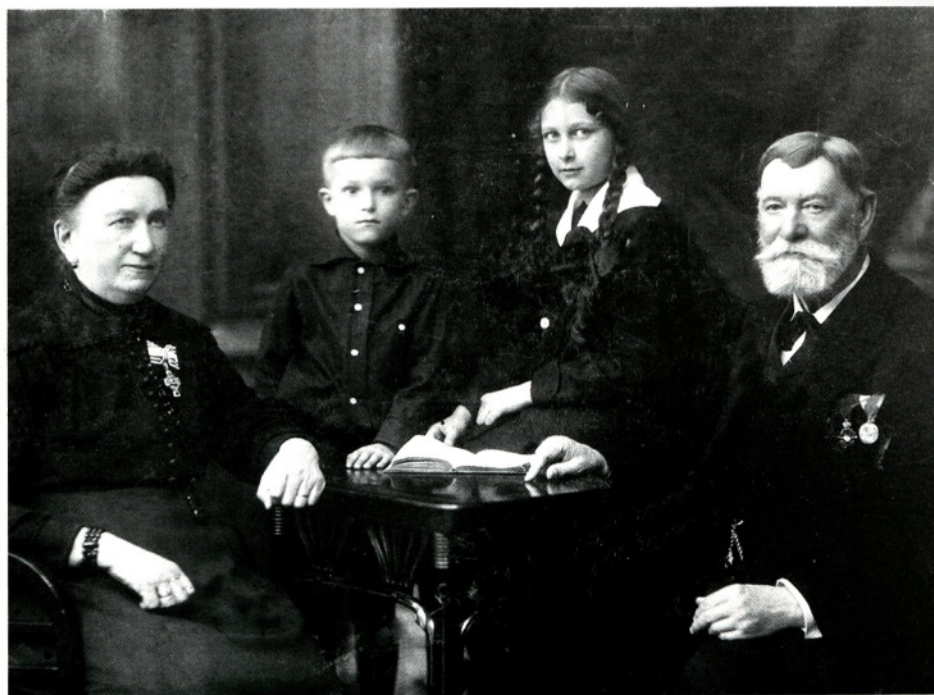


Svetčeva hiša na sliki litijskega slikarja Nika Prestorja.



Luka Svetec je za svoje ustvarjalno delo prejel visoka odlikovanja.

Svetčeva družina v
Litiji okrog leta 1915.
Od leve proti desni
so: Terezija Svetec,
vnuk Pavle Svetec,
vnukinja Milica Svetec
Bartenjev (1906-2004)
in Luka Svetec.



Svetčeva hiša v Litiji je
bila na koncu trga.



Odbor LITITJA SKOZI ČAS - Villa Litta klub, fundacija Litija št.1



Fondacija Villa Litta Litija je leta 1996 ob 170. obletnici rojstva in 75. obletnici smrti Luke Svetca, izdala spominsko pisemsko kuverto s priložnostnim poštnim žigom.



V Litiji so pred Svetčevo hišo večkrat prirejali razna slavnostna zborovanja, na katerih so počastili Luko Svetca, obenem pa zbirali denar za družbo Cirila in Metoda. Fotografija je bila posneta med leti 1910 in 1915.



Pogreb Luke Svetca v Litiji 23. januarja leta 1921.

Več let je bil tudi podpredsednik Družbe Cirila in Metod. Svetec je bil pobudnik in ustanovitelj dramskega društva v Ljubljani in prvi predsednik tega društva, pomembno pa je bilo njegovo delo pri ustanovitvi Slovenske matice, v kateri je bil odbornik skoraj 40 let.

V Litiji je bil Svetec med ustanovitelji podružnice te družbe, ki ji je predsedoval od leta 1885 pa vse do 1918. Iz litijske podružnice Ciril Metodove družbe je vzniklo tudi bralno društvo, kasneje čitalnica, danes pa litijska knjižnica. Prav tako ima v litijski podružnici korenine litijsko Pevsko društvo Lipa, ustanovljeno

Svetčeva žena Terezija Svetec je bila prav tako zelo zavzeta družbena delavka. Kot navaja pisec njenega nekrologa v kalendarju Ciril Metodove družbe iz leta 1938, je bila prva slovenska dama, ki se je leta 1885 udeležila skupščine Ciril Metodove družbe v Ljubljani in s tem postala »povzročiteljica plodonosnega ženskega gibanja v družbi.« V Litiji je bila med soustanoviteljki podružnice, nato pa stalna odbornica in zavzeta prostovoljka. Leta 1929 je za svoje neumorno 40-letno delo, prejela diplomu častne predsednice Ciril Metodove družbe. V 85. letu starosti je umrla 20. decembra 1936 v Litiji.



leta 1886. Luka Svetec je bil v Litiji tudi pobudnik gradnje prvega šolskega poslopja in nosilec kulturnega, izobraževalnega in narodno buditeljskega življenja. Svetčeva meščanska družina je tudi kot celota delovala napredno in Litijo v tistem času dvignila na visok nivo razvitosti. Poleg žene Terezije je bila društveno zelo aktivna tudi njegova tajnica Ljudmila Roblek, ki je bila soustanoviteljica litijskega bralnega društva.

Politika je bila nujna spremljevalka Svetčevega življenja in dela, saj je takoj dojel, da bo lahko svoje narodno buditeljske ideje udejanjal le skozi politiko. Tako je bil



V Litiji so Luki Svetcu, vitezu Fran Josipovega reda in c.k. notarju, 6. avgusta 1903 podelili diplomo častnega članstva družbe Cirila in Metoda za soustanoviteljstvo družbe in za funkcijo podpredsednika od ustanovitve naprej.



Ob otvoritvi spomenika Luki Svetcu leta 1996, je Fundacija Villa Litta Litija izdala spominsko medaljo.





Spomenik Luki Svetcu na Svetčevi ploščadi v Litiji.

leta 1863 izvoljen za namestnika deželnega odbornika, nato pa za deželnega odbornika iz kurije mest, trgov in trgovske zbornice. Kot poslanec Deželnega zbora je Svetec leta 1864 v zboru začel govoriti slovensko, kljub temu, da je bil uradni jezik nemški. Luka Svetec je bil tudi poslanec Državnega zbora na Dunaju, kjer je deloval enako kot v Deželnem zboru – neomajno se je boril za slovenstvo, slovenski jezik in enakopravno vlogo Slovencev v takratni Avstroogrski državi. V Državnem zboru se je zavzemal za dualizem, kar mu je nakopalo nekaj težav liberalnih slovenskih Mladoslavencev.

Svetec kot književnik je pisal pesmi in prozo. V svojih delih je v glavnem izražal narodno buditeljske vsebine. Njegova največja zasluga na področju književnosti je v aktiviranju drugih slovenskih piscev, da so zlasti po letu 1849 pričeli uporabljati enotnejši slovenski knjižni jezik.

V Litiji je bil Luka Svetec med najbolj uglednimi prebivalci. Spoštovanje so mu prebivalci Litije izražali na vsakem koraku. Bil je ugleden kot notar in kot društveni delavec in eden najpomembnejših Litijanov doslej, saj je v Litiji ustanavljal vse pomembne organizacije in šolo. Ob njegovi 70-letnici življenja so mu pripravili veliko slavo. Litija se mu je oddolžila z imenovanjem ulice in leta 1996 s postavitvijo spomenika.

Umrli je 21. januarja 1921 v Litiji. Kronist v Kroniki slovenskih mest je takrat zapisal, da je v Litiji v visoki starosti 95 let umrl Luka Svetec, nestor v vrstah slovenskih politikov, pisateljev in narodnih delavcev.

Jože ŠMIT

(1922-2004)

književnik



Jože Šmit je bil rojen 1. februarja 1922 v Tlakah pri Rogatcu v skromni kmečki družini. Že kot otrok je rad pisal in bral, njegova želja in cilj, da bi tudi sam znal pisati, pa je v njem zorela že od otroštva. Za vzor si je vzel Frana Levstika, ki je ravno tako iz revnega fanta postal zelo znan književnik. Njegova družina je bila verna in doma so predvidevali, da bo postal duhovnik. Obiskoval je klasično gimnazijo v Ljubljani, vendar se ni mogel odločiti za ta poklic.

S pisanjem in objavljanjem prvih pesmi je začel že v šolskih letih. Ko je Jože obiskoval zadnji letnik gimnazije, se je začela druga svetovna vojna in pod italijansko okupacijo Ljubljane je maturiral. Potem se je za eno leto vrnil v rojstni kraj Tlake pri Rogatcu in se tam preživljal s priložnostnimi deli.

Ko je nemška oblast rekrutirala slovenske fante za mobilizacijo v vojsko, se je temu skušal izogniti z umikom na Dunaj, kjer je na univerzi vpisal študij gozdarstva. Ker pa mu vpisa v drugi letnik niso dovolili, se je vrnil v Slovenijo in v Brežicah opravljal gozdarsko prakso v predelih ob Sotli. Tam je dobil malarijo in se je moral zdraviti v bolnici. Po odpustu je prejel poziv za nabor v nemško vojsko, ki je vojake na vseh frontah zelo potrebovala. V prepričanju, da na naboru ne bo sprejet, saj je bil kot rekonvalescent odpuščen iz bolnice, se je nanj mirno javil. Vendar je bil poziv le pretveza za pridobitev obveznikov, ki so jih zbrali v celjski vojašnici in nato brez nabora odpeljali v Gradec v Avstrijo in tam oblekli v vojaške uniforme. Od tu so ga poslali v Normandijo v Francijo, ki v tem času ni veljala za vojno območje. Tam se je začelo vojaško urjenje, ki pa ga je Jože težko prenašal. Tudi napad malarije se mu je ponovil in spet je moral v bolnišnico. Po vrnitvi v enoto so ga dodelili za delo v terenski bolnišnici.

Prav takrat, poleti 1944, se je začela zavezniška invazija na Normandijo in slovenski fantje-prisilni mobiliziranci so začutili možnost prebega na zavezniško stran. Priložnost se je pokazala že tretji dan po začetku invazije in Jože se je še z nekaterimi drugimi tovariši uspel prebiti k zaveznikom, ki so ga najprej poslali v zaledje, nato pa v Anglijo. Nato so z ladjo vse prebežnike prepeljali v Italijo, od tod pa v Split, kjer je bila 23. decembra 1944 ustanovljena Peta prekomorska partizanska brigada, ki se ji je priključil tudi Jože Šmit. Brigado je nato prek težkih bojev z ustaši vodila pot čez Velebit in Liko proti Beli Krajini.

Čeprav je pretežno deloval v kulturni sekciji, mu je vojna in vse strahote, ki jih je doživljal, postila globok vtis in teh let se je vedno spominjal kot let izgubljene mladosti. Te svoje občutke je izrazil tudi v pesmi »Mladost, ki je ni bilo.« Peta prekomorska brigada je prodrla v Belo Krajino, tam pa so jo 20. aprila 1945 razpustili in borce razporedili v 15. in 18. divizijo JNA. Razpustitev prekomorske brigade je borce zelo prizadela, saj so jo občutili kot nezaupanje, kar je kasneje občutil tudi Jože Šmit.

V osvobojeno Ljubljano je vkorakal 9. maja 1945, potem ko je njegova partizanska enota, 15. divizija, na Orlah pri Ljubljani bila težke boje z okupatorskimi silami in domobranci in je na pragu svobode padlo veliko partizanov. Jože se je teh nepotrebnih žrtev spominjal kot posledic nesmiselnih ukazov komandantov, ki niso bili slovenskega porekla in so borce gnali v juriše na odprtih terenih. Potem je doživljal usodo mnogih slovenskih partizanov, ko so ga zaradi nestrinjanja s takratnimi razmerami celo za tri mesece zaprli.



Jože Šmit kot študent gozdarstva na Dunaju leta 1943.



5. Prekomorska brigada pri prehodu čez Kolpo pri Vinici aprila 1945.

Po prihodu iz zapore je študiral primerjalno književnost in dobil službo novinarja pri Kmečkem glasu, zatem je prevzel delo lektorja pri Mladinski knjigi, kasneje pa vodenje uredništva mladinske periodike in urejanje Cicibana. To je bil tudi čas Jožetovega zelo intenzivnega pisanja in prevajanja. Svoja dela je objavljajl v raznih literarnih revijah. Rad je pisal za otroke, s tem je izražal svojo težko mladost in zadovoljstvo, ko se je v težavah zatekal v otroški svet.

Jože Šmit je prišel v Litijo takoj po vojni in spoznal Litijanko Mijo Lanc iz Gradca. Vnela se je obojestranska ljubezen, Miji je bil Jože vseč predvsem zato, ker je deloval mirno in preudarno, bil je vljuden in ne nazadnje tudi zelo prijeten in postaven mož. Leta 1950 sta se poročila, živela do leta 1960 v Gradcu na današnji Graški cesti, kjer se je tudi rodil sin Žiga, nato pa sta se preselila v Ljubljano.

Pesniško delo Jožeta Šmita je bilo zelo obširno. Poleg posamičnih del obsega 13 pesniških zbirk. Vsebina njegovih pesmi je bila zelo realistična, v



Jože Šmit kot partizan leta 1945.



Jože Šmit (četrti z leve) kot novinar pri Kmečkem glasu leta 1955.



Mija Lanc in Jože Šmit 1. maja leta 1949 na Bregu pri Litiji.



Jože s sinom Žigo leta 1957 v Gradcu pred Lančevo hišo.



Z ženo Mijo leta 1959 na Bledu.



Jože Šmit s sinom Žigo leta 1955 v Litiji.

njih je izražal svoja osebna razpoloženja, kot odlični opazovalec pa je mnoge pesmi posvetil tudi aktualnim dogajanjem v družbi, predvsem kot ironične zapise tedanjih družbenih razmer.

Njegova glavna dela so: *Astre*, *Dedek ježek in Minibaba*, *Dvojni cvet*, *Eden izmed vas*, *Grenki med*, *Hoja za Katulom*, *Izbrana lirika*, *Ježek se ženi*, *Kaj dela žabica*, *Kaj nam je popisal Jakec*, *Kako bomo umirali*, *Kdo živi v tej hišici*, *Koleselj iz cedilike*, *Lirična postila*, *Lirika časa*, *Marjetka*, *Pol za šalo, pol za res*, *Polonca gre na morje*, *Pripoved o Brezi*, *Srce v besedi*, *Trepetlika*, *Vozimo, vozimo vlak*, *Vzeti kamen iz ust*, *Zlo stoletja*.



Ob predstavitvi pesniške zbirke »Kako bomo umirali« leta 1970.



JOŽE ŠMIT: LIRIČNA POSTILA

Naslovnica ene od Šmitovih pesniških zbirk.



Jože Šmit ob 80-letnici.

Jože Šmit je zadnja leta preživel v domu starejših v Črnem Vrhu nad Idrijo, kjer je imel tudi družinsko vikend hišico. Umrli je 7. februarja 2004 v Ljubljani.

Pokopan je na litijskem pokopališču.



Avgust ŠPAT

(1910-1989)

**gospodarstvenik, turistični
in športni delavec**



Avgust Špat je bil rojen 18. julija 1910 v Sevnici. Že v mladih letih se je družil z ljudmi, ki so se zavzemali za delavske pravice in postal sodelavec teh gibanj. Obenem je delal tudi v športnih in kulturnih organizacijah. Ko se je njegova družina preselila na Ptuj, je svoje aktivnosti v katerih je deloval že v Sevnici, še okrepil. Igral je nogomet, bil je tajnik in blagajnik šahovskega kluba in zavzet kulturni delavec. Leta 1937 je celo režiral eno od gledaliških predstav na ptujskem gledališču.

V predvojnem času se je veliko družil z znanimi ljudmi, predvsem pisateljema Bratkom Kreftom, Jožetom Lackom, Ivanom Bratkom in Ivanom Potrčem. Na Ptujju je bil Avgust Špat zaposlen kot banovinski cestni nadzornik. Ker je bila to javna in državna zaposlitev, ga je oblast zaradi političnega delovanja in simpatiziranja z delavskim gibanjem, zavzemanja za pravičnejšo družbeno ureditev in pravice delavcev prestavila na Dolenjsko, kjer je bil cestni nadzornik na Okrajnem cestnem podjetju. Ker pa je bil sedež okraja oz. sreza v Litiji, se je Špat že tedaj prvič srečal z njo. Kot cestni nadzornik je deloval pretežno na območju Mokronoga, Mirne, Trebnjega in sosednih krajev.

Na Dolenjskem ga je leta 1941 zajela druga svetovna vojna, italijanske okupacijske oblasti, pod katere je spadala Dolenjska, so ga zaradi sodelovanja z OF leta 1942 internirale v zloglasno taborišče Gonars v Italiji. Tam je bil zaprt skupaj s pisateljem in sodelavcem OF Bratkom Kreftom, v taborišču pa so bili tudi Boris Kraigher, Franc Ravbar, Miro Perc in nekateri drugi znani pripadniki OF. Boris Kraigher je v taborišču ustanovil organizacijo OF in partijski komite, ki je začel s pripravami na beg po rovu, ki so ga začeli kopati iz ene od barak. Rov je

Avgust Špat kot bano-
vinski cestni nadzornik
na Ptuj leta 1937.



Sreski cestni odbor PTUJ

Red. št.: 34

Sreski cestni odbor Ptuj
potrjuje, da je ŠPAT AVGUST,
banovinski cestni nadzornik
v službi pri tem cestnem
odboru.

Ptuj, dne 10. novembra 1937



Načelnik.

J. Krenj



Avgust Špat (tretji z
leve) kot nogometaš
na Dolenjskem pred
drugo svetovno vojno.

pomagal kopati tudi Špat in pobeg je nato osmerici taboriščnikov tudi uspel.

Avgust Špat pa je iz Gonarsa prišel šele po italijanski kapitulaciji leta 1943. Potem so vsi interniranci prišli pod nadzor zavezniških oblasti. Njegova vojna pot je bila nato podobna več deset tisoč drugim Slovencem, ki so bili zaprti v italijanskih taboriščih ali prisilno mobilizirani v italijansko vojsko v Evropi in Afriki. Zavezniki so jih zbrali v več zbirnih taboriščih ter nato premestili v osrednje taborišče blizu Barija na vzhodni obali Jadranskega morja, kjer je bila zavezniška letalska baza. Tam so leta 1943 in 1944 nastale Prekomorske brigade, ki so postale sestavni del Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije izven jugoslovanskega ozemlja in pod nadzorstvom zahodnih zaveznikov. Avgust Špat je tako postal pripadnik prve od petih Prekomorskih brigad, ki so imele okoli 18.000 borcev.

Zavezniki so Prekomorske brigade z letali in ladjami postopoma prestavili v Jugoslavijo, kjer so iz Dalmacije začele v sestavi jugoslovanskih partizanskih enot prodirati proti Bosni, Liki in Hrvaški do Slovenije, kjer so se priključile partizanskim enotam VII. in IX. korpusa, ki so osvobodile Ljubljano, Trst in druge kraje, Dolenjski odred, ki je bil sestavni del VII. korpusa, pa tudi Litijo. Avgust Špat je bil v enem od bojov z okupatorsko in ustaško vojsko v Bihaču, na mostu čez Uno, ranjen in pri tem izgubil oko.

Po osvoboditvi so ga kot oficirja JLA predstavljali po raznih jugoslovanskih krajih. Leta 1946 je kot komandant inženirske enote prišel v Litijo, kjer je njegova enota popravljala med vojno poškodovan litijski most. Špatova inženirska enota je imela sedež oz. svojo bazo v Meškovi hiši na današnjem Valvasorjevemu trgu. Zatem je bil poslan v oficirski tečaj in leta 1949 dobil čin majorja.



Izkrcaje prve Prekomorske partizanske brigade v Splitu leta 1944.



Avgust Špat (v sredini) kot partizan Prekomorske brigade.

V Litiji je spoznal Litijanko Ivanka Podlipnik, s katero sta se leta 1948 poročila. Ivanka Podlipnik je bila članica Sokola, med vojno pa aktivistka OF, zaradi česar so jo okupacijske oblasti zaprle. Najprej v litijske zapore, nato v Begunje, od tod pa je bila deportirana v zloglasno koncentracijsko taborišče Ravensbrück, ki je bil maja 1945 osvobojen. V Litijo se je vrnila avgusta 1945.

Nato je Špata službena pot zanesla v Karlovac, Bito-
lo in Sarajevo. Med tem se je strokovno izobraževal
v Moskvi na Inženirski akademiji, po šolanju pa je
bil prestavljen v Zagreb. Tu je bil zaradi verbalnega
delikta izdaje vojne tajne in širjenja sovražne propa-
gande leta 1951 aretiran in obtožen sodelovanja z
Informbirojem. Na vojaškem sodišču je bil obsojen
na 7 let strogega zapora, ki ga je prestajal v kazens-
kem taborišču Goli otok. Enaka usoda je doletela
tudi drugega Litijana, Dušana Dovjaka, ki se je tudi



Prve udarnike v Predilnici so slavnostno razglasili leta 1946. Razglasitev je bila v središču Litije, pred Meškovo hišo. Slavnostni govornik je bil oficir Avgust Špat, ki je v tem času v Litiji kot komandant inženirske enote JLA popravljal v vojni poškodovan litijski most. Spodaj z leve proti desni so: Franjo Likovič, direktor Predilnice Jože Logar-Slovan, neznan moški, Skubicova, Ančka Marn, Avgust Cvetežar, Lili Eltrin, Muljavčeva, Žabjakova, neznana ženska. Špat je na odru, na sredini, v oficirski uniformi.



V družbi znanih Litijanov okrog leta 1960. Z leve proti desni: Jože Eltrin, Franci Gorenc, Dušan Dovjak, Jože Borišek, Avgust Špat.

PODOBE Z LITIJSKIH KARNEVALOV



1



2



3



4

Litijski pustni karnevali so bili v letih 1958 do 1978 vsebinsko zasnovani na aktualnih svetovnih dogodkih, na njih so sodelovali domala vsi Litijani. Na posnetkih z leve proti desni: 1. Mirovna konferenca v Litiji. 2. V imenu Litije je Avgust Špat (levo) osebno sprejel francoskega predsednika De Gaula. 3. Litija je bila članica Evropske skupnosti že leta 1965, Slovenija pa šele leta 2004.

4. Avgust Špat je na mirovni konferenci v Litiji sprejel tudi ameriškega predsednika Kennedyja.

Velik dogodek je bil v Litiji tudi takrat, ko je po Savi priplula ameriška jedrska podmornica »Nautilus«, ki je v morje zaplula leta 1954, po Savi pa je v Litijo priplula že nekaj let kasneje.



V Litijo je nekoč prišel tudi Kitajski cesar. V karnevalski podobi ga je predstavljal Avgust Špat, cesar pa je v Litijo pripotoval kar z vlakom.

Titovo štafeto so leta 1956 pred spomenikom NOB na Trgu svobode v Litiji sprejeli tudi najvišji občinski funkcionarji. Z leve proti desni: Slavko Pungerčar, Miha Berčič, Tone Koprivnikar-Gorki in Avgust Špat.



šolal na moskovski Inženirski akademiji. Med prestajanjem kazni je bil pomiloščen in novembra 1955 izpuščen. Po vrnitvi z Golega otoka leta 1955 se je Špat znova vrnil v Litijo. Njegov prihod je povezan z odločbo predsednika Občinskega ljudskega odbora Litija Mihe Berčiča, ki ga je zaposlil kot načelnika občinskega oddelka za gospodarstvo. Avgust Špat je namreč imel zelo dobra znanja in izkušnje, zato je bil pri vodenju občine nadvse dobrodošel kader.

Za njegovo nadaljnje življenje in delo v Litiji je značilno, da je v deloval na področju občinskega gospodarstva, gradbeništva, komunale, športa in turizma. Ne le deloval, postal je vodilna osebnost večine pomembnih občinskih gospodarskih in komunalnih projektov, hkrati pa je odpiral povsem nova poglavja v litijskem športu in turizmu.

Kot načelnik za gospodarstvo je bil med glavnimi snovalci sodobnejšega Stanovanjskega komunalnega podjetja v Litiji, ki ga je leta 1965 ustanovila litijska občina. Podjetje je začelo kmalu delovati, Špat pa je postal direktor. Dotlej namreč komunalnega podjetja ni bilo, nekatere dejavnosti s tega področja so se izvajale kar v cestnem podjetju. Špat je pravzaprav začel orati ledino litijske komunale. Najprej je organiziral komunalno službo, stanovanjske zadeve in pogrebno službo. Stanovanjsko-komunalno podjetje je imelo sedež v stari zgradbi poleg litijske cerkve, v njej je bila nekaj časa tudi mrtvašnica. V podjetju je Špat razvil nove dejavnosti, predvsem urbanistično in uvedel izvajanje nekaterih opravil pri izdajanju uporabnih dovoljenj in soglasij za priključitev na komunalne naprave. Potem se je Stanovanjsko-komunalno podjetje Litija združilo z litijskim gradbenim

podjetjem v Gradbeno obrtno podjetje Litija, Špat pa je postal direktor novega podjetja, ki je imelo sedež na Ljubljanski cesti.

V podjetju je ustanovil separacijo in betonarno v Hotiču, nove zaključne servisne obrate, gradbeni obrtni servis, komunalni servis in urbanistično službo. V tem času je bil izjemno ustvarjalen in zavzet. Kot strokovnjak, privržen delu in napredku, je nenehno snoval nove in boljše načine organiziranosti podjetja. Bil je znan kot zaščitnik delavcev, s podrejenimi je ravnal korektno in spoštljivo, obenem pa jih je znal motivirati za kakovostno delo. Skrbel je za zaposlene delavce in podjetje je zanje kupilo nekaj stanovanj, omogočil jim je najemanje ugodnih kreditov za gradnjo stanovanjskih hiš, obenem pa uredil dopustniške kapacitete in samski dom v Litiji. Špat je

bil kot vodilni občinski funkcionar in gospodarstvenik sila skromen človek. Bolj mu je bilo pomembno delo in skrb za delavce in splošne družbene vsebine, kot pa zase. Bil je absolutno socialno in v splošno družbeno življenje usmerjen človek.

Kasneje se je podjetje razdelilo na komunalno in gradbeno, slednje pa je doživljalo še nadaljnje organizacijske spremembe. Komunalno podjetje je leta 1990 postalo samostojno Komunalno stanovanjsko podjetje. Kot poznavalec cestne in komunalne problematike je Avgust Špat v Litiji predstavljal strokovno avtoriteto. Upokojil se je leta 1977, potem pa je še vedno honorarno delal pri Komunali, kjer je pomagal pri dnevnih pregledih in nadzoru izvajanja del gradnje vodovoda, ki ga je leta 1979 začela graditi Samoupravna komunalna skupnost Litija, zaključen pa je bil leta 1981.

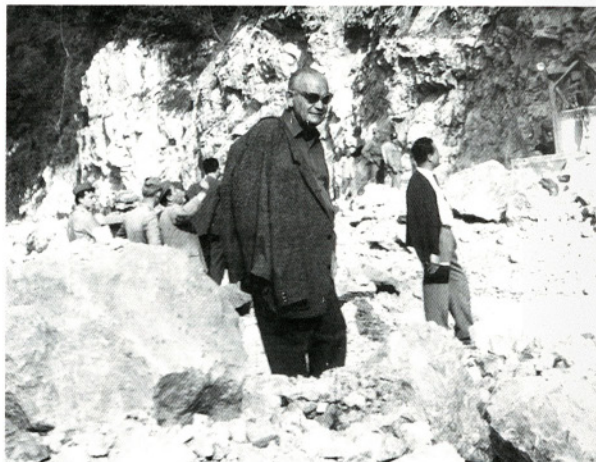


Avgust Špat ob sprejemu štafete v Litiji leta 1960.

Dolga leta je bil tudi predsednik litijskega Turističnega društva. To je bilo obdobje, ki bo težko ponovljivo. Špat, ki je imel pustne karnevale »v krvi«, saj je že na Ptuj sodeloval pri njihovi organizaciji, je začel litijske karnevale organizirati koncem petdesetih let prejšnjega stoletja. Že prvi je požel izjemen uspeh, vsi nadaljnji pa so v Litijo privabili tudi po 15 do 20 tisoč obiskovalcev. Glavna značilnost litijskih karnevalov je bila aktualna vsebina, ki jo je Špat s sodelavci vsako leto izjemno domiselno zasnoval. Izbiral je predvsem aktualne svetovne dogodke, ki so v Litiji doživljali reprize.

Avgust Špat je bil tudi sicer izjemen humorist. Nekoč je nekoga z občine, ki je bil znan kot lizun in podrepnik, kar Špatu ni bilo všeč, poslal v litijsko lekarno, naj mu prinese zdravilo »Dabistal«, ker da ga boli glava. Lekarnarice so seveda planile v smeh, saj so takoj vedele kdo ga pošilja. Še večji smeh pa je bil, ko je človek prišel nazaj in povedal, da so mu lekarnarice pojasnile, da to zdravilo imajo, vendar se lahko uporablja le doma.

Imel je odlične sodelavce v Pleničarju, Kavšku, Knollu, Zapušku, Krhlikarju, Rapplu, Brileju, Glaviču, Skušku, Koprivnikarju, Gorencu, Mačku in mnogih drugih Litijanih in Litijankah. Za litijske pustne karnevale je bilo tudi značilno, da je na njih sodelovalo domala vse mesto. Skoraj vsi ljudje so se našemili v aktualne pustne oprave, pokrivala..., za sodelovanje pa ni bilo treba prav nikogar prositi. Litijani in Litijanke so v teh časih svoje mesto imeli res radi in so se nadvse trudili za uspešnost karnevala, ki je bil eden najbolj znanih v Sloveniji.



Avgust Špat je bil tudi eden od snovalcev Zasavske ceste. Na posnetku je Špat leta 1964 na gradbišču ceste, ki jo je gradila JLA in je Litiji odprla nove razvojne možnosti.



Nov vodovod za Litijo in Šmartno je 23. decembra 1981 odprl Avgust Špat, ki je bil tudi eden njegovih snovalcev.

Turistično društvo Litija je pod vodstvom Avgusta Špata delovalo tudi razvojno. Organizacija pustnih karnevalov je bila le ena od dejavnosti. Izdajalo je prospekte, razglednice, se zavzemalo za urejeno mesto in vasi, predvsem pa je turizem vključevalo v vse razvojne programe občine. Prihodke od karnevala so skrbno namenjali za nabavo nove opreme, s čimer je karneval iz leta v leto postajal boljši, največ denarja pa je litijsko turistično društvo namenilo za modernizacijo in asfaltiranje ceste na Bogenšperk, ki je potem začel pridobivati čedalje večji pomen in sloves.

Špat pa ni bil le glavni organizator litijskih karnevalov. Bil je tudi eden prvih pobudnikov za določitev in označitev geometričnega središča Slovenije (GOS-SS). Najprej je k sodelovanju pridobil litijskega geodeta Vinka Belka in Petra Svetika iz Ljubljane, ki je prevzel vodilne naloge pri tem projektu. Nato so se v projekt vključili tudi drugi strokovnjaki in sodelavci, ki so potem GEOSS postopno postavili na noge in sedaj predstavlja za slovenski narod in državo pomembno mesto.

Športno delovanje Avgusta Špata v Litiji je bilo zelo dolgo in plodno. V letih 1958 in naprej je bil predsednik Občinske zveze za telesno kulturo, v tem času pa je v Litiji potekalo veliko množičnih športnih prireditev kot štafete ob Titovem rojstnem dnevu, tradicionalni teki zmage s ciljem pri spomeniku na Trgu svobode, atletika in nogomet pa sta bili Špatovi veliki ljubezni. V Litiji je poskrbel za prvi atletski stadion, ki je bil na sedanji lokaciji nogometnega igrišča. Stadion je imel štiri atletske steze in druge naprave, prav tako pa je litijski Atletski klub takrat imel odlične atlete in atletinje. Špat je bil dolga leta tudi predsednik Nogometnega kluba Litija. Takrat je

bil litijski nogomet na visoki kakovostni ravni. Špat je poskrbel za atraktivnost in prihod nekaj zelo kakovostnih igralcev. V tem času je bil tudi podpredsednik Nogometne zveze Slovenije in predsednik Ljubljanske nogometne podzveze in član vodstva osrednje slovenske Športne zveze.

Avgust Špat, za prijatelje in večino Litijanov »Gustl« je bil Litijan, ki je v tem mestu pustil izjemno močan in trajen pečat. Verjetno celo enega najmočnejših. Bil je zelo vsestranski in uspešen. V Litiji je postavil komunalno in stanovanjsko organiziranost, gradbeno dejavnost, nepozabne pustne karnevale in bogato športno dediščino. Litija bi v letih od 1955 do 1989 brez njegove izjemne aktivnosti in uspešnosti nedvomno ostala brez mnogih dobrin in dogodkov, ki so postali temelj za delo in življenje naslednjih generacij Litijanov.

Po upokojitvi je osem let vodil litijsko društvo upokojencev. Umrli je 13. decembra 1989 v Litiji. Pokopani je na Žalah v Ljubljani.



Miha VAHEN

(1910-1984)

zborovodja



Miha Vahen je bil rojen 21. junija 1910 v Ljubljani v družini železničarja. Že v otroških letih je kazal nagnjenje do petja, saj so doma radi prepevali. Tako je mali Miha kmalu dobil klavir in takrat se je začelo njegovo resno glasbeno izobraževanje, ki se je krepilo še na ljubljanskem učiteljsišču, ki ga je obiskoval po osnovni šoli. Po končanem šolanju je prvo službo dobil na Kapli, blizu naše severne meje. Tam je postal zborovodja moškega in mešanega zbora.

Vendar je začetek druge svetovne vojne prekinil njegovo glasbeno delo. Okupacijske oblasti so ga – tako kot vse učitelje – izgnale v taborišče. Ko se je vrnil v domovino, je dobil službo v občinskem uradu v Kresnicah, kjer je tedaj živel njegova družina. Leta 1944 je odšel v partizane in v Beli Krajini učil v partizanski šoli, obenem pa vodil ženski zbor.

Tudi po vojni je leta 1946 kot učitelj prišel v Jevnico. Tu je potem nepretrgoma deloval vse do upokojitve leta 1972. Poleg poučevanja v jevniški šoli je najprej vodil ženski zbor, nato pa kmalu ustanovil še otroški zbor, ki je kasneje dobil ime »Jevniški skorčki.« Prav ta otroški zbor je bil njegova velika ljubezen, z njim pa so bili povezani tudi njegovi največji dosežki. Jevniški skorčki so zasloveli po vsej okolici, njihov glas pa je segel tudi v druge slovenske kraje. Z njimi je nastopal tudi v radijskih oddajah, kar je bil v tistem času velik dosežek. Potem je v Jevnici osnoval še moški in mešani zbor. Zborovsko pesem je negoval z veliko zavzetostjo in veseljem. Pri tem sta mu pomagala tudi skladatelja Pavle Kalan in Janez Bitenc.



Miha Vahen z eno od mnogih generacij jevniških pevcev in pevk.



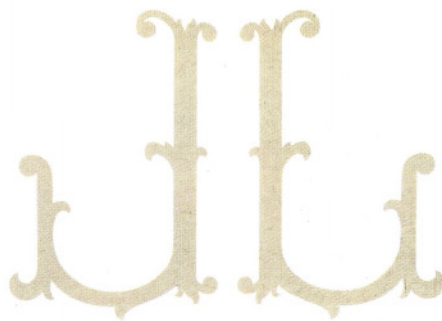
Spominska
pisemska ovojnica
s priložnostnim
poštnim žigom, ki
jo ob 20. obletnici
pevovodjeve smrti
izdala Fondacija Villa
Litta iz Litije.



Ves čas je bil učitelj v jevniški šoli, vodil vse krajevne in šolske zборе, obenem pa deloval v drugih krajih, bodisi z nasveti ali pa kar z vodenjem zborov. Poleg obilice dela pri vodenju zborov, pa je našel tudi čas za lastno doživljanje petja, saj sta oba z ženo Miro prepevala v učiteljskem pevskem zboru »Emil Adamič« v Ljubljani.

Miha Vahen je v Jevnici pustil trajne sledi, saj so ljudje v tem kraju, tudi po prenehanju njegovega delovanja, ostali pevsko zelo aktivni.

Umrli je 4. decembra 1984 v Ljubljani



Josip VANDOT

(1884-1944)

pisatelj



Josip Vandot je v Litiji živel razmeroma kratek čas. Bil je v službi na železniški postaji v Litiji, kar je bila pred drugo svetovno vojno dobra služba. Rodil se je 15. januarja 1884 v Kranjski Gori. Josip je sicer želel biti pisatelj, vendar se od tega ni dalo živeti, zato se je izobrazil za železniškega uradnika in potem služboval po raznih slovenskih krajih, med drugim v Kranjski Gori, Postojni, Trstu, Gradcu, Sisku, Radencih, Št. Vidu ob Glini in tudi v Litiji. Leta 1941 so ga okupacijske oblasti izselile na Hrvaško.

Svoji ljubezni, pisanju povesti, predvsem mladinskih, se je posvetil šele po upokojitvi, ko je živel v Ljubljani. Pisateljsko pot je začel s pisanjem otroških pesmi in črtic, nadaljeval pa z daljšo mladinsko pripovedjo s pravljичno tematiko, tematiko divjih lovcev in pastirskega življenja. V knjižni obliki je v samozaložbi izdal le eno mladinsko povest in zgodovinsko povest »Prerok Muzelj« (1939).

Njegovi literarni začetki segajo v gimnazijska leta. Pesmi je objavljajl v »Domu in svetu«, ter pisal v mladinske liste (Zvonček, Vrtec, Angelček). Pisal je črtice in povesti, najbolj se je uveljavil s pripovedmi o Kekcu.

Med leti 1929 in 1933 je v revijo Odmevi prispeval vrsto ocen in študij o mladinski literaturi. Jedro njegovega mladinskega pisanja je med 1918 in 1924 objavljena serija planinskih pripovedi o 8 do 10 let starem fantičku Kekcu (Kekec na hudi poti, Kekec na volčji sledi, Kekec nad samotnim breznom – prvo iz trilogije je objavil leta 1936 tudi knjižno pod naslovom Kekec iz naših gora), ki so doživele veliko ponatisov in prevodov v razne jezike, po njih pa so posneli tudi zelo uspešne filme.



Littai — Litija

Fot. Rožun, Verlag Elsner Littai Nachdruck verboten.

Železniška postaja Litija v obdobju, ko je v njej delal Josip Vandot.



Ob 120. obletnici rojstva in 60. obletnici smrti pisatelja Josipa Vandota, je Fondacija Villa Litta iz Litije izdala spominsko pisemsko ovojnico in priložnostni poštni žig.

84. 23

Villa Litta klub - fondacija Litija

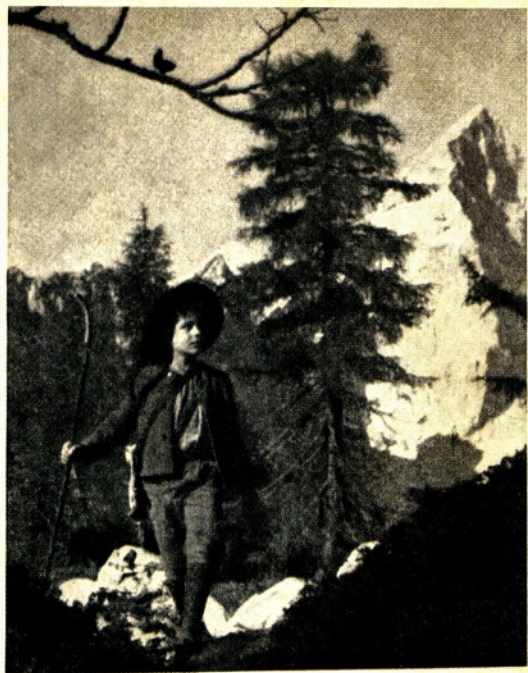


120.
obletnica rojstva
60.
obletnica smrti

Josip Vandot
pisatelj

'15.1. 1884 '11.7. 1944





JOSIP VANDOT

KEKEC NAD SAMOTNIM BREZDNOM

Naslovnica knjige *Kekec nad samotnim breznom*, ki je njegova najbolj značilna in znana povest. Poleg zanimive in doživete zgodbe o Kekcu je Vandot zelo prepričljivo opisal vse like v zgodbi: Bedanca, Pehto, Kosobrina in druge.

»Kekec« (1951) je bil prvi slovenski mladinski celovečerni film, »Srečno, Kekec!« (1963) pa prvi slovenski barvni film, oba v režiji Jožeta Galeta. Trilogija o Kekcu je bila prirejena za slikanico, ob filmu pa je postala popularna tudi otroška popevka.

Kekec je veder pastirček, ki rešuje svojo otroško prijateljico iz rok divjih lovcev, divjih mož in žena, je pri tem ujet, a z zvijačnostjo, pogumom in pomočjo zvestega psa vedno znova pobegne in dobi čudodelno zdravilo zanj.

Pravljlična fantastika je v Vandotovi planinski pripovedi podrejena prevladujoči stvarni pripovedi, ki odseva nekdanji socialni položaj otrok na vasi in idiličnim opisom planinske narave.

Josip Vandot je umrl 11. julija 1944 kot izgnanec med drugo svetovno vojno, v Slavonskem Brodu ob bombardiranju mesta.



Janko VRANČIČ

(1889-1959)

pravnik



Janko Vrančič je bil rojen 1. julija 1889 v Gradcu pri Litiji. Študij prava je dokončal z doktoratom leta 1913 na Dunaju. V letih 1912 do 1921 je bil zaposlen na mestnem magistratu v Ljubljani, nato do leta 1945 pri Pokojninskem zavodu za nameščence, od leta 1934 tudi kot direktor. Od leta 1945 do 1950 je bil zaposlen pri Državnem zavodu za zaposlovanje, podružnica v Ljubljani.

Dr. Janko Vrančič se je uveljavil kot strokovnjak za socialno in pokojninsko zavarovanje. Med drugim je leta 1920 ustanovil Bolniško blagajno mestnih nameščencev v Ljubljani in organiziral pokojninsko zavarovanje nameščencev po vsej državi. Ustanovil je nove pokojninske zavode v Beogradu, Sarajevu in Zagrebu.

Zlasti je bil strokovnjak za pripravo zakonskih aktov s področja pokojninskega zavarovanja. Izdelal je številne osnutke zakonov in uredb s tega področja.

Dr. Janko Vrančič je bil tudi avtor strokovnih knjig. Leta 1928 je izdal knjigo »Pokojninsko zavarovanje nameščencev po stanju z dne 1. septembra 1928«, leta 1940 pa knjigo »Zavodi za socialno zavarovanje – javna oblastva«.

Napisal je in javno objavil številne strokovne članke o pokojninskem in socialnem zavarovanju in jih pretežno objavljaj v »Slovenskem pravniku«.

Umrli je 19. decembra 1959 v Ljubljani.



Villa Litta - Fondacija Litija - št. 22



Pravnik dr. Janko Vrančič

strokovnjak za socialno zavarovanje

* Gradec pri Litiji, 1. 7. 1889 – † Ljubljana, 19. 12. 1959



Leta 2004 je
Fondacija Villa
Litta v Litiji ob 115.
obletnici rojstva in
45. obletnici smrti
pravnik dr. Janka
Vrančiča iz Litije,
izdala spominsko
pisemsko ovojnico
s priložnostnim
poštnim žigom.



Jože ŽUPANČIČ

(1900-1970)

učitelj, publicist

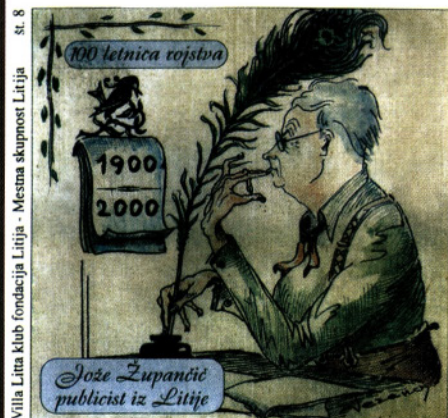


Jože Župančič je bil znamenit litijski publicist pred in po drugi svetovni vojni. Rojen je bil 18. februarja 1900 v Novem mestu, kjer je obiskoval nižjo gimnazijo, učiteljske pa v Ljubljani, kjer je bil njegov sošolec tudi kasnejši pisatelj Tone Seliškar. Leta 1919 se je pridružil borcem prostovoljcem za severno mejo, v Djekšah na Koroškem pa je istega leta začel svoje učiteljevanje, ki ga je v letih 1920 do 1923 nadaljeval v Škofji Loki in Poljanah nad Škofjo Loko. Leta 1924 je kot učitelj prišel v Litijo, kjer mu je tako ugajalo, da je tu ustvaril družino, zgradil hišo in postal pravi Litijan.

Leta 1941 se je začela druga svetovna vojna in okupatorske oblasti so ga z družino vred izgnale v Varvarin v Srbijo. Tam je dobil službo učitelja, konec leta 1944 pa je prišel v Beograd in delal v slovenskem kulturno prosvetnem društvu Franc Rozman, kjer je ustanovil in urejal slovenski list Domovina. Od jeseni 1945 je bil urednik pri DZS, kjer je vodil bibliografski oddelek. Potem se je leta 1948 vrnil v Litijo in se spet posvetil svojemu poklicu v osnovni šoli, kasneje pa tudi v takratni litijski nižji gimnaziji, kjer je delal do leta 1955, ko se je upokojil.

Pred drugo svetovno vojno je Jože Župančič strokovno deloval v Jugoslovanskem učiteljskem združenju, v letih 1932 do 1941 je bil predsednik Okrajnega odbora za Litijo, član banovinskega vodstva, vodil je novinarsko sekcijo Jugoslovanskega učiteljskega združenja in organiziral več učiteljskih zborovanj okrajnih društev.

Publicistično se je uveljavljal že v dijaških letih v Novem mestu in Ljubljani in pisal v različnih publikacijah pod psevdonimom J. B. (Josip Butkovič). Objavljal je v številnih medijih, npr. Jutro, Slovenski narod, Razori, Odmevi in druge. Po drugi svetovni vojni je pisal v Ljudsko pravico, Delo, Večer, Zasavski vestnik, Kmečki glas, Delavska enotnost, Celjski tednik, TV-



Spominska pisemska kuverta, ki jo je izdala Fondacija Villa Litta Litija ob 100. obletnici Župančičevega rojstva.

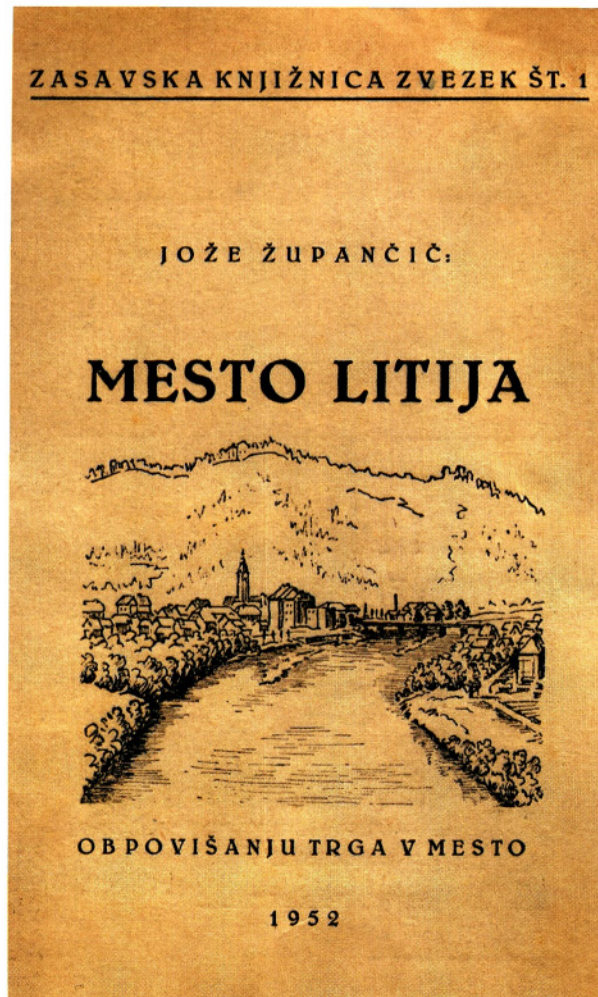
15, Borec, Planinski vestnik, Obzornik, Rodna gruda, Prosveta (Chicago), Nova doba (Cleveland) in druge.

Napisal je tudi nekaj knjig, ki so zaradi podatkov postale zelo iskane npr. Zasavje v plamenih NOB (1952), Mesto Litija (1952), Okraj Ljubljana-okolica (1952), Slatina Radenci 1882-1952 (1952) in Ljubljanska okolica (1954). V številnih člankih je oživil spomin na zgodovinske dogodke in zanimivosti, populariziral planinstvo in turizem, pisal foto reportaže in šaljive zgodbe. Stalnica njegovih objav je bilo pisanje o pomembnih ljudeh iz preteklosti in sodobnosti, zlasti o umetnikih, izseljencih, posebnejših in ljudeh, ki so s svojim delom izstopali iz povprečja.

Jože Župančič se je s publicističnim delom ukvarjal v svojem prostem času, kljub temu je ustvarjal članke, knjige in druge pisne izdaje, kot da bi se s to dejavnostjo ukvarjal poklicno. Deloval je predvsem na širšem



Župančičeva hiša na Grbinski cesti s spominsko ploščo.



Naslovnica Župančičeve knjige »Mesto Litija«, ki jo je izdal leta 1952 ob razglasitvi Litije za mesto. Risbo na naslovnici (Litija s pobočja Svibna) je narisal litijski učitelj, slikar in pevovodja Vereno Korošec.

območju Zasavja, največ seveda v Litiji in okolici. Pisal je v kar 70 različnih časopisov in revij, v svojem življenju je objavil več tisoč člankov. Posebno pozornost je posvečal kulturnim dogodkom in zanimivostim, v svojih knjigah je pisal predvsem o dogodkih iz bližnje in daljne zgodovine Litije in okolice. Največ njegovih knjig se nanaša na zgodovino NOB in značilnosti Litije.

Kot raziskovalec življenja in dela rojakov iz Litije in okoliških krajev je med prvimi pisal o Matiji Hvaletu z Vač, ki je bil leta 1500 tudi rektor Univerze na Dunaju, Matevžu Ravnikarju, prav tako z Vač, ki je bil profesor Franceta Prešerna in marsikateri podatek rešil pozabe. Tudi o Davorinu Hostniku iz Podroja pri Šmartnem pri Litiji, ki je kot profesor v Rusiji prevedel Levstikovega Martina Krpana v ruščino in sestavil rusko slovenski slovar je pisal.

Še posebno pozornost je Župančič posvetil svojim poklicnim in generacijskim kolegom, ki so delovali na področju kulture. Tako je pisal o Slavku Grumu in Miranu Jarcu, s katerima je prijateljeval že v Novem mestu, Cvetku Golarju, Jožetu Pahorju, Josipu Ribičiču, Ilki Vaštetovi in Branki Jurca. Pred drugo svetovno vojno je v Našem rodu objavil pomembne intervjuje z Vladimirjem Levstikom, Finžgarjem in Meškom. Napisal je tudi tekst k brošuri o Franu Levstiku s skladbami Emila Adamiča, svojega dobrega prijatelja.

Jože Župančič je bil zelo znan in priljubljen človek. V Litiji so ga domala vsi poznali, saj je bil pravzaprav edini, ki je tako množično objavljajl članke v različnih medijih in pisal knjige, ki so sčasoma postale zelo dragocene.

Umrli je 4. oktobra 1970 v Ljubljani.

UPORABLJENI PISNI IN USTNI VIRI:

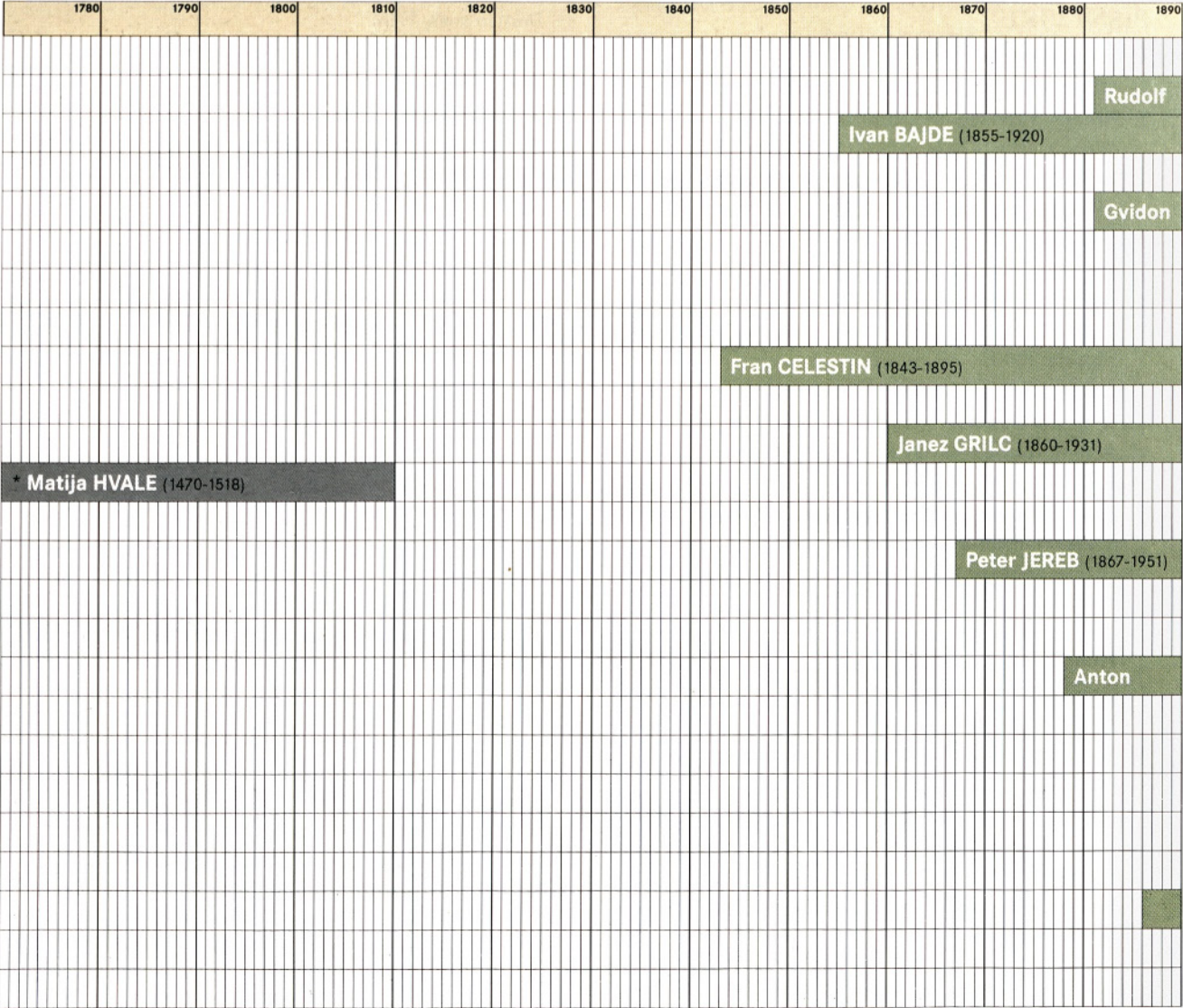
PISNI VIRI:

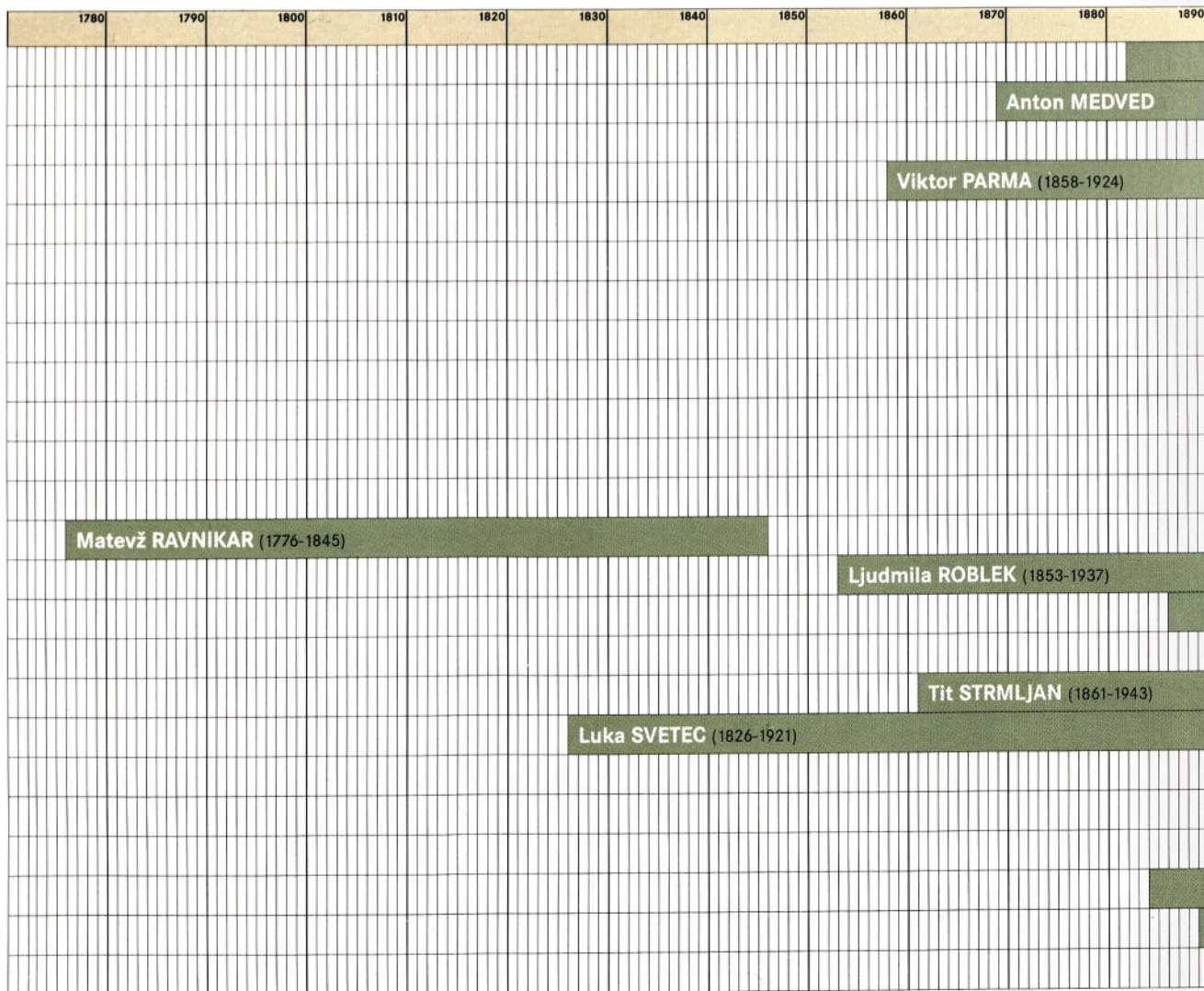
1. Arhiv Slovenije, Ljubljana.
2. Muzej novejšje zgodovine Ljubljana.
3. Branko Korošec »Partizanska kartografija 1941 – 1945, Knjižnica NOV in POS, Ljubljana 1986.
4. Lado Ambrožič ml. »Novljanovo stoletje«, Modrijan 2006.
5. Villa Litta klub-fondacija Litija (arhiv).
6. Moja knjižnica, zbornik Knjižnice Litija, 2007.
7. Knjižnica Litija, domoznanska zbirka.
8. Dušan Lajovic: Med svobodo in rdečo zvezdo, Nova obzorja 2003.
9. Aero klub Milan Borišek Litija.
10. Krajevna skupnost Konjšica.
11. Poezije, Anton Medved, katoliška bukvarna v Ljubljani, 1905.
12. Anton Medved Izbrane pesmi, dr. Emil Cesar, Znameniti Kamničani, občina Kamnik, 1994.
13. Glasilo občanov Litija 1984 (Vinko Belko, geodet Karel Marčič).
14. Glasilo občanov Litija 1978 (Martin Brilej, intervju s Francem Poglajnom-Kranjcem).
15. Sandi Sitar »Sto slovenskih znanstvenikov«, Prešernova družba 1987.
16. Idrijski razgledi, XII. letnik, 1967, št. 3.
17. Dnevnik, 6. 11. 1995, Ljerka Bizilj.
18. Vače, župnijski urad Vače, 1982 (Valentin Benedik).
19. Polde Mihelič: Včerajšnji svet, Zveza kulturnih organizacij Kamnik, 1999
20. Marjeta Žbovec: Slovenski književniki, Založba Karantanja, 2007.
21. Dom in svet, 1907.
22. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda 1924.
23. Jutro, 1923.
24. Slovenski narod, 1923.
25. Narodna univerzitetna knjižnica Ljubljana.
26. Paolo Petronio: Viktor Parma, oče slovenske opere, Mladika Trst, 2002.
27. Zavod za kulturo in izobraževanje Litija.
28. Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, str. 135 (I. Sak.), str. 369 (Marjeta Demšar).
29. Katalog ob 100-letnici slikarke Mire Pregelj, Medobčinski muzej Kamnik, Galerija Miha Maleš Kamnik, Barbara Savenc, 2005).
30. Zasavje v plamenih, Jože Župančič.

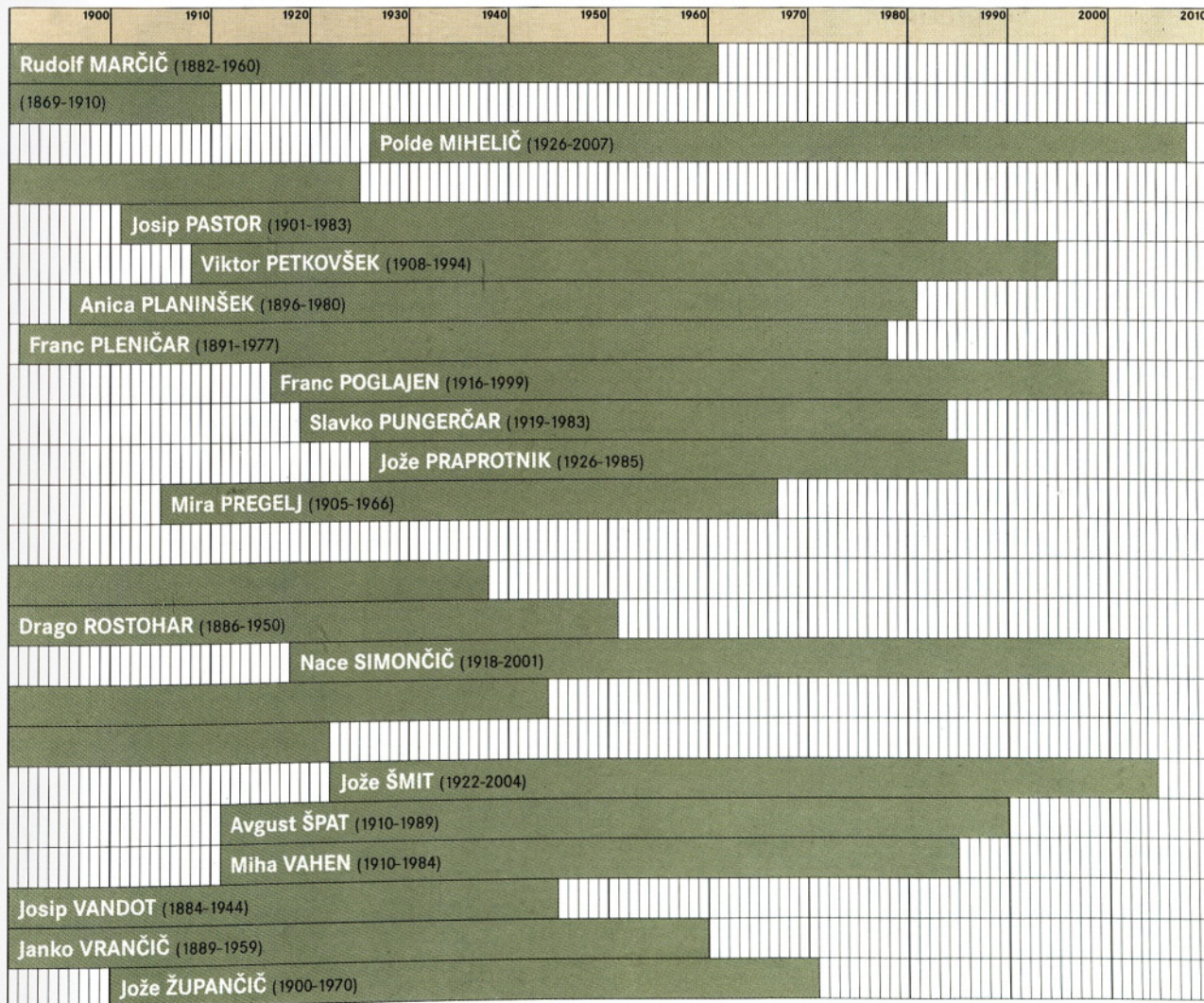
USTNI VIRI:

Tanja Anžin, Ljubljana; Tija Badjura, Ljubljana; Vera Bernetič, Ljubljana; Tatjana Bizjak, Litija; Zoran Bizjak, Ljubljana; Daro Domadenik, Litija; Polona Gorenc, Litija; Dušan Gnezda, Litija; Helena Hauptman, Litija; Jože Hostnik, Litija; Peter Jereb, Litija; Zvone Kolenc, Vače; Vili Kos, Ljubljana; Tone Kovič, Jevnica; Regina Kralj, Litija; Ivo Kramžar, Litija; Marijela Lebinger, Kresnice; Peter Lebinger, Litija; Marjan Mali, Litija; Lado Mlakar, Litija; Vanda Muzga, Litija; Jožefa Pečnik, Litija; Branko Peterca, Litija; Sonja Planinšek, Litija; Mira Pleničar, Ljubljana; Vida Pograjc, Litija; Andrej Praprotnik, Litija; Darko Prepeluh, Ljubljana; Marina Seifert, Ljubljana; Marinka Spreitzer, Ljubljana; Janez W. Stopar, Ljubljana; Marija Šavelj, Ljubljana; Mija Šmit, Ljubljana; Ivanka Špat, Litija; Matjaž Špat, Ljubljana; Natalija Šuštar, Jevnica; Marjeta Vrhovec, Litija.

ČASOVNI TRAK:







VSEBINA:

RECENZIJA

3

UVOD

4

PREDGOVOR

5

LITIJSKI OBRAZI:

1.



Metod

BADJURA

Litija

filmski umetnik

6

2.



Rudolf

BADJURA

Litija

planinski in turistični publicist

13

3.

Ivan in Nikolaj

BAJDE

Hotič

glasbena izumitelj

25

4.



France

BEZLAJ

Litija

etimolog

27

5.



Gvidon

BIROLLA

Kresnice

slikar

30

6.



Etbin

BOJC

Vače

književnik

33

7.



Milan

BORIŠEK

Litija

jadralni letalec

35

8.		Jože	BORŠTNAR	Gabrovka	general	39
9.		Fran	CELESTIN	Vače	književnik	43
10.		Franc	GORENC	Litija	gospodarstvenik	45
11.		Janez	GRILC	Vače	starinokop, najditelj vaške situle	54
12.		Matija	HVALE	Vače	filozof	58
13.		Ciril	Jeglič	Gabrovka	botanik in krajinski arhitekt	60
14.		Peter	JEREB	Litija	skladatelj	63
15.		Leopoldina	KOVIČ	Jevnica	učiteljica	71
16.		Vili	KRALJ	Litija	glasbenik	74
17.		Anton	LAJOVIC	Vače	skladatelj	79
18.		Franci	LAJOVIC	Litija	župan	84

19.		Hinko	LEBINGER st.	Litija	župan	88
20.		Hinko	LEBINGER ml.	Litija	učitelj in športnik	95
21.		Franc	LEBINGER	Litija	zdravnik	102
22.		Pavle	LEBINGER	Litija	zdravnik	109
23.		Vladimir	LEVSTIK	Litija	književnik	116
24.		Jože	LOGAR	Litija	partizanski komandant	120
25.		Karel	MARČIČ	Litija	geodet in general	127
26.		Rudolf	MARČIČ	Litija	slikar	137
27.		Anton	MEDVED	Konjšica	pesnik	142
28.		Polde	MIHELIČ	Litija	slikar	147
29.		Viktor	PARMA	Litija	skladatelj in glavar	150

30.		Josip	PASTOR	Litija	rudarski strokovnjak	158
31.		Viktor	PETKOVŠEK	Litija	botanik	162
32.		Anica	PLANINŠEK	Litija	babica	167
33.		Franc	PLENIČAR	Litija	društveni delavec	173
34.		Franc	POGLAJEN	Litija	general	178
35.		Jože	PRAPROTNIK	Litija	general	185
36.		Mira	PREGELJ	Litija	slikarka	194
37.		Slavko	PUNGERČAR	Litija	župan	197
38.		Matevž	RAVNIKAR	Vače	škof, profesor in književnik	203
39.		Ljudmila	ROBLEK	Litija	narodna buditeljica	205
40.		Drago	ROSTOHAR	Litija	učitelj	209

41.		Nace	SIMONČIČ	Litija	lutkovni igralec	214
42.		Tit	STRMLJAN	Vače	starinokop	217
43.		Luka	SVETEC	Litija	politik in narodni buditelj	220
44.		Jože	ŠMIT	Litija	književnik	227
45.		Avgust	ŠPAT	Litija	društveni delavec in gospodarstvenik	233
46.		Miha	VAHEN	Jevnica	pevovodja	244
47.		Josip	VANDOT	Litija	pisatelj	247
48.		Janko	VRANČIČ	Litija	pravnik	250
49.		Jože	ŽUPANČIČ	Litija	publicist	252
		VIRI				255
		ČASOVNI TRAK				256



Litija

od 929

BRILEJ Martin

Litijski obrazi

929(497.4Litija)



0091024

COBISS •



ISBN 978-961-91469-1-0



9 789619 146910